

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- BERTÓK LÁSZLÓ verse 1201
VÖRÖS ISTVÁN verse 1203
MICHEL TOURNIER: Amadine avagy a két kert (*Beavató mese*) 1209
MICHEL TOURNIER: A kislányok vére (*beszélgetés*) 1214
LÓRÁNT ZSUZSA: A másik kert „hol felette gyanús dolgok történhettek”,
avagy „a lélek nyirkos mélyrétegei” (*a fordító utószava*) 1216
GÉCZI JÁNOS versei 1218
HALMAI TAMÁS verse 1222
VILLÁNYI LÁSZLÓ versei 1223
MÉHES KÁROLY: A mosolygó angyal (*elbeszélés*) 1225
LATZKOVITS MIKLÓS: Laboda, a verekedő (*novella*) 1249
FALCSIK MARI versei 1253
MRENA JULIANNA versei 1255
BILLINGER EDIT: () (*elbeszélés*) 1257
TANDORI DEZSŐ: Maigret – s ahol a part szakad (*esszé*) 1269

*

- JÁSZ ATTILA: Magyar változatok (*Bertók László újításairól*) 1278
GYÁNI GÁBOR: A történelem mint kirakós játék? (*Tudomány és művészet
között. A modern történelemelmélet problémái*) 1289
MIKOLA GYÖNGYI: A szerelem ideje (*Villányi László: időközben*) 1294
KERESZTESI JÓZSEF: Kész (*Gazdag József: Kilátás az ezüsfenyőkre*) 1297
NÁNAY FANNI: „Most megvagy, Maslócka” (*Dorota Masłowska: Lengyel-
ruszki háború a fehér-piros lobogó alatt*) 1300

*

- BAUER MIKLÓS: Látni kell a fület (*Sz. Koncz István beszélgetése*) 1303
SZIJÁRTÓ ZSOLT: Lélek – tér – kép (*A debreceni Déri Múzeum kiállítása*) 1311

2004

DECEMBER

Folyóiratunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat,
a PVV Rt. és a József Attila Alapítvány támogatásával jelenik meg.

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Bagolyfészek Könyvesbolt és Antikvárium, Ferencsek u. 27. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1.

VIDÉKEN: Baján: Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Cegléden:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre Könyvesbolt,** Piac u. 26. – **Dunaújvárosban:** Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Gyöngyösön:** Ady Endre Könyvesbolt, Fő tér 8. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Szabadság tér 3/A – **Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen:** Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u.

33. – Széchenyi Könyvesbolt, Széchenyi u. 54. – **Mosonmagyaróvárott:** Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán:** Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sik Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE bölcsészkar** könyvtára – Buch Könyvesbolt, Dugonics tér 12. – **Grand Café Mozi és Kávézó,** Bibic u. 2. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Kárász u. 5. – **Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt,** Király u. 1. – **Tatabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegersze-gen:** Simon István Könyvesház, Tüttösy u. 7.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – **ELTE Jogi Kar,** jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23. – **Írók Boltja,** VI., Andrássy út 45. – **Cartafilus Kft** boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – **Odeon Videotéka,** XIII., Hollán Ernő u. 7. – **Stellium Könyvesbolt,** V., Párizsi udvar – **Helikon Könyvesbolt,** VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.

www.jelenkor.net

400,- Ft

JELENKOR

KRÓNIKA

AZ ECHO című pécsi kritikai szemle legújabb számának bemutatóját tartották a pécsi Művészetek Házában november 3-án. A lap az Európa Kulturális Fővárosa címére kiírt pályázattal, illetve a Zsolnay-örökséggel foglalkozik.

*

VARRÓ DÁNIEL költővel beszélgetett *Keresztési József*, a *Jelenkor* szerkesztője a Művészetek Házában november 8-án.

*

ARANY JÁNOS történelmi balladairól tartott előadást *Milbacher Róbert* irodalomtörténész a Művészetek Háza „Bevezetés az irodalomba” című sorozatában november 17-én.

*

KÖNYVBEMUTATÓK. A *Bertha Bulcsu és Csorba Győző levelezése 1961-1995* című kötetet mutatta be a Művészetek Házában november 23-án *Bertha Bulcsuné, Gyurkovics Tibor* író és *Pintér László*, a kötet szerkesztője. A beszélgetést *Szirtes Gábor* vezette. – *Takáts József Talált tárgy* című interjúkötetéről beszélgetett november 25-én a Művészetek Házában *Thomka Beáta* irodalomtörténész, *Ágoston Zoltán*, a *Jelenkor* főszerkesztője, *Szolláth Dávid* irodalomtörténész és a szerző.

*

MIKSZÁTH-KOLLOKVIUM címmel tartottak konferenciát a PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti Tanszéke 2004. október 29–30-án a pécsi Művészetek Házában. Az előadók *Hajdu Péter, Hász-Fehér Katalin, Kucserka Zsófia, Milbacher Róber, S. Varga Pál, Szilágyi Zsófia, Tahin Szabolcs* és *Takáts József* voltak.

*

UNDERGROUND KULTÚRA ÉS ALTERNATÍV NYILVÁNOSSÁG II. címen konferenciát rendezett a PTE BTK Kommunikációs Tanszéke és az Artpool Művészetkutató Központ október 29–30-án a pécsi Dominikánus Házban. A rendezvényen előadott többek között *Beke László, György Péter, Havasréti József, K. Horváth Zsolt, Müllner András, Szőke Annamária* és *Szkárosi Endre*.

*

BERTÓK LÁSZLÓ verseiből *Valahol, valami* címmel készített előadójátékot mutatta be *Lázár Balázs* színművész november 11-én a Vígszínház Házi Színpadán. – *Visky András A meg nem született – Kaddis* című darabját, *Kertész Imre Kaddis a meg nem született gyermekért* című regényének színpadi változatát adta elő *Kulka János* Pécssett, a Művészetek Házában november 22-én.

Szerzőink

Bertók László (1935) – költő, Pécssett él.

Vörös István (1964) – költő, író, műfordító, Budapesten él.

Michel Tournier (1924) – francia író, esszéista.

Lóránt Zsuzsa (1946) – szobrász, műfordító, Budapesten él.

Géczi János (1954) – költő, író, az *Iskolakultúra* főszerkesztője, Veszprémbe él.

Halmi Tamás (1975) – költő, kritikus, Pécs-Somogyon él.

Villányi László (1953) – költő, a győri *Műhely* főszerkesztője, Győrbe él.

Méhes Károly (1965) – író, költő, Pécssett él.

Latzkovits Miklós (1963) – író, irodalomtörténész, Szegeden él.

Falcsik Mari (1956) – költő, Budapesten él.

Mrena Julianna (1979) – költő, Budapesten él.

Billinger Edit (1973) – író, műfordító, Hofban (Németország) és Gödöllőn él.

Tandori Dezső (1938) – költő, író, műfordító, Budapesten él.

Jász Attila (1966) – költő, kritikus, az *Új Forrás* szerkesztője, Tatán él.

Gyáni Gábor (1950) – történész, a *BÜKSZ* és a *Történelmi Szemle* szerkesztője, Budapesten él.

Mikola Gyöngyi (1966) – kritikus, Szegeden él.

Keresztési József (1970) – kritikus, a *Jelenkor* szerkesztője.

Nánay Fanni (1972) – polonista, műfordító, színházi újságíró, Budapesten él.

Bauer Miklós (1929) – orvosprofesszor, Pécssett él.

Sz. Koncz István (1961) – szerkesztő, Görcsönybe él.

Szijártó Zsolt (1964) – kommunikációkutató, PTE BTK Kommunikációs Tanszék, Pécssett él.

JELENKOR

XLVII. ÉVFOLYAM

12. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztők
KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA

Korrektor
KÖVI ANITA

Szerkesztőségi titkár
BEFTÁN KATALIN

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Király utca 21. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@axelero.hu

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig
a Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nem kért kéziratokat elektronikus
formában (e-mail) nem áll módunkban fogadni. Minden felbélyegzett válaszbörítékkal
ellátott küldeményt megválaszolunk.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány

(Pécs, Király utca 21. Telefon: 72/310-673),

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és
a Baranya Megyei Önkormányzat támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
(Bp., VIII. Ker. Orczy tér 1., Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900.).

További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu

Valamint közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 2400,- Ft, a II. félévre 2000,- Ft,
egy évre belsőre: 4400,- Ft, külföldre: 11200,- Ft.

BERTÓK LÁSZLÓ

Röhögni fogok a temetéseden

Röhögni fogok a temetéseden, mondta a kicsi ember (ötévesen?, hatévesen?), feltehetően a valamelyik óvodás (első osztályos?) társától (netán a tévében, a moziban) hallott meglepő mondatot ismételve meg, dühösen, mint aki, ha a jelentését nem is, a súlyát ismeri már a szavaknak, tehát a legegyszerűbbnek (a legokosabbnak?) látszott válasz nélkül hagyni, elengedni a fül mellett, s most is, öt évvel (hattal?) később, amikor fölzümmögött megint a repedésből, és elhessegetni vagy végre agyoncsapni kellene, most is tétován nézi csak, hogy miként porozza (zabálja?) be a pillanatot, s okádja (öklendezi) ki az első hallásakor átélt villámcsapást (égszakadást), s a gondolatot, hogy mi lenne, tényleg mi lenne (mi lesz?), ha a cseperedő siheder a kora kamaszkor kíméletlenségével, vakmerő bizonytalanságával végül is beváltaná (beváltja) ígéretét, hiszen előbb-utóbb bekövetkezik (bármikor bekövetkezzhet) az „esemény”, s még ha a helyzet (a körülmény, a látvány) hatására (meghatározottságában) eleinte talán csak befelé, akadozva, göcögve, sántikálva (két lépést előre, egyet hátra) haladna is a személyiségből a történelembe vezető úton, s netán az első szétesett arcban elakadna, s később törne csak ki, mint a tűzhányó, meghökkenést, tanácstalanságot, indulatot (botrányt, félelmet) keltve, mígnem valaki befogná a száját, s elvezetné?... S mi lenne (akkor mi lenne), ha a „hagyományos”, a fájdalom, a veszteség miatt fakadt, itt-ott talán csak befelé csörgedező

(fojtogató?) sírást (sírdogálást) vagy a szertartásban
(a búcsúzásban) fönnakadt tétova némaságot (meditációt?)
abbahagyva, a kiskamaszból kiszabadult nevetést hallva
először a mellette állók valamelyike, aztán annak a
szomszédja, majd bátortalanul, csodálkozva,
ám egyszer csak önfeledten és feltartóztathatatlanul
mindenki, a gyászoló gyülekezet kuncogni, kacagni,
hahotázni (röhögni) kezdene, nem tudva (nem mérlegelve),
hogy a kezdeményező okozta abszurd helyzeten vagy a
programozott kudarcon, az életen-e (tehát esendő önmagán),
vagy ösztönösen azért csak, hogy a „halott lélek”,
amely némelyek szerint a koporsója és a búcsúztatására
egybegyűlt sokaság fölött lebeg, könnyebben
röpülhessen el a semmibe (a mennybe?, a pokolba?),
emléke pedig, mint a meleg hópihe,
csillogva szállingózzon a szájra, a fülre, a szemre,
a földre, amelyből vétetett?

Goldberg-variációk

Ária

*3 csiga mászik egy fűszálon,
a fű száraz, a csigák szállást keresnek,
Isten 3 alakja érint meg minket,
a tükörképünk, az árnyékunk és a valóság.*

1

*Egy csiga nézi magát
a tükörben. De nem látja,
mert rajta mászik.*

2

*Húzom, húzom befelé
a szemem, menekül a csiga,
pedig már rég bent van
a golya gyomrában.*

3

*Én, amikor csigát ettem,
fogpiszkálóra felszúrva
rántottam ki a házából.
Halott szeme ért először
a nyelvemhez, a döbbenettől
megláttam a tenger zöld színét.*

4

*A fű száraz, a csigák szállást
keresnek. Nyári álmot alszanak
a következő esőig, a fűszál
meghajlik, kalásza leér
a földre.*

5

*Egy csiga nézi magát
a tükrében. De az a tükör
az ég. Nagy vagyok és fehér.
Úgy változtatom az alakom,
ahogy a szél akarja, állapítja
meg kétségbeesetten.*

6

*Úgy változtatom az alakom,
ahogy a szél akarja, gondolja
a gólya, és kiköhhög egy üres
csigaházat.*

7

*Isten 3 alakja
a csiga, a gólya
és az ember.
Az Atya lassú,
a szentlélek a plafonon
át bedobja az embert
egy albérleti szobába.*

8

*Az ember azért lett,
hogy legyen kin gyakorolni
a megváltás művészetét.*

9

*Láttál-e már gólyát
keringeni a temető fölött?
Akkor magadat láttad.*

10

*A fű meghajlik, kalásza leér
a földre. Isten 3 alakja
érint meg minket.*

11

*Egy hosszú, elhagyott
fasor vezet a határ felé.
Isten nézi magát a tükörben,
de nem lát semmit. Lehet, hogy
borotválkoznom kéne?*

12

*A fű száraz.
A bor száraz.
Nem esik az eső.
A nap kiszáradt szivacs,
amire egy angyal ecetet önt.*

13

*A tükörképünk Isten.
Az árnyékunk a Szentlélek.
Jézus a valóság.*

*A tükörképünk fiatal,
ásít és nagyot nyújtózkodik
a teremtés után.*

*Az árnyékunk eltűnik a sötétben.
A lélek zseblámpája üres
teremben pásztáz.*

*A halál előtt Jézus
egy csigaházba bújt.*

14

*Honnan van ecetjük
az angyaloknak? Jézus 20
évesen vért adott a Vöröskeresztnek.
Az állomást megtámadta egy sivatagi
horda, a vér borrá vált a fiolában,
a bor megecetesedett a napon,
az angyalok csak sötétben
találtak oda.*

15

*Az angyaloknak nincs is
szárnyuk. Gólyák hátán
lovagolnak. A békák, kígyók,
csigák a legistenfélőbbek.*

16

*Isten gyomrában
csigaházak zörögnek,
Isten bora
kék, mint a levegő.*

17

*A bor száraz.
A kék száraz.
3 csiga mászik egy fűszálon.*

18

*A csigák szállást keresnek.
Ajánlhat-e nekik bárki
jobbat Isten gyomránál?*

19

*Isten gyomrában találkozik
a próféta és a csigaevő.
Avagy: aki csigát eszik,
az megeszi önmagát.*

20

*Egyik szánkkal esszük a másikat.
Az egyik szájbán fűszál,
a másik fűszálon 3 alvó csiga.*

21

*Isten gyomrában a csigaevőknek
nincs étvágya, a prófétának
nincs mit mondania. Együtt
hallgatnak és éheznek.
Ez az örökkévalóság.*

*Az örökkévalóság nem tart
tovább, mint ameddig egy
éhezés eltarthat. De
éheznek a halottak is,
előbb felfújódnak, aztán
magukba omolnak tőle.
A világegyetem Isten
felfúvódott, üres hasa.*

*Éhezik Isten,
éheznek a halottak,
éheznek a csigák is,
mielőtt megeszik őket.*

*A gólya a 3 csiga után
is éhes marad, pedig
lehúzzák a hasát, mint a kő.
Megbicsaklik a lába,
szárnya a sáros vízben
evez, a lábára hínár gabalyodik,
lerántja egy harcsa,
elnyeli a kíváncsi iszap.*

*Terhétől szabadult fűszál
a mocsár partján. Pedig
a mocsarat csak a csigák
képzelték, a csigákat
a gólya, a gólyát
a fűszál, a fűszálat
a mocsár.
Egyik se tud se lenni, se
nem lenni a másik nélkül.*

*A fűszál elképzeli
egy gólyát, azt mondja,
legyen gólya a saját
képemre és hasonlatosságomra.*

*Lehet, hogy a fű pirosnak
hiszi magát?
Lehet, hogy azt képze-
li, hogy a fehér és fekete felhőknek
ő a lába?*

*Ha a gólya fél lábon áll,
fűnek képze-
li magát.*

*Ha köd van,
Isten olyan alacsonyra
ereszkedik, hogy beláthasson
a csigák háza alá.*

*Isten mindent lát,
a keze mégis a nők
bugyijába csúszik,
ha a szerelmüktől jönnek.
Minden férfit féltékeny,
minden gyereket ő csinál.*

*Minden férfi fejében
mászik egy csiga.
Minden nő ismeri Isten
ujjainak érintését.
Minden szerelem egy
fűszállal kapcsolódik
a földhöz.*

Ária

*A valóság, az árnyékunk és a tükörképünk
szállást kereső csigák, Isten 3 alakja
érint meg minket, mint a fű,
mint a nedves, a száraz és a sötét.*

Amandine avagy a két kert

Beavató mese

Olivia Clergue-nek

Vasárnap Kék szemem van, ajkam piros, kerek, rózsás a képem, szőke fürtös a hajam. Amandine-nak hívnak. Ha tükörbe nézek, tízéves kislánynak látom magam. Nem is meglepő. Kislány vagyok és tízéves.

Van papám, mamám és egy Amanda nevű babám, meg egy macskám. Azt hiszem, nőtény. Claude-nak hívják, ezért is vagyok bizonytalan. Az elmúlt két hét alatt óriásira nőtt a hasa, és egy reggel a kosarában találtam mellette négy egérméretű kiscicát, apró mancsaikkal kotortak maguk körül, és szopták a mamájuk hasát.

A hasáról jut eszembe, hogy teljesen lelappadt, azt kell hinnem, hogy a négy kicsi oda volt bezárva, és onnan jöttek ki az imént! Ezek szerint Claude mindenképpen nőténymacska.

A kicsiket Bernard-nak, Philippe-nek, Ernestnek és Kamichának hívják. Innen tudom, hogy az első három fiú. Ami Kamichát illeti, nála nyilván kétséges.

A mama azt mondta, hogy nem tarthatunk öt macskát a háznál. Nagyon szeretném tudni, miért nem. Aztán megkérdeztem barátnőimet az iskolából, hogy akarnak-e cicát.

Szerda Annie, Sylvie és Lydie eljött hozzánk. Claude dorombolt, és a lábukhoz dörgölőzött. A lányok kézbe vették a már kinyílt szemű és remegő lábbal botladozó cicákat. Kamichát otthagyták, mert nem akartak nőtényt. Annie vitte Bernard-t, Sylvie Philippe-et, Lydie pedig Ernestet. Csak Kamicha maradt, s mert a többiek elmentek, őt persze még jobban fogom szeretni.

Vasárnap Kamicha vörös, mint a róka, a bal szeme körül pedig fehér karika, mintha... behúztak volna neki? Épp ellenkezőleg. Mintha a pék szemén pusztilta volna. Kamicha foltja fehér, mint a vaj.

Szerda Nagyon szeretem a mama házát és a papa kertjét. A házban mindig egyforma a hőmérséklet, télen, nyáron egyaránt. A kerti pázsit minden évszakban zöld, és szépen van nyírva. Azt mondhatjuk, hogy a mama a házban, a papa meg a kertben igazi tisztasági versenyt folytatnak. A házban posztómanuszban kell közlekedni, hogy be ne koszoljuk a padlót. A kertbe a papa hamutartókat helyezett ki a dohányzó sétálóknak. Szerintem igazuk van. Így megnyugtatóbb. Bár néha azért kissé unalmas.

Vasárnap Felderül a szívem, ha látom, hogy nő a kiscicám, és mindent megtanul, miközben az anyjával játszik.

Azzal kezdem a reggelt, hogy megnézem a kosarukat a juhakolban. Üres! Sehol senki! Amikor Claude sétálni ment, Kamichát és bátyjait egyedül szokta hagyni. Ma együtt ment el a kiscicával. Sőt, bizonyára vinnie kellett, mert biztos vagyok benne, hogy a kicsi még nem tudja követni. Alig bír járni. Hová mehetett?

Szerda Claude vasárnap tűnt el, ma meg váratlanul megjött. Éppen eprésztem a kertben, amikor valami prémes ért a combomhoz. Oda sem kell néznem, tudom, hogy Claude. Rohanok a juhakolba ellenőrizni, vajon visszajött-e a kicsi is. A kosár még mindig üres. Claude közelebb jön. Belenéz a kosárba, felém fordul, arany szemét pedig lehunyja. „Mit csináltál a kiscicával?” – kérdem. De válasz nélkül fordítja el a fejét.

Vasárnap Claude nem úgy viselkedik, mint régen. Akkor minden idejét velünk töltötte. Mostanában folyton tekereg. Vajon hol? Na, erre kíváncsi lennék. Megpróbáltam követni. Képtelenség. Ha figyelem, akkor meg sem mozdul. Mindig olyan képet vág, mintha azt mondaná: „Mit nézel? Látod jól, hogy itthon maradok.”

De elég egy pillanatig levenni a szememet róla, és puff neki, Claude eltűnt. Akkor aztán vég nélkül kereshetem. Nincs sehol. Másnap pedig a tűz mellett találok, ártatlan képpel néz rám, mintha káprázna a szemem.

Szerda Az előbb valami furcsát láttam. Egyáltalán nem voltam éhes, és Claude-nak csúsztattam egy darab húst, mert a szüleim nem néztek oda. Ha az ember kutyaának vet húst vagy kockacukrot, röptében elkapják, és bizalommal ropogtatják el. A macskák nem. Gyanakszanak. Hagyják, hogy leessen. Aztán megvizsgálják. Claude is vizsgálgatja. Aztán ahelyett, hogy megenné, a pofájába veszi a húsdarabot, és elviszi a kertbe, pedig ha a szüleim észreveszik, könnyen lehet, hogy legorombítanak.

Aztán elbújik egy bokorban – feltehetően azért, hogy elfelejtsük. De én rajta tartom a szememet. Hirtelen a falhoz ugrik, és nyargal, mintha a fal kiterülne, pedig áll az, ahogy kell, a macska pedig három szökkenéssel máris ott a tetején, a húscafat még mindig csüng a pofájában. Felénk fordul, mint aki meg akar győződni arról, hogy nem követik, aztán eltűnik a másik oldalon.

Nekem már hosszú ideje megvan a magam elképzelése. Az a gyanúm, Claude-ot nagyon leverte, hogy a négy kiscicából hármát elvettek tőle, és Kamichát biztonságba akarta helyezni. A fal másik oldalára telepítette, és valahányszor nincs itthon, vele tölti az időt.

Vasárnap Igazam volt. Az előbb láttam a három hónapja eltűnt Kamichát. De hogy megváltozott! Ma reggel a szokásosnál korábban keltem. Az ablakból látni Claude-ot, amint lassan lépeget a kerti fasorban. Döglött mezei egeret tart a pofájában. De ami egészen szokatlan nála, halkan kurrog, mint a kövér tyúkanyók, amikor csibéiktől körülvéve sétálgatnak. Máris felbukkan a csibéje, rögtön ott terem egy nagy termetű, négylábú, vörös szőrű csirke. Hamar felismerem a szeme körüli fehér foltról, a fehér vajkarikáról. De hogy megerősödött! Táncolni kezd Claude körül, megpróbálja pofozgatni az egeret, anyja viszont jó magasra tartja, hogy Kamicha ne tudja elkapni. Végül lepottyantja, de akkor a kölyök ahelyett, hogy ott helyben elropogtatná, gyorsan megragadja, és eltűnik vele a bokrok alatt. Nagyon félek, hogy teljesen elvadul a kiscica. A fal túloldalán nő fel, szűkséggel sosem lát senkit, kivéve a mamáját.

Szerda Mostanában mindennap előbb kelek fel, mint a többiek. Nem nehéz, olyan szép az idő! Így aztán legalább egy órán keresztül azt csinálom a házban, amit akarok. Miután a papa meg a mama alszik, úgy érzem, egyedül vagyok a világon.

Kicsit félek, de nagyon örülök is. Furcsa. Amikor meghallom, hogy a szülők megmoccannak a hálósobában, elszomorodom, vége a jó világnak. És ráadásul

egy csomó új dologgal találkozom a kertben. A papa kertje olyan pompásan gondozott és jól fésült, azt hinni, sosem történik benne semmi.

Mégis micsoda események zajlanak, amikor a papa alszik! Mielőtt felkel a nap, nagy sürgés-forgás folyik a kertben. Ilyenkor fekszenek le az éjjeli állatok, és kelnek a nappaliak. Ám valóban van egy pillanat, amikor mindnyájan jelen vannak. Keresztezik egymást, néha összeütköznek, mert egyszerre van éjjel is, meg nappal.

A bagoly igyekszik hazatérni, mielőtt a nap elvakítaná, és szinte sűrölja a feketeigót, aki most bújt elő az orgonából. A sündisznó, mint a gombóc, gurul a hangás mélybe, épp amikor a mókus kidugja fejét az öreg tölgyfa odvából, hogy megnézzé, milyen az idő.

Vasárnap Többé nem is kétséges, Kamicha teljesen elvadult. Amikor ma reggel láttam őket Claude-dal a pázsiton, kimentem és feléjük tartottam. Claude körüludvarolt. Dorombolt és odadörgölözött a lábamhoz. Kamicha viszont egyetlen ugrással eltűnt a ribizlibokrok közt. Hát ez mégiscsak furcsa! Világosan látja, hogy a mamája nem fél tőlem. Akkor meg miért menekül? És a mamája miért nem tesz semmit, hogy visszatartsa? Elmagyarázhatná neki, hogy a barátjuk vagyok. Nem. Mintha teljesen elfelejtette volna Kamichát, amióta ott vagyok. Tényleg két, egymástól független életet él, egyet a fal mögött, a másikat velünk, a papa kertjében és a mama házában.

Szerda Meg akartam szelídíteni Kamichát. Kitettem egy tányér tejet a fasor közepére, és visszamentem a házba, onnan figyeltem az ablakból, mi történik.

Természetesen Claude érkezik elsőként. Letelepszik a tányér előtt, mancsait jól nevelten egymás mellé rakja, és lefetyelni kezd. Egy pillanat, és meglátom Kamicha vajfehér foltját, amint felbukkan két fücsomó között. Tűnődve figyeli anyját, ugyan mi a csodát csinál. Aztán közelebb merészkedik, de egészen a földhöz lapul, és roppant lassan Claude felé kúszik. Siess már, kicsi Kamicha, különben kiürül a tálka, mire odaérsz! Na, végül tényleg elfogy. De mégsem, még van! Ott forgolódik a tányér körül, még mindig kúszik. Micsoda vadóc! Igazi vadmacska. Nyújtogatja nyakát a tányér felé, hosszan, hosszan, igazi zsiráfnyak, mindezt azért, hogy a lehető legtávolabb maradjon a tányértól. Nyakát nyújtja, orrát lesunya, és hirtelen tüsszent. Az előbb megérintette orrával a tejet. Nem számított rá. Még sosem evett tányérból a kis vadóc. Szanaszét fröcsköli a tejet. Hátrál, és undorodó pofával nyalogatja bajszát. Claude-ot is összefröcskölte, de az füttyül rá.

Kamicha befejezte a törölközést. A néhány lenyalt tejcsepp emlékezteti valamire. Nem olyan régi emlék. Lelapul. Ismét kúszik. Ám ezúttal az anyja felé. Kobakját a hasa alá csúsztatja. Szopik.

Micsoda helyzet: a nagy macska lefetyel, a kicsi szopik. Bizonyára a tányérban lévő tej, ami az anyamacska szájába jut, ugyanaz, mint ami a melléből jön ki, és úgy kerül a kismacska szájába. Annyi a különbség, hogy útközben felmelegedett. A kiscica nem szereti a hideg tejet. A mamát használja arra, hogy meglangyosítsa.

A tányér üres. Claude olyan szépen kinyalogatta, hogy csillog a napon. Elfordítja a fejét. Felfedezi Kamichát, aki még mindig szopik. „Na, nézd csak, mit csinál ez itt?” Claude mancsa kienged, mint a rugó. De minden rosszindulat nélkül! Az összes karmát kiereszti. A találat pedig Kamicha koponyáján csattan, gurul is, mint a gombolyag. Erről majd eszébe jut, hogy már nagy macska. Szoktak vajon szopni az ő korában?

Vasárnap Elhatároztam, hogy felfedezőutat indítok a fal másik oldalára, hogy megpróbáljam visszaédesgetni Kamichát. Egy kicsit meg kíváncsiságból is. Azt hiszem, hogy ott, a fal mögött valami más van, egy másik kert, talán egy másik ház, Kamicha kertje és háza. Azt hiszem, ha megismerem kis édenét, inkább elfogad a barátjának.

Szerda Ma délután körbejártam a szomszéd birtokot. Nem nagy. Nem kell sietni, tíz perc elég, hogy visszaérjünk. Egyszerű, mert pontosan ugyanolyan kert, mint a papáé. De egészen döbbenetes, hogy nincs rajta sem kapu, sem rács, se semmi! Egyetlen fal az egész, minden nyílás nélkül. Nincs más mód bejutni, Kamichát kell követnem, fel kell ugranom a falra. De én nem vagyok macska. Hát akkor hogyan csináljam?

Vasárnap Először azt gondoltam, hogy a papa létráját használom, de nem biztos, hogy elég erős vagyok, hogy elvigyem a falig. Azonkívül pedig mindenki látja. Hamar lefűlelnék. Nem tudom, miért, de azt hiszem, hogy ha a mama meg a papa sejtene a tervemet, mindent megtennének, hogy megakadályozzák a kivitelezést. Csúnya dolog, amit leírok, szégyellem is, de mit tegyek. Azt hiszem, feltétlenül át kell mennem, és remek lesz, de nem szabad beszélnem róla senkinek, főleg nem a szüleimnek. Nagyon szerencsétlen vagyok. És egyúttal nagyon boldog.

Szerda A kert másik végében egy teljesen göcsörtös, öreg körtefa áll, egy nagy ága a fal fölé hajlik. Ha sikerül az ág végéig eljutnom, akkor valószínűleg át tudok lépni a fal tetejére.

Vasárnap Megvan! Sikerült a próbálkozás az öreg körtefán, de úgy féltem! Volt egy perc, amikor úgy éreztem, felnégyeltek, egyik lábam a körtefa ágán, a másik a fal tetején. Nem mertem elengedni a hajlós ágat, amelybe még mindig kapaszkodtam. Majdnem segítségért kiáltottam. Végül átlendültem. Ha egy kicsit nagyobbat lódulok, leesem a fal túloldalán, de visszanyertem az egyensúlyomat, és rögtön megfigyelhettem Kamicha kertjét, mert fölülről táruktól élém.

Először csak zöld összevisszaságot láttam, igazi sarjerdőt, túskebokrok, kidőlt fatörzsek, szederindák és magas páfrányok szövevényét, és még egy csomó növényt, amit nem ismertem. Homlokegyenest az ellenkezője a papám jól ápolt és jól fésült kertjének. Azt hittem, sosem merészkedem le ebbe az őserdőbe, nyilván varangyosbékáktól és kígyóktól hemzseg.

Ezért aztán a falon lépkedtem. Nem volt könnyű, mert egy-egy fa gyakran rákönyökölt levelekkel teli ágával, én meg nem tudtam hová tenni a lábam. Ezenkívül a kilazult kövek mozogtak, mások meg csúsztak a mohától. De később felfedeztem egy igen meglepő tárgyat, mintha öröktől fogva engem várna, egy nagyon meredek, karfás falépcső-féle támaszkodott a falhoz, a padlásra vivő durva létrákra emlékeztetett egy kicsit. A fája már megzöldült és elszuvasodott, a karfa kágyilóktól izmosos. De még így is igen kényelmesen másztam le, és nem tudom, mihez kezdtem volna nélküle.

Eddig rendben. Itt vagyok Kamicha kertjében. Akkorára nőtt a fű, hogy az orromig ér. A vadonon át – már-már eltűnőfélben – régi fasor vezet, azon kell végigmennem. Furcsa virágok simítják az arcomat. Bors- és lisztiszaguk van, édes illat, bár beszívni kicsit kellemetlen. Képtelen vagyok eldönteni, hogy jó-e vagy rossz a szag. Szerintem mindkettő.

Kicsit félek, de hajt a kíváncsiság. Itt minden olyan, mint amit régen, nagyon ré-

gen elhagytak. Szomorú és szép, mint egy naplemente... Még egy forduló, egy zöldellő folyosó, s egy kerek tisztásra érek, közepén kőlap. És ki ül a kőlapon, kitalálják? Kamicha személyesen, nyugodtan nézi, hogy odamegyek. Furcsa – nagyobbak és erősebbnek látom, mint a papa kertjében. De ő az, semmi kétség, egyetlen más macskának sincs vajszín fehér feltja. Mindenesetre roppant nyugodt, szinte fenséges. Nem rohan el, mint egy bolond, hozzám sem közeledik, hogy megcirógassam, hanem feláll, nyugodtan lépked, farka egyenes, mint a gyertya, a tisztás másik végébe mutat. Mielőtt a fák alá jutna, megáll, megfordul, mintha ellenőrizné, hogy követem-e. Igen, Kamicha, jövök, jövök! Elégedett pofával hosszan lehunyja szemét, és ugyanolyan nyugodtan indul el újra. Tényleg nem ismerem már rá. Azért, mert egy másik kertben vagyunk. Igazi herceg a birodalmában.

Hol befordulunk, hol meg kifordulunk az ösvény mentén, amely néha teljesen belevész a fűbe. És akkor rájövök, hogy megérkeztünk. Kamicha megint megáll, felém fordul és lassan lehunyja arany szemét.

A kis erdő szélére értünk, egy hatalmas, kerek pázsit közepén oszlopos kerti lak áll előttünk. Körülötte fásor, törött, mohalepte márványpadokkal. A kerti lak kupolája alatt szobor ül talapzatán. Anyaszült meztlen fiú, hátán szárnyak. Göndör fejét lehajtja, szomorú mosolya gödröcskét váj arcába, és ujját ajka elé emeli. Kis íja, tegeze és nyílve szíve a talapzaton hevernek, nem törődik velük.

Kamicha a kupola alatt üldögel. Felém fordul. Hallgatag, mint a kőfiú. Ő is rejtelmesen mosolyog. Azt mondanám, közös a titkuk, kicsit szomorú, de nagyon édes titok, és szeretné, ha megérteném. Furcsa. Itt minden mélabús, a kerti lak romos, a padok töröttek, a pázsit elvadult, tele vadvirággal, mégis öröm tölti el a szívem. Sírni tudnék és boldog vagyok. Milyen távol kerültem a papa jól felsült kertjétől és a mama felvikszelt házától! Visszatérhetek-e valaha is oda?

Hirtelen hátat fordítok a titok-fiúnak, Kamichának, a kerti laknak, és menekülök a fal felé. Futok, mint aki megbolondult, ágak és virágok csapódnak arcomba. Előre látom, hogy nem ott érem el a falat, ahol a szúrágta molnárlétra áll. Végre, megvan! A fal tetején annyira igyekszem, amennyire csak lehet. Az öreg körtefa. Leugrom. Gyermeckorom kertjében járok. Milyen világos és rendezett minden!

Felmegegyek a kis szobámba. Sokáig sírok hangosan, ok nélkül, csak úgy. Aztán alszom egy kicsit. Amikor felébredek, megnézem magam a tükörben. A ruhám nem piszkoltam be. Semmi sem látszik. De mégis, nicsak, egy kis vér. Vércsík húzódik a lábamon. Furcsa, nincs rajtam horzsolás sehol. Hát akkor miért? Nem baj. Közelebb megyek a tükörhöz, és közvetlen közelről megnézem az arcom.

Kék szemem van, piros az ajkam, kerek, rózsás a képem, szőke fürtös a hajam.

Mégsem látsszom többé tízéves kislánynak. Milyen hát az arcom? Ujjamat az ajkamra teszem. Lehajtom göndör fejem. Rejtélyesen mosolygok. Úgy látom, a kőfiúra hasonlítok...

Most veszem észre a könnycseppeket a szempillámon.

Szerda Kamicha visszaszokott, amióta meglátogattam a kertjében. Oldalán elnyúlva órákig hever a napon.

Erről jut eszembe, hogy elég gömbölyű a hasa. Napról napra gömbölyűbb.

Mégiscsak nősténymacska kell legyen.

Lánykamicha...

LÓRÁNT ZSUZSA fordítása

A KISLÁNYOK VÉRE

Le Monde: – Olyan mesét ad ki, amelynek hősnője – sőt, feltehetően szerzője, mivel egyes szám első személyben íródik a történet – egy tízéves kislány. Önnél az emberek természetesen rejtett értelemre számítanak. Van-e az Amandine-nak második olvasata?

Michel Tournier: – Igen is, meg nem is. Őszintén szólva a második szint olyan átlátás, hogy összekeveredik a naiv elbeszéléssel. A téma a beavatás. Beavató meséről van szó. Amandine a szüleivel a rend és tisztaság mintaképének tekinthető házban és kertben lakik. Nősténymacskája jóvoltából egyszer gyanítani kezdi, hogy kell lennie a világban valami másnak is. Átmászik a kertfalón és felfedezi...

– Hagyjuk meg az olvasónak a meglepetést.

– Mondjuk azt, hogy a kamaszkort megelőző zűrzavarban felfedezi önmagát. Először reped meg és homályosul el a gyermekkor áttetsző és nyugodt világa. A történet a serdülőkor első fuvallata az ártatlanságon.

– Amandine-t tehát nősténymacskája szerelme avatja be.

– Sokat kellene beszélnünk az ismerős állatok beavató szerepéről. Nem hinném, hogy olyan közvetlen lenne a szerepük, mint amit néha tulajdonítanak nekik. Szinte mindenütt olvasható az a meglehetősen vitatható a klasszikus fordulat, hogy a vidéken felnövekvő gyerekek „ismerik az élet titkait, mert megfigyelik az állatokat”. Tapasztaltam, hogy sok falusi gyerek ugyan végignézi a macskák, a kutyák, a tyúkok, nyulak, tehenek stb. szaporodásának minden mozzanatát, de tökéletesen tájékozatlanok maradnak a szexualitásban és az emberi szaporodásban. Egyszerűen nem veszik észre az összefüggést. Egy hét-nyolcéves gyermeknek nem könnyű elképzelnie a papát meg a mamát a bika és a tehén vagy a kakas és a tyúk helyzetében. Az embert az állatok között az egyik állatnak felfogni a szexualitás terén annyival is nehezebb, mivel a gyerekek számára a szex először társadalmilag a legátldozottabb, legkonvencionálisabb, legmitologikusabb formájában jelenik meg – így tartalmazza a mese, a képesfolyóirat, a sláger, a mozi meg a televízió –, és jóval később mutatkozik meg a maga meztelenségében. Éppen ezért szántam Amandine macskájának nagyobb bevezető szerepet az érzelmi szerelemben, mint a fizikaiban. A történet végén a kislány érzelmileg sokkal nyugtalanabb és érettebb, mint amilyen tájékozott a szexualitásban. Ez fontos különbség a beavatottság és tájékozottság között.

– És mégis vérzik...

– Igen, a kritikusok zúgolódni fognak a vércsik miatt, amit a kislány a kiruccanás után felfedez a lábán, és nincs is rá magyarázat. Mégis indokolt. Minden beavatás többé-kevésbé véres.

– De a lányok beavatásának ötlete nem ellenkezik homlokegyenest a néprajzi felfogással?

– Éppen ez a legvitathatóbb és legérdekesebb kérdés. Pontosan arról van szó, hogy a legtöbb társadalomban csak a fiúknál létezik beavatási szertartás. A lányoknál nincs semmi ilyesmi. Miért? Bizonyára azért, mert a fiúk nem tagjai születésüktől fogva a férfiak közösségének. Anyjuk neveli őket, és csak addig tartoznak a női társadalomhoz, amíg a serdületlenek. A beavatás jelzi, hogy a fiú a nők társadalmából a férfiakéba lép át. Általá-

Az Amandine avagy a két kert egy gyerekeknek készült albumban jelent meg, Joëlle Boucher illusztrációival a G. P. Rouge et Or kiadásában. Ez alkalomból a Le Monde az 1977. december 9-i számában közli a szerzővel folytatott beszélgetést. (A ford.)

ban fizikai próbatételek kísérik, ezek bizonyítják, hogy méltó a beavatásra, a csonkítással pedig megfizeti a belépést. A szokás valószínűleg nagyon régről ered. A *La Mort Sara* című munkában (Plon, Terre Humaine) Robert Jaulin egy közép-afrikai törzsben elszennvedett beavatási próbatételekről számol be. Azt követelték tőle, hogy haljon meg, majd az „anyával”, a szertartást vezető boszorkánnyal támadjon fel. Nyilvánvaló, hogy nemigen lehet elképzelni ennél gyökeresebb elszakadást az anyához való eredeti kapcsolódástól, amit aztán a férfiak csoportjához fűződő mintegy anyai kapcsolat vált fel.

– *Mi marad meg mindebből a mi társadalmunkban?*

– Sokkal több, mint gondolnánk. A fiúk beavatása mai erkölcsainktől sem idegen. Csak hogy a hiedelmekhez és a rítusokhoz hasonlóan a beavatás is csupán öntudatlan emlékekben maradt fenn, és csak nyers, vad formájában él tovább. Az iskolában a „nagyok” felültetik a „kicsiket”. Az újoncokat heccekkel „avatják fel”. Az apák fiaikat orvosilag nem túl indokolt csonkításoknak vetik alá, mint például az egészségügyi körülmételés vagy a mandulák eltávolítása. És természetesen ott vannak az iskolai vizsgák, az érettségi, a polgárrá avatás ritusa.

– *A fiúk a rájuk kényszerített próbatételekkel mintegy megfizetik a férfitársadalomba való belépésüket, vajon megelőzi-e ezt a közösségből való kizárás?*

– Feltétlenül. A mai kamaszt két téren is kizárják a férfitársadalomból. „Megengedő” magatartásával társadalmunk feltehetően az egyik legpuritánabb a ma ismert társadalmak közül. Száz évvel ezelőtt a kamaszfiúnak sokkal több alkalm volt szeretkezni. De elsősorban szakmai téren működik a legkegyetlenebb kizárás. Korlátlanul uralkodik a rangidősség. A jelenlegi munkanélküliség főleg a fiatalok munkanélkülisége. Kényszerű legényélet és munkanélküliség, két olyan rossz, amit egy jó öreg hagyományos beavatás meggyógyíthatna.

– *És mi van a lányokkal?*

– Náluk a beavatásnak nem lehet ugyanaz az értelme, mint a fiúknál. Őket is az anyjuk neveli, mint fiútesvéreiket, de nekik nyilvánvalóan nem kell szakítaniuk ezzel a közzeggel, hogy egy másik csoportba illeszkedjenek be. Többnyire „a nők termében” töltött életre szánják őket. Ugyanígy a fiúk esetében jellemző gölyaavató heccek többségét a társadalom a lányoknak megtakarítja. Ne beszéljünk a körülmételésről, hiszen a mi társadalmunkban semmilyen formában sem találjuk meg a *clitoris* lemetzésének megfelelőjét. De figyelemreméltó, hogy sokkal gyakrabban vetik alá a fiúkat a mandulaműtétnek, mint a lányokat. A nők valójában születésüktől fogva tökéletesen beilleszkednek a társadalomba, és azonosulni tudnak vele. Balzac különösen jól ábrázolta a nők ilyen szerepét. Hőseit azok a nők vezetik be a társaságba, akik kulcsszerepet töltenek be benne (a híres „szalonok”). És a fordítottja, hogy Vautrin egyszerre ellensége a társadalomnak és a nőknek is. Mindez ugyanaz.

– *Tehát a lányokat nem avatják be.*

– De, csak akkor ellenkező értelmű, *centrifugális* beavatásról van szó *centripetális* helyett. Mindjárt megmagyarázom. A kamaszfiú elhagyja a nők csoportját, hogy beilleszkedjen a férfiakéba. Számára a beavatás értéke az, hogy kikövetelt egy társadalmi státuszt. Mit tehet egy lány? A „nők termének” foglya, keresheti, hogyan jut ki belőle. Hová menjen? A nők felszabadulásának ez a kulcskérdése. A „női terem” és a férfiak társadalma közt még nem jött létre az uniszex társadalom, amely a nőt befogadná. A beavatás csupán lázadásként működhet. Például arra gondolok, hogy az arab lányok a kötelező fátyolviselés ellen harcolnak. A kamaszlányoknak a beavatás csak folytonos szökés marad. Amandine megmássza a falat. És majd meglátja, mi történik a *másik* kertben.

LÓRÁNT ZSUZSA fordítása

A MÁSIK KERT, „HOL FELETTE GYANÚS DOLGOK TÖRTÉNHELTEK”, AVAGY „A LÉLEK NYIRKOS MÉLYRÉTEGEI”

„Kék szemem van, ajkam piros, kerek, rózsás a képem, szőke fürtös a hajam” – értesülünk Amandine naplójának első soraiból. Rendezett, kispolgári világban élek, rövidesen tisztába jövök a szexualitás rejtélyével, és akkor egészséges, szőke nővé serdülök – vélhetjük a történetet az első olvasat alapján. Indokolt is elhinnünk, hogy Michel Tournier egyszerű stílusgyakorlatnak szánja művét, hiszen a műnaplóhoz csatolt interjúban maga is azt állítja, hogy nincs a történetnek második olvasata. Márpedig az első olvasattal azonos második olvasat csak ennyi: egy kislány a macskája meghasasodása, majd a kismacskák érkezése láttán arra a következtetésre jut, hogy a cicák a hasból kerültek ki, s mire a mese véget ér, és a második generációs nősténymacska is kigömbölyödik, Amandine szellemi érését testi érés követi, rejtélyes – nem sérülésből eredő – vércsikot lát a combján. Márpedig egy ilyen lapos történet még stílusgyakorlatnak sem éri meg. Sokkal valószínűbbnek látszik, hogy Tournier-nak nem volt kedve a riportterrel megüzenni az olvasóknak, mit kell találniuk a mesében, olvassák el saját szemükkal, döntsék el ők, mit tartanak felőle. A naplónak nyilván van második olvasata, talán nem is létezik írott szöveg anélkül.

Ha iskolai dolgozatot kellene írnom, milyen áthallásokat fedeztem fel az *Amandine*-ben, akkor a következőkkel próbálkoznék. Egyáltalán nem hiszem, hogy az álnaiv napló csupán a gyermekkori ártatlanságtól való elszakadásról, a hogyan-születik-a-gyerek kérdés megválaszolásáról szólna. Jelképes erejűnek éreztem, hogy két kert fekszik egymás mellett. A tökéletesen átjárható, jól fésült, hamutartóval felszerelt (kissé unalmas, de megbízható) családi kert (ahol szinte csak posztópapucsban illik közlekedni) egy másik kerttel határos, amely pontosan ugyanakkora, mégsem látható, és meg sem közelíthető, hiszen se ajtaja, se ablaka (talán a Kékszakállú herceg vára?). Gyanús ez a szomszédosság, ez a megegyező méret, nem azonos-e a két kert? Amandine a másik kertben keres megoldást mindarra, amire nincs magyarázat a tökéletességre törekvő rendezettségben. Már a behatoláskor is életével játszik – „ha egy kicsit nagyobbat lódulok, leesem a fal túloldalán”, teljes rendezetlenség, „tüskebokrok, kidőlt fatörzsek, szederindák és magas páfrányok szövevénye” uralkodik, viszolyogtató élőlények hemzsegnak – „a karfa kágyilóktól iszamos”. Mi más, mint „egy mély, jelentős veszélyekkel teli világ. X. históriám és annak következményei – írja Goethe – már korán alkalmat adtak, hogy belelássak a félelmetes labirintusba, amellyel a polgári társadalom alá van aknázva. Vallás, erkölcs, törvény, rendezett viszonyok és szokások – mindez a városi életnek csupán felszínén uralkodik. A tekintélyes házakat tisztán tartják, s ott, a nyilvánosság előtt, mindenki elég tisztességesen viselkedik; ám belülről gyakran annál siralmasabb a helyzet, a sima külszín csak vékonyka vakolatként fedi a roskatag falakat, amelyek éjjelen át összeomlanak, és ez a békés viszonyok közepette csak annál nagyobb iszonyatot támaszt...” Mi mindent említ

Goethe felsorolásában? „...hány meg hány családot láttam csőd, házassági válás, lányok elcsábítása, házi tolvajlások, mérgezések s más efféle révén tönkremenni... óhatatlanul sok minden bántót s megalázót kellett tapasztalnom.” Miért megy Amandine a másik kertbe? Mert (feltehetően) ott rejtette el a kölykeiből kiforgatott nőténymacska az utolsót. Lehet, hogy ott derül fény a hasasság rejtélyére. Tudni szeretné, létezik-e világ, amely nem olyan jól fésült (és unalmas), mint a szülők háza és kertje. És élhető-e az a világ? Megeshetik-e velünk is, hogy elveszik a gyerekeinket? Történhetnek-e velünk is veszélyes és megmagyarázhatatlan dolgok, mint például vérzés sérülés nélkül?

Amandine-től függetlenül bennem az is felmerült, milyen éllel említi meg Tournier a vele készült interjúban Balzac híres Vautrinjét, aki „egyszerre ellensége a társadalomnak és a nőknek is”. Azt a Vautrin, akit Proust is gyakran emleget Balzacról szóló tanulmányában, és így jellemez: „Vautrin... megállítja az úton Lucient, akit nem is ismer, tehát kizárólag a külseje kelthette fel az érdeklődését... vajon nem árulkodik-e mindez... bevallatlan gondolatáról... hogy mi is a férfiszövetség... igen bonyolult és pontos értelme.” Az én második olvasatomban a másik kert az ösztönök kertje, a zsigerek világa is, ahol mindenki találkozhat a saját Rémkirályával, és egyáltalán nem biztos, hogy azok a rémkirályok készségesen használni fogják a számukra gondosan kikészített hamutartót...

wakák

*a reggeli tó
párája elborítja
a kertet fakó
s riadt napfényvirágok
botladoznak a parton*

*

*letört dióág
riadtan ver a szívem
korhad az idő
a nyári csillagképek
az égboltról lecsúsznak*

*

*kék posztamensén
a frissen nyílt tárnicsnak
mézsávós dongó
rezgeti szárnyát harsog
cukrosodik a napfény*

*

*a hegy medvéje
megmordul bogyók leve
csordul ösvényén
az emlék pirosának
hangyák s árnyak vonulnak*

*

*mocskos köpenybe
tekeri magát aki
humuszon hasít
léket csigák s gyökerek
mintája a szövetén*

*

letört gally zuhan
ki a falombból szél se
érinti többé
fészek se tartja egybe
se név mely rá mutatott

*

mellém feküdt a
diófaárny a kertben
s jön-megy egy levél
a bőrömnön hajnali
harmattól csillog a sás

*

húslégy köröz a
tökvirág harsonáján
sárga a háta
s hiába dong nem hangszer
nem zenész üres idő

*

hínárzöld haját
a szétzilált zuhatag
fűzfaként rázza
képét magához fogja
a tó el nem engedi

*

eső hajsátra
borul rám s a hajadat
érezem mint zuhog
bőrömrre mint áztatja
szét hajnaltáj éjemet

*

kapum előtt a
tócsa hány éji vándort
kínált óntálján
ugyanazzal a Holddal
s hánytól vette is vissza

*

toltpihe körül
a birságak fölött száraz
hárslevél zizeg
s kaptat nyomába a szél
a szél csigalépcsején

*

szemedben szemem
együtt lessük a reggel
mandulamagvát
két szép szárnya amint a
mandulahéjnak hasad

*

pocaknyi buddhák
az ágon sárgult körték
meditálnak a
cukorfehér húsú nap
teltén lehulljanak-e

*

a hegedűben
alszik a vén muzsikás
sírt hát elszunnyadt
s ha ébred majd ébren a
hangjegyek közé ás sírt

*

nemcsak az alma
s a gallyától leváló
foltsárga levél
vagyok de a repedés
is a nyár koponyáján

*

összeférceli
a fűtty tűje a kertet
a madarával a nyár
szövetén hever a lonc
s a levert rigófészek

*

*a Hold fényében
szél és nád vihar ébred
bal kezem fogja
jobb kezemet helyére
lépett vissza az idő*

*

*veres turbánú
kecskerágó öltötte
magára az ősz
köpenyét s forgolódik
a szél hegyes szirtfokán*

*

*szúnyog hangjára
aludtam el ébredtem
fel s fejem mellett
párnámon látom
negyedhold hagyta nyomát*

Egy japán fametszet alá

Bokádon könnyű díszek,
 bukás előtti pompa,
 a házat körbevették
 hallgatag samurájok,
 utolsó pohár bort tölt
 a rettenet nyugalma,
 szemedben könnyű fények,
 aranykor hagyatéka,
 tükörtelen falak közt
 ketten a régi házban,
 a jelre várnak ők is,
 sötét tekintetükben
 a rövid élet titka,
 csak szavakat találunk
 e kettétört időben,
 miért is mondanánk ki,
 szebb a reménytelenség,
 samurájok a kertben,
 a házat körbevették,
 díszekkel szép bokádon,
 fényekkel szép szemedben,
 pohár borral a kézben,
 ketten a régi házban,
 törékeny árnyad eldől
 az első kardcsapásra,
 hogy lássalak, hogy aztán
 engem érjen a végzet,
 így lesz, így kell, de most még
 pompa, bukás előtti,
 ne jöjjenek hiába.

Futóbolond

*Fut végig a Liszt Ferenc utcán, a Múzsza
után fut könnyedén, hogy láthassa
örömet, amikor majd lihegve utoléri;
aki idővel elárulja, erre (is) vágyott,
s egy skót királykisasszony titkos, még
magának se bevallott gondolata: parancs.*

Könyv

*Látod, megint kiválasztott magának egy könyv,
odahívott a polchoz, már csak alá kell húznom
a beszélgetéseinket ismerő, pontos mondatokat;
úgy olvasgatom, mintha vállamon nyugodna
meleg, majdani szobánkban fejed: Ideje van az
életnek és ideje van az életről való tanúskodásnak.*

Kút

*Öntudatlanul hívtam magamat kútkezelőnek,
az idő kútjára gondolva, vagy a beregszászira,
féltem mélységétől, s rossz vizét nem ittam soha;
lassan már alig rémlik sivatagi szomjúságom,
hiszen telve a kút, elhoztad időmet, nyilvánvaló,
előbb-utóbb minden megnevezés kihívja sorsát.*

Nézőpont

*Becsületszavamra, minden hátsó gondolat nélkül
mondtam, amikor az induló vonat lépcsőjéről
nevettél rám, hogy szép vagy alulnézetből is;
amúgy a hátsó gondolatra bőven jut fantáziámból,
s nyilván azonos nézőpontra is telne könnyedén,
de nem írhatom le, mert tiltja a Múzsza szemérme.*

Remény

*Mint csokornyakkendő a szmokinghoz,
úgy megy hozzá a negyvenöt éve tartó,
reménytelen szerelem, írja reszketegen;
becéz, mintha szerencsés fia lennék,
aki májustól májusig megkapta mindazt,
amit elveszetten már-már nem is remélt.*

A mosolygó angyal

Nem voltam képes kitalálni a jövőt, az írói képzelet szégyellni valóan szegényesnek bizonyult a valós történetek fényében – amennyiben bármiféle fényről lehet még szólni.

Francia barátomról 1996 táján írtam egy novellát. Akkor már hét éve ígérgettük egymásnak, hogy az 1989 őszén Amerikában együtt töltött idő után végre-valahára meglátogatjuk egymást. Úgy éreztük, ez nem mehet így tovább, saját múltunkat vesszük semmibe, ha nem mozdulunk semerre, ő nem igyekszik Pécsre, és én se különösebben Reimsbe. Arra gondoltam, ha elképzelem, hogy s mint zajlana a nagy találkozás, akkor legalább tettem valamit, s a magam módján elkezdem a közeledést. No igen, de mi történt? Békés, örvendező írás helyett egy rémtörténet kerekedett a végtelen vágyakozásból. Thierryt nem tudtam sehogy sem elképzelni tanárként, apaként, s egészen egyszerűen bűntényhez folyamodtam. A nyakába sóztam néhány gyermekgyilkosságot, eltüntettem a színről, úgy, hogy mi ketten nem is találkozhattunk, csak a neve hallatán könnybe lábadó szemű, illetve őrjöngeni kezdő helybéliekkel váltottam néhány szót, s végül egy kötelezően balonkabátos rendőrfelügyelővel, aki tőlem tudakozódott ezer éve látott, szörnyeteggé lett barátom holléte felől.

Érdekes, abban az időben valóban kevesebbet hallattunk egymásról, s félő volt, hogy majd' egy évtizednyi meddő várakozás, fogadkozás és ígérgetés után a kapcsolat végső tartóoszlopa, az emlékezés is semmivé porlik az idő súlya alatt. Amikor szinte egyik napról a másikra lett e-mail, és mi ketten az újabb elektronikus csoda folytán ismét egymásra találtunk. Sőt, kereken tizenkét esztendő múltán úgy döntöttem, ha egy németországi út folytán „csupán” négyszáz kilométernyi távolságra vagyok Thierrytől, a sors szemébe kacagok, és pénzt, időt, energiát nem kímélve elmegyek – mit megyek!, zarándokolok – hozzá. Az őszre tervezett látogatásról már a nyár elején hírt adtam, és Thierry válaszlevelében virtuálisan kiugrott a bőréből: „Hihetetlen! Nem akarom elhinni! Az én drága jó barátom eljön hozzám! Nem is tudom, mikor ért ennél jobb hír...” – csupa efféle lelkenedés, két képernyőoldalon keresztül. A hetek haladtával pontosítottuk, csiszolgattuk a tervet, majd Thierry megírta, hogy hagyományos posta útján aprólékos itinert, fénymásolt és saját kezűleg rajzolt térképeket küldött, melyek segítségével egészen a házáig juthatok. (E házról már sokat olvastam, tudtam, hogy legalább kétszázötven éves, azért vették, hogy kimeneküljenek a nagyvárosból, egy kisebb vagyont öltek a felújításába, és a személyes köteléken túl meglehetősen vonzott, hogy egy ilyen különös épületben tölthetek pár napot.) A levél meg is jött, s valóban, az útmutató minden sora a szeretettől és – merjem-e mondani? – a tiszteletteljes várakozástól sugárzott. Úgy tűnt, hogy bár én utazom, mégis Thierrynek fontosabb a jövetelem. Valamiért nagyon vár.

De most még nem folytatom.

Mert még úgyis visszatérek pontosan ugyanehhez a pillanathoz. És újrakezdem, mert újra kellett kezdenem látogatásomat Thierrynél, mintegy másfél hónappal azután, hogy nála jártam.

Furcsa érzésekkel távoztam két nap után. A felszínen minden szépen és jól sikerült, mégis mintha csak tejüvegen át láttam volna a barátomat (frissen megismert feleségéről, két gyerekéről nem is beszélve). A tizenkét évvel ezelőtti Thierry ottragadt a tizenkét évvel ezelőtti múltban, s mai reinkarnációja amennyivel több volt, ugyanannyival kevesebb is. Méricskélnem kellett volna, három és fél évtizednyi emberélet rám eső részével dekáznom, válogatnom, súlyos megállapításokat tenni, és ehhez a negyvennyolc óra kevésnek bizonyult.

Talán szégyellni illenék, de nem éreztem mardosó fájdalmat, amikor búcsút kellett vegyek tőle, s bár újfent elhangzottak a szent fogadalmak, hogy többé nem szabad ennyi időnek eltelnie újbóli találkozásunkig, ismét Németország felé száguldvá úgy éreztem, ezennel életem egy különös, a végtelen várakozásban (és lám, nem a megtörténésben) kiteljesedő fejezete ért véget. Még tán azt is gondoltam, így van ez rendjén. Idejövetelem hiba volt, emléke, ha megmarad, nem tarthatat szervesen Thierryvel közös, valódi történetünkhöz.

Bizonyára így gondoltam, mert hálátlan kutyaként még csak egy levelezőlapot, egy üzenetet sem küldtem Thierrynek, amiben legalább néhány frázis erejéig megköszöntem volna a vendéglátást, a jóltartást, a szemmel látható igyekezetet. Nem akartam, hogy egy ennyire udvarias gesztus által nyomatékossítsam, amit bizonyára ő maga is érzett: nem erre a találkozásra vártunk annyi hosszú éven át.

Ezek után telt el az a bizonyos hónap, amíg Thierry egy hosszú e-mailt nem írt. Egy novemberi reggelen a következő levelet nyitottam ki:

„Drága Barátom!

Remélem, épségben hazaérkeztél. A magam részéről el kell mondjам, elmondhatatlanul örültem, hogy itt jártál, és az elátkozott tizenkét év után újból láthattalak. Ami azt illeti, együttlétünk mindennek ellenére nem egészen úgy sikerült, ahogy oly hosszan és szerelettel elterveztem. Talán magad is érzékelted közös étkezéseink, az esti programok során, hogy Sophie és köztem nincs minden rendben. Mi több, az igazat megvallva, a Te érkezésed előtt egy héttel egyeztünk meg, hogy elválunk. Tudom, hogy ez borzasztóan hangzik, és én örülnék a legjobban, ha nem ez lenne az igazság, de be kellett lássam, hogy nincs más választás, minden abszurditása ellenére mindannyiunk számára ez a legjobb megoldás. Érthető, hogy gondolataim ezerfelé szaladtak, s végső igyekezetem ellenére sem tudtam magamat teljes lélekkel Rád szánni, ahogy szerettem volna, és ez, ha lehet, még inkább kínozott, mint a válás réme. Hihetetlen, hogy mindez velem, velünk is így történik, oly didergetően ismerős módon. Sophie visszaköltözik Reimsbe a gyerekekkel, én pedig itt maradok addig, míg el nem tudom adni a házat. Úgy érzem, új élet kezdődik számomra, de alig merem hinni, hogy ez jobb lesz annál, ami eddig volt, noha csakis ezért született ez a döntés. Lesz, ahogy lesz, ez az én bátorságom, hogy vállalom. Harminchét éves vagyok, tán még nem késő. Talán mégse igaz a régi bölcsesség, hogy csak egy életünk van. Az biztos, hogy mi ketten már nem ve-

szíthetjük egymást szem elől...” – satöbbi, a további ígéretek, reményteljes búcsúzó sorok most nem tűntek olyan fontosnak.

Nem a levélnek volt vége, hanem reimsi látogatásom addig hitt történetének. Még ott, a villogó képernyő előtt ülve rá kellett döbbenjek, hogy azok az emberek, akikkel találkoztam, a viszonyuk, a szavaik, a pillantásuk, a hozzám intézett mosolyuk, kérdésük egyáltalán nem az volt, aminek a szemem előtt tűnt; ami nem jelenthet mást, mint hogy én az általam érzékeltnél is még inkább véletlenül, esetlenebbül és oda nem illően szerepeltem életükben.

Ha el akarom mesélni (vagyis inkább értelmezni, legalábbis magamnak) Thierry barátom meglátogatását, akkor vissza kell mennem a kezdetekhez, vagyis ahhoz a naphoz, amikor is a Rue de Cigny 3. számú házban tudomást szereztek jövetelem szándékáról.

– Sophie, figyelj csak – mondta Thierry, miközben előkészítette a vacsorát, és fél szemét a tűzhőnapos, ide-oda bukdácsoló, nyálasan gajdoló Gilles-en tartotta.

– Hm?

– Nagy hírem van. Tüvádár meglátogat minket!

– Minket?

– Hát persze... Jó, egyelőre csak engem ismer, de már annyi mindent írtam rólatok.

– Akkor mondd azt: meglátogat a haverod.

– Jaj, most mért vagy ilyen? Tudod, mióta ígérjük már egymásnak, hogy annyi év után össze kell végre jönnünk.

– Na, te és az ígéretések.

– De látod...

– Mit látok? Ő idejön. Igyekezz már, a gyerek éhen hal melletted!

– Mindjárt kész, egy perc.

– Gyere ide, kicsim, a mamához – emelte fel Sophie Gilles-t a padlóról, majd újabb szemrehányó pillantásokat küldözgetett a tűzhely előtt feltűrt ujjú ingben forgolódó Thierry felé.

– Hihetetlen, egészen hihetetlen...

– Mi a fene?

– Hogy Tüvádár jön.

– Á, Tüvádár.

– Tudod, Sophie, vannak dolgok, amelyekről mindamellet, hogy beszélünk róluk, vágyakozunk rájuk, az ember biztosan tudja, sose következnek be.

– Megvagy már?

– Tényleg, mint egy álom. De azok közül is a legjobb. Nem is várjuk, hogy valóra váljék, elég, hogy megálmodhattuk – vitte oda Thierry az asztalhoz a baba-tányért és a láboscában melegített pépet. – Tessék.

– Jól van, kicsi Gilles, jól, no. Előbb a partedli, tudod – Sophie a kiskanálból egy kis pépet a kézfejére csöppentett. – Ez tűzforró! Most hogy etessem meg?

Gilles türelmetlenül sírni kezdett, a tányérja felé nyúlka. Thierry odalépett melléje, és megsimogatta a fejét.

– Türelem, kismackó. Megfűjja anya a finom vacsorát, mindjárt eheted.

– Apucika úgy látszik, forrón szereti – méltatlankodott Sophie, és még egy csöpp főzeléket pötytyintett a kezére. – Na gyere, most már jó lesz.

Gilles mohó tátogással vetette rá magát az eléje nyújtott, púpozott kanalakra. Thierry az ablakhoz húzódva figyelte az etetést, de a keze nem állt le, a fal mellett álló szárítóról szedett le egy-egy zoknit, összepárosította őket.

– És? – kérdezte egy idő után Sophie.

– Mire vagy kíváncsi?

– Mikor óhajt jönni az a híres magyar kebelbarátod?

– Októberben, azt írta.

– Hol van az még... Ki tudja, mi történik addig – majd rámosolygott a szemmel láthatólag alaposan belakmározott Gilles-re. – Akkor mi már egyévesek is elmúltunk, bizony ám.

– Én már alig várom – mondta Thierry, és a szárítót otthagya elindult a tányérral a mosogató felé. – Megírtam neki, hogy szeretettel látjuk. Ugye, nincs kifogásod ellene?

– Úgyis azt csinálsz, amit akarsz – mondta Sophie anélkül, hogy a férjére nézett volna, és elkezdte kiszabadítani Gilles-t az etetőszékből.

Thierry megállt a mozdulatban.

– Én csinálom azt, amit akarok? Én? Akinek egy szabad perce sincs? Aki az utóbbi néhány évben mindent, ami kedves volt a számára...

– Nincs kedvem végighallgatni ezt a lemezt, Thierry. Majd máskor. Kerítsd elő Didier-t, vacsorázzon, menjen az ágyba. Elég volt...

– Mi volt elég, ugyan mi?

– A mai nap. Elég.

– Didier! – kiáltott élesen Thierry, s a ház mögüli kertből máris hallatszott az apró lábak dobogása.

Az ajtóból, karján Gilles-lel, még utoljára visszafordult Sophie, mielőtt a merdek lépcsőn felmentek volna fürödni.

– Nincs semmi bajom a Tüvadároddal. Jöjjön nyugodtan. Tudom, hogy ő is a te ezerszer elsíratott szabad életed egyik fényes mozaikköve. Jöjjön. Nem árt, ha ötévi házasság után lassacskán megtudom, kikből és mikből épül fel a lelked.

Thierry némán állt, s csak akkor eszmélt fel, amikor a hátsó ajtón berontott Didier, és a bal combjába fúrta az arcát.

Aztán teltek a hetek, és az ígért módon, a legkisebb részletekig pontosítottuk az utazás tervét. Szeptember utolsó napjaiban vaskos boríték érkezett. A hosszú levélben mindenre kiterjedő figyelmességgel, lépésről lépésre vázolta, hogy Frankfurtból indulva miképp jutok el Thierry házáig. A sikeres megérkezés esete – lévén szó a hírneves Champagne-vidékről – a levél rajzos befejezése azzal kecsegtetett, hogy egy különleges erjesztésű nedűvel koccintunk majd a tizenkét év utáni viszontlátás örömeire.

Ilyenekkel traktált: „Csak előre az A4-es autópályán, kövesd a párizsi irányt. Reims után kb. 15 perccel (no persze, attól függ, hogy megint úgy nyomod-e a gázt, mint egy autóversenyző – egyébiránt a sebességhatár 130 km/h) jelezni fogják Dormans-t. Mindenképp térj le, mert ha nem, Párizsig nincs megállás! Fizetni is itt kell, kereken 11 frankot, ne aggódj, megadom...” Micsoda barát!

Két telefonszámot is közölt, az otthonit és egy mobilt. Ez utóbbit a következő lábjegyzettel látta el: „Általában a feleségem használja, de most néhány órára elkunyerálok tőle.” Aha, gondoltam, Thierry és az ő kis házisárkánya. Akiről, meg kell adni, annyi szépet és jót olvastam az elmúlt évek során.

A levél hátlapján még egy hevenyészett térképecske tájékoztatott a falun belüli ház helyéről, ahol a már beigért módon, de ezúttal suta vonalakkal összeálló rajzban egy épp magából a dugót kilövő pezsgőüveg díszelgett, mellette két pohár. De csak kettő. „Jó, aláírom, hogy rajzból még mindig reménytelen vagyok, ám annál nagyobb szeretettel várlak!”

Jómagam is készülődtem, már-már érzелgős módon. Egy cipősdobozból kiválogattam mindazokat az amerikai fotográfiákat, amelyek ott készültek, ahol Thierryvel megfordultunk boldogult ifjúkorunkban, s amelyeket majd bizonyára Sophie is érdeklődéssel szemlél, hiszen ha csak a maguk ártatlan módján is, de bepillantást engednek a férje múltjába, melyet ő nem ismerhet. Thierry nem készített fényképeket.

Az érkezésem október 15-ére esett. A magyar történelemnek van egy elég szomorú, mi több, tragikus október 15-éje, de már-már az is történelmi távlat, hogy hosszú éveken át az én kis magántermészetű október 15-éimen is mindig történt valami – hát igen, miért ne adjam meg a súlyát: fontos.

Thierryt látni tizenkét esztendő után – történhet-e idén ennél fontosabb?

Aztán jött a pasztellszínű, őszi táj, Manet vagy Monet, bármelyikük megirigyelhette volna ezt a napot. Bámultam a mélysárga fényben fürdő, amúgy dél-dunántúli pátriámra nagyon is hasonlító dimbes-dombos határt, és sóhajtoztam, hogy igen, ez Franciaország. Ville de Tardenois-nál a parancs szerint balra fordultam, majd, mivel felettébb jó időt futottam (az érkezésként ígért fél négygel szemben még kettő sem volt), a következő dombtetőn félrehúzódtam az amúgy néptelen úton, és terepszemlét tettem. A domb tövében bújó kis falucskáról egy-kettőre megállapítottam, nem lehet más, mint Romigny: szorosan egymás mellé épült házak, pusztá kőből, a bástyaszerű templomtorony is szürkén, komoran meredt elő a fák sárgás lombja közül. Aztán további hajlatok, bukkanók következtek, és biztos lehettem benne, hogy Romignyhoz hasonlóan Lhéry, majd Lagéry is hamarosan feltűnik előttem, akármilyen komótosan is gurulok majd tovább.

Lagéry délután két órakor oly kihalt volt. Tudtam, Thierry nem jöhet szembe, könnyedén meglelt házuk ajtaját nem nyithatja ki, de amúgy sem láttam egy teremtet lelkét se. A ház kétszázötven éves mivoltában komoly és komor épületnek látszott, jöllehet a frissen berakott ablakok, ajtók arról árulkodtak, hogy a lakhatóság huszonegyedik századi feltételei bizonyos tekintetben előrébb valók, mint a múlt titokzatossága.

A főtéren öles, mára megfeketedett gerendákból ácsolt, fedett piac árválkodott: az asztalok üresen, az egyetlen hang az építmény tövében csobogó kútból eredt, amelynek kikopott kölefolyójában néhány megtapadt káposztalevél árulkodott arról, hogy itt mégiscsak emberi kezek mostak zöltséget.

A terecske házainak földszintjén a cégérek tanúsága szerint működött egy-egy bolt, de a kirakatokat leeresztett redőnyök takarták. Nem volt mit tenni, mint visszamenni a kétszázötven éves ház elé, és várni.

Néhány lap híján kiolvastam a magammal hozott könyvet, amikor arra rebentem, hogy egy sötét Citroën pöfög el mellettem, és az autó volánja mögött egy Thierryhez hasonlatos férfiú bámul felém.

Kiszálltam a kocsiból, és a járda széléről lestem, ahogy az utcácska végén megfordul, és lassan visszafelé gurul, majd megáll Thierry háza előtt.

A kormány mögött... igenis, felismertem: ő ült.

Illetve előpattant, vigyorgott, s ami velem nagyon ritkán történik: megölelt. Lapogatta a hátamat, és csak ismételte:

– Tüvádár, Tüvádár.

Én is rápaskoltam néhányszor a bőrdzsekijére.

Aztán kiszabadította a két kisleányt a gyerekek közül, és bementünk a házba.

Még jócskán látszottak a renoválás nyomai, többek között a falak is festetlenül, néhol ceruzával összefirkálva, különböző számításokkal felékesítve meredeztek.

– Amit lehet, magam csinállok, egészen beletanultam – vonta meg a vállát fél-szegen Thierry. – Majd megmutatom a pincét. Ott van a műhely, az az én kis bi-rodalmam.

Bólintottam, tán nem túl lelkesen, hogy az jó lesz.

Mivel nem volt hideg, főképp a gyerekek miatt kiköltöztünk a ház mögötti falatnyi udvarra, a magas kőkerítés tövébe.

Ahogy ott ült előttem, a fehér műanyagszékbe süllyedve, Thierry fáradtnak tűnt. Rá-rászólt valamelyik gyerekre, hogy ne koszolják magukat nagyon össze. Közben azért kérdezgetett, de mintha úgy kellett volna kitaláljon minden egyes mondatot.

– És... jól utaztál? Minden simán ment?

Lelkesen elmeséltem érkezésem.

– És... a család, hogy van?

Beszámoltam az aktuális helyzetről: ki jár iskolába, ki óvodába, a feleségem még csak négy órában dolgozik, tájékoztattam, azért, hogy délután a kicsikkel lehessen. Nem rémlik, miképp kanyarodott a szó, de világosan emlékszem, hamarosan arról beszéltem, hogy azok közül az ismerős házaspárok közül, akiknek nagyjából a miénkkel velünk egy időben volt az esküvőjük, töménytelen számban elváltak; a jó múltkorában még össze is írtuk, hát nagyon hosszúra és szomorúra sikeredett az a lista.

Thierry hol figyelt, hol nem, volt, hogy felkelt, és papírzsebkendővel letörölte a kisebbik fiú, az egyéves Gilles arcáról a nyállal keveredő homokot. Ilyenkor persze franciául beszélt, és csak annyit hámoztam ki a feddésből, hogy „Tüvádár, Tüvádár”, jelenlétemet használván fel a jó viselkedés megalapozására. Mindez ismerős volt, bizonyára én is így tettem volna, mégis zavart kissé.

– És... végül is, van valami terved, hogy mit szeretnél itt csinálni? – nézett rám egyszerre, amitől teljesen zavarba jöttem.

– Mit is... – nyögtem. – Semmit, együtt lenni, dumálni.

– És... meddig... tudsz maradni?

– Két nap múlva vissza kell indulnom.

– Holnap tanítok. Reggel beviszlek Reimsbe, körülnézel, aztán a többi meg-látjuk. De a szerda szabad.

– Jó – mondtam erre kötelességtudóan.

Thierry felállt.

– Nem iszunk egy kis pezsgőt?

– Ígyunk?

– Hát? Megígérted, nem?

– Persze, jöhet – feleltem.

Hamarosan egy harmatos pezsgősüveggel tért vissza az udvarra, és szakavatott mozdulatokkal hántotta le a fejről az alufóliát, csavarozta ki a kis kosarat, majd pukkantotta ki a dugót.

– A találkozásunkra! – emelte felém a poharát. – Tizenkét év, nem örület?

– De, örület!

Aztán kortyolgattuk az italt. Soha nem ittam ilyen jó pezsgőt. Pedig kiderült, hogy semmi különös, a szomszéd termelése. Itt minden háznak megvan a maga kis pincészete. Meg fogom látni, még reggelire is pezsgőt isznak, bolondok ezek, mondta Thierry.

De aztán egyszer csak ő is a lassan lebukó nap felé tartotta a poharat, úgy nézte összeszűkült szemmel a lentől felfelé igyekvő buborékfonalakat.

– Két régi jóbarát délután fél ötökör ül a kora őszi kertben és pezsgőzik. Azért van ennél rémesebb is, mi? – s most először kacsintott felém olyan kópésan, mint régen.

Sophie egy csöppet sem úgy festett, mint amilyennek elképzeltem. Az is igaz, attól a pillanattól fogva, hogy megláttam, nem tudtam volna pontosan megmondani, milyennek képzeltem el.

Szikár volt. Magas, nálam jóval magasabb, azaz Thierrynél is magasabb. Mi nagyjából egy növésűeknek számítunk.

A fürdőszobában ismerkedtünk meg, ott zajlott a két gyerek fürdetése, amikor betoppant. Hosszú, vékony karját nyújtotta, mosolygott, de hirtelen azt éreztem, nem mosoly ez, inkább nevetés, mi több, gúnyos nevetés. Szép kis kétbalkezes páros a temérdek szennyes, homokot pergető gyerekuha, használt pelenka, nyitott samponosflakon, elgörbült fülpuccoló palcika, kifordított pizsama-nadrág ál-békés, ál-családi mezejében.

– Á, Tüvádár, már sokat hallottam rólad – mondta rekedtes hangon. A szeme annyira zöld volt, hogy már-már kellemetlen érzéssel töltött el. – Thierry valószínűleg szerelmes beléd!

Felhúzott szemöldökkel közölte ezt, majd a fejét félrefordítva a férjére nézett, felnevetett. Azzal ott is hagyott minket, mint aki csak egy röpke vizit erejéig anya, mert egyéb kötelességei elsólítják.

De végül ott ültünk hárman a vacsoraasztalnál, pontosan úgy, mint egy békebeli francia filmben, Catherine Deneuve, Philippe Noiret és Michel Piccoli: A nyers fából gyalult asztalon réz gyertyatartó, magas pohárban kárminpiros bor, egy hatalmas tálon csodás sajtok, s odakint az utcán néha halkán elgurul egy Renault vagy egy Peugeot. Szinte mindegy is, miről folyik a szó. Egyszerűen jó így, rágcálni egy-egy újabb szeletet az ismeretlen nevű sajtból, amit egy bárdszerű késsel metszettem le, s inni rá egy kortyot. A két pislákoló láng mindhármunk arcát ugyanolyan meleg fénnel kente be, a vonások feloldódtak, a szájak vonala sem látszott, csak a szemek megcsillanó szikrája.

Holott alig néztünk egymás szemébe, nem is tudom, miért emlékszem ennyire élesen erre a fényre.

Sophie csupa panasz volt. Mindenki hülye, az iskolában a gyerekek, a gyerekek szülei, a tanárok, az egész iskolásdi, a tanítás felesleges erőlködés.

– Néha azt érzem, ha akarattal kínoznának, az se lenne rémesebb!

Rám nézett, zöld szemében megvillant a gyertyafény. Már vettem a levegőt, amikor nyitott tenyérrel a puszta asztalra csapott.

– Beszélek itt hülyeségeket. Ti egymásra vagytok kíváncsiak. Már el is tűntem.

Hát ketten maradtunk megint. És nem történt semmi. Illetve pont annyi, hogy szinte furcsa volt: ilyen egyszerűen zajlik az első közös esténk tizenkét év után. Kiültem a konyhába, amíg Thierry leszedte az asztalt, az edényeket akkurátusan elhelyezte a mosogatógépben, morzsátlanított, visszadugaszolta a maradék bort. Előkészítette a gyerekek reggeliztetéséhez szükséges holmikat.

Ültem a kis sarokasztalnál, és a parafa faliújságra rajszögezett fényképet bámultam. Középkorú házaspárt ábrázolt, a férfi maradék haja hátrafelé fésülve, egészen fejére tapasztva, az asszony berakott frizurát viselt. Mindketten szigorúan, lefelé görbülő, egyetlen éles vonallá préselt szájjal néztek felém. Nem szerettem őket.

– Sophie szülei – felelte érdeklődésemre Thierry, aki a konyha bejáratához húzott ruhaszárítóról szedegette le az alsóneműt és hajtogatta őket, majd rakta egy lila műanyagkosárba. – Nemrég volt egy éve, hogy meghaltak autóbalesetben.

Egészen máshogy néztem rájuk. Mindig furcsa olyan embereket nézni, akik már nincsenek. Ilyenek voltak, a képen most is ilyenek, s közben már semmi sincs így. Nincs lenyalt haj, se berakott frizura, se szigorú tekintet. Csak a végtelen szigorúság, az van.

– Teljesen vétlenek voltak – magyarázta Thierry különösebb megrendültség nélkül –, egy kamion nem adta meg nekik az elsőbbséget. Épp hozzánk igyekeztek.

– Rémes lehetett – mondtam, hisz olyan az ember, hogy ilyenkor ilyen rémeseket mond.

– Az volt – hagyta jóvá Thierry egy fűzőld zoknit lóbálva, nem találta a páriját. – Sophie épp Gilles-t várta. És rá egy hétre kiderült, hogy cukorbeteg. Nem is tudom, mi viselte meg jobban.

– Most már jól van? – kérdeztem, mert nem ülhettem szó nélkül, s valami különös elmevetítés folytán Sophie gyertyafényes arcát ott láttam a szüleié mellett.

De Thierry mintha habozott volna a válasszal.

– Ó, igen, jól... Végül is, jól – mormogta, majd kisvártatva hozzátette: – A körülményekhez képest.

Sejthettem volna, hogy vannak „körülmények”? Ami a tudomásomra jutott, bőséggel megmagyarázott mindent. Holott „minden” se létezik, „magyarázat” még annyira se.

A szoba, ahol az ágyam állt, lomtárként funkcionált. De amikor eloltottam a fejem fölötti polcra gyöngén odacsíptetett lámpácskát, és megnyikordult alattam a kempingágy sodronya, véletlenül se gondoltam, hogy íme, egy lennék a Bouchet-család limlomjai közül. Úgy aludtam, amilyen becsülettel francia sajttal, borral eltelve csak aludni lehet!

A reggel úgy indult, mint egy reggel. Semmit nem éreztem abból, hogy idegenben vagyok, vendég, akit, legalábbis illúziószinten, kényeztetnek. Lehet, hogy mindezt magamnak köszönhettem, hiszen az első zajokra, mint egy magát hasznossá tenni igyekvő, buzgó és szorgos szerzet, villámgyorsan felkeltem, beágyaztam, és a számomra kijelölt helyről előóvakodva épp csak azért mutattam

magam, hogy megvagyok, semmi gond, ne izguljon se Thierry, se Sophie, láthatják, hogy velem igazán nem kell törődni, hisz arra ott van a két gyerek...

Sophie nem is sokat törődött, zöld szemével végigmért, a szája sarkában ugyanaz a mosoly bujkált, mint esti találkozásunkkor a pelenkákkal körbedobált fürdőben, amikor semmi mást nem gondolhatott, mint hogy na, Thierry, aranyapám, gratulálok ehhez a te Tüvadarodhoz.

Hátul a két gyerekkel, a nagy Citroënnel nekivágtunk a reggeli párába burkolózó tájnak, a szomszéd falvaknak. Előbb az iskolás Didier ugrott ki egy sarkon, majd néhány kilométernyi kacskaringó után Gilles is eltűnt apja kezén egy komor, szürke kőfal mögötti óvodában.

Amikor már csak ketten maradtunk, Thierry még borúsabb lett, mint eddig. Lassan vezetett, de mintha még így is elvétette volna a kanyarokat, az ideális íven túlhaladva hirtelen mozdulattal rántotta utána a kormányt, aztán persze korrigálnia kellett, csak úgy dülöngéltünk ide-oda.

– Szép ez a vidék, tetszik – tettem egy óvatos megjegyzést.

– Mindig erre vágytam, a falusi életre – mondta mély meggyőződéssel Thierry. – Egészen más ember leszel itt. Elfelejtesz minden marhaságot, ami a városban rád telepedik. Láthattad, reggel ott volt a kilincsre akasztva zacskóban a friss baguette, croissant, házhoz hozza a hentes a húst, hetente egyszer beköszön a halas. Vetélkednek a gazdák, kinek a pezsgőjét kóstoljam meg azon a héten. Itthon vagy, képes vagy elhinni, hogy a falu a családod. – Elhallgatott, gurultunk némán egy kilométert. – Lassan kiismered a titkaikat is. Ami, mi tagadás, nem mindig felemelő. Egész családok nem beszélnek egymással, mert az egyikük dédnagyapja egy száz évvel ezelőtti bálon titokban csókot lopott a másik dédnagymamájától... A lelkek, amikor egymásnak feszülnek, tudod.

Újabb csöndes dombok következtek, az októberi táj bambuló színeivel, a leszüretelt, csupasz szőlőtőkék, melyek terméséből máris erjed a champagne.

Aztán Thierry megint megszólalt.

– Igazából egészen máshová vágyom.

– Hová?

– Egy hideg országba.

– Hidegbe?

– Igen. Sziklák, jég, hideg.

– Az jó?

– Nekem jól tenne, érzem.

– És...?

– Semmi és. Még a világon semmit se tettem érte – Thierry megint rám nézett, de már nem szigorúan, inkább bűnbánóan, mintha bocsánatot kérne tőlem. – Semmit, érted?

– Értem.

Pedig egy fenét értettem, a hidegnél semmit sem utálok jobban. „Egy hideg ország” – mi az, lelki utazás, bele a vegytisztába, az élesbe, a metszőbe, ahol minden kemény, de tapintható, éle van, lezárt? Ahol nincs hentes, halas, se croissant. Se Sophie, se gyerkőcök, se senki más?

Nem sokat töprenghettem mindezek fölött, mert Thierry továbbszötte a vágyairól szóló vallomását.

– Tízéves korom óta van egy álmom: motorra ülni és menni, el. Nem is száguldani, csak egyszerűen gurulni bele a messzeségbe, abban a biztos tudatban, hogy távolodok attól, ahol addig voltam. Aztán hogy közben mi felé közeledem, egyáltalán nem érdekes. Néha azt gondolom, lám, milyen merészen szabad egy gyerek! Ha ezt akkor nem találtam volna ki, most, ennyi idősen már biztos nem jutna eszembe...

– Ezek szerint az lenne álmaid netovábbja, ha motorral mehetnél a Déli-sarkra? – tettem fel az összefoglaló, humorba hajló kérdést.

Thierry rám villantotta a szemüvegét. Levegőt vett a válaszhoz, de abból a pillanati szünetből, amit tartott, tudtam, nem azt mondja majd, amit eredetileg akart.

– Kerültünk egy kicsit, hogy megmutathassam a régi versenypályát. Egyszerű országot, mint a többi, de a lelátók, a garázsok még ott meredeznek csonkán.

No, erre rögvest feledtem Hidegországot, sőt, végtelen forróság öntött el. Hát persze, a reimsi versenypálya, a Francia Nagydíj! Az a végtelen hosszú egyenes, Fangio, Hawthorn, Collins, Baghetti csatáinak színtere! Alig tudtam minden idevágó tudásomat végigpörgetni az agyamon, amikor rákanyarodtunk erre az egyenesre, majd egy szembedörömbőlő kamion előtt átvágva Thierry leparkírozott, ahogyan azt egy versenyen is illik, a boxutcában.

Vágytam-e ide? Álmodtam-e, hogy majd egyszer...? Be kellett valljam magamnak, hogy legősbibb bolondériám, az autóversenyzés valaha volt szentélye végig nem jutott az eszembe: se a készülődés, se az utazás során, mint ahogy ma reggel se, tudván tudva, hogy abba a Reimsbe igyekszünk, ahol azok az autóversenyek zajlottak. Képeskönyvek fotói villantak a szemem elé, fekete-fehérben, és most hirtelen ott álltam ezeknek a fényképeknek a közepén magam is, egy meg nem érdemelt, elő nem készített emlékezésben. Munkába tartó autók szagot sora, dőhe teherkocsik, motorosok húztak el mellettem, miközben ide-oda forgattam a fejemet, a rogyadozó, néhai főtribün málló betonja mögül ferdén sütő, temetőinek tetsző napfényben.

Thierry, aki pontosan tudta, miért kell engem idecipelni, tőlem kissé lemaradva, már-már úgy mondanám: megilletődött tapintattal kísérte figyelemmel szemlélődésemet, mártózkodómat, eltűnésemet ebben az „álominak” csak teljesen megmagyarázhatatlan módon nevezhető világban.

A közvetlen közelemben elsüvített egy tartálykocsi, és zsebre dugott kézzel, valamelyest előredőlvé beleszagoltam a felkavarodó porba.

A reimsi katedrálisban is éreztem a tömjénfüstöt.

A város szimbólumának számító, kapu fölötti angyal mosolyában igenis van egy csipetnyi öngúny. Fél szárnya maradt csak, s gondolatsozokelléseimben odáig jutottam, hogy ha ez a kőangyal, magát a kapuzatból kitépve, köteste súlyával minden csodát lepipálva a magasba emelkedne, csak körbe-körbe tudna röpdösní, mert fél szárnya erre a sorsra kárhozthatná, a legnagyobb mirákulum közepette is. Egy bicegve repülő angyal.

Thierry nem köntörfalazott.

– Nem tudom, vannak-e feleslegesebb építmények ezen a nyavalyás világon, mint a templomok. Most nézz fel, Tüvádár! Nagy meg szép, mi? Szarakodtak vele négyszáz évig. Amikor bármikor felnézhetsz az égre. Mindenki iderohan, hogy húha meg minden anyámkinja. Menjünk, igyunk inkább egy kávé.

Ahogy menekülésnek tetsző siettünkben visszapillantottam, azt láttam, hogy a mosolygó angyal nem mosolyog. A nap ugyanis előbukkant az égen, és a kapuzat csipkéitől az angyalra vetülő árnyék fekete álarcot vont, épp az orra alatt rajzolva egy lefelé görbülő ívet, mosolyának ellentettjét.

A kávéházban idős hölgyek és urak pezsgőztek kora délelőtt. Mi ezúttal, ha már kimondatott, ragaszkodtunk a kávéhoz. Thierry tájékoztat arról, hogy ez a hely délután, aztán főképp este és az éjszaka a reimsi művészvilág, festők, írók-költők törzshelye. Mivel maga is irodalomtanár, megkockáztattam a kávéhoz adott cukor zacskójának lassú feltépéséhez olyannyira passzoló kérdést, miszerint vannak-e olyan mai szerzők, akiknek a nevére esetleg érdemes odafigyelni, s ha vannak, kik azok. Beszélgessünk a hely szelleméhez illő komoly eleganciával.

Thierry roppant szigorú képet vágott, s mindenféle édesítés nélkül, ahogy az egy eltökélt, megvesztegethetetlen, csakis a forrónak és keserűnek áldozó kávéfogyasztóhoz illik, ivott néhány kortyot.

– Hülyék ezek mind, a mai írók – mondta aztán. – Semmi másról nem képesek írni, csak az apjukról. Hogy mennyire utálták őket, bezzeg a nagyapjukat, azt meg szerették. Az apák viszont a saját apjukat utálták, és helyette valaki más szerettek, egy nagyapát. Ilyen keresztstemes öltögetéssel halad végig a fiúi és apai szeretet egész Franciaországon, baszki, kész röhej.

Alaposan összeégettem a szápadlásomat az első korty feketével. Mondanom kellett volna legalább annyit, hogy Isten után mégiscsak a legnagyobb titok az ember apja, nincs író, aki ezt ne érezné, s ha nem ír róla, csak azért lehet, mert verítékezve gondol arra, mivé is lenne az ő kis magánbirodalma, az irodalmi sziget, ha ide is betenné a lábát az a szó, hogy „Apám”.

De csak hideg levegőt szívtam be a számba, az égés enyhítésére.

– Miközben állandóan abban reménykedem, hogy más, azaz, naná, jobb apa vagyok, illetve leszek, mint az én apám volt – mondta Thierry, de ezúttal nem a szemembe nézve, hanem az asztalon heverő gyufaskatulyával bíbelődve, mint aki voltaképp ehhez a picike dobozhoz intézi szavait, mert abban nincs semmiféle rizikó: a szavak bepotyognak a gyufák közé, ám még annyi hevület sincs bennük, hogy a kis foszforfejeket lángra lobbantanák. – Folyton ráismerek magamban a hangjára, a mozdulataira, a mondataira. Néha azt gondolom: szegény, szegény gyerekeim. Érted, épp elég ezen töprengeni néha, meg elhessegetni a gondolatot. Rosszul lennék, ha le kéne írnom, ami a fejemben lötykölődik ilyenkor.

Most rám meredt.

– Kéthavonta egyszer eljönnek hozzánk vasárnapi ebédre. Úgy időzítik az érkezést, hogy már az asztalon legyen az étel. Leülünk, eszünk. Közben alig-alig hangzik el egy szó. Az unokáira néha odasandít, ha mond valamit, akkor is nevel. Hogyan fogod azt a kanalat, ilyenek. Az ebéd után megint autóba vágják magukat, és elmennek. Néha elkapom anyám pillantását. Mindig úgy érzem, megint nem mondott el valamit, amit pedig annyira szeretett volna. Lehet, hogy csak egy szó lett volna az egész. De nem kizárt, hogy mindez, úgy, ahogy van, baromság. Sőt, valószínű, hogy az.

Lebiggyesztette az ajkát.

Aztán elsietett tanítani.

– Most pedig az urak elmennek mulatni.

Sophie leakasztotta a fogasról a két kabátot és a kezünkbe nyomta. Thierry megpróbálta viccesen felfogni a szigorú parancsot.

– Ki vagyunk rúgva, Tüvádár – mondta fennhangon.

De Sophie egy csöppet sem akarta mentegetni e megállapítás esetleges felhangjait, sőt inkább megerősítette.

– Úgy bizony. Ki vagytok rúgva. A férfiak úgyis jobban szeretnek a kocsmák szabad világában kujtorogni, mint az asszonyok szoknyája mellett ücsörögni, nem igaz?

Felvonta a szemöldökét és egy nagyvonalúnak tűnő, mégis ideges mozdulattal széttárta a kezét. Nagyon nem volt szép ekkor.

Thierry magára kapta bőrzekéjét, s mint aki a bíróság által kirótt ítélet végrehajtását kezdi meg, kilépett a ház kapuján. Magam még egyszer hátrapillantottam, nem mintha Sophie látványa vonzott volna, inkább egyfajta (lehet gyávának is titulálni) vendégi alázattal, s tán ösztönös reménnyel, hogy rám mégse úgy néz, mint a férjére. Ezért rebegtem el egy suta, jóllehet ércesnek szánt Agyó!-t, ám ez semmit sem változtatott Sophie nézetén, vagyis nézésén, felém is ugyanazt az elbocsátó tekintetet lövellte, mint Thierryre.

Az autó meghitt sötétjében...

Nem, éppenséggel idegen és ideges volt ez a sötét. Éreztük mindketten, hogy ez az egyetlen este adatott a számunkra tizenkét sanyarúan hosszú év után. Most kellett, hogy ugyanolyan legyen, mint akkor, a pennsylvaniai campus végtelennek tűnő estéi során, amikor hol pingpongoztunk, hol biliárdoztunk, hol negyeddolláros érmék sűrű behajigálása mellett autóversenyeztünk, ahogy az egyik legderekabb magyar sportriporter egy ízben megjegyezte: „gigászati” küzdelmet vívva.

Gurultunk a sötét országúton Reims felé, bennem egy-egy pillanatra felidéződött, amint az utolsó amerikai napok egyikén az éttermül szolgáló Folger Hallból igyekeztünk át az Elkinbe, ahol a szállásom volt, és a mínusz harmincnegyedik fokos hidegben is hőhullám száguldott végig rajtam arra a gondolatra, hogy ha innen elmegyek, nem látom már Thierryt, ez biztos, nincs mese, nem találkozhatunk többé. Aznap este előbb pingpongoztunk, és... igen, hagytam, hogy elverjen három szettben, illetve, nem koncentráltam eléggé. Aztán biliárdozni kezdtünk, amiben négy hónap után is rendre megejtő topaságról tettem tanúbizonyságot, s mégis, e jeles decemberi nap adatott arra, hogy első ízben föllülkerekedjek Thierry-n. Vigyorogva lapogattuk egymás hátát, revansot emlegetve, amire már nem kerülhetett sor.

– Te boldog vagy, Tüvádár? – hallottam egyszerre Thierry hangját mellettem. – Elnézést a kérdésért, tudom, milyen rémesen ciki. Nem kell válaszolj, nem, tényleg ne. Én mostanában sokat túráztatom ilyen hülyeségeken az agyamat. Lehet, hogy valami bajom van. De komolyan. Ezer és egy ember irigyelhetne. Sőt, saját magamat is irigyelnem kellene. Valaha minderre, ami a mai életem, úgy gondoltam, mint valami elérhetetlen vágyálomra. Hogy én soha és úgyse... Látod, hogy mégiscsak jobb belegebbedni a vágyba?

Thierry most rám nézett, mindkét szemöldökét felemelte, alsó ajkát lebiggyesztette. Nagyon jól ismertem ezt a mimikát: a fura, de kényszerűen elfogadandó, mindazonáltal mégse életbevágó dolgokat szokta így „kommentálni”.

– Apámék azt akarták, legyek orvos. De én nem akartam, mindig csak tanárnak készültem. Most már azt mondom, engednem kellett volna nekik. Szerencsésebb lett volna abban csalódnai, amit sohase akartam, mint épp abban, amit örök életemben szerettem volna.

Hirtelenjében valamelyest mégis ellágyult a hangja, és mesélni kezdte az életét. A szám szerint ugyanennyi évet, amennyi nekem is adatott. Mereven néztem előre, mintha végtelenül érdekelt volna, hogy amit a fényszórók pászmája kiszakít a sötétből, az miféle látvánnyal s egyben titkos jelentéssel ajándékozik meg. Thierry sorából disznó módon épp csak foszlányok maradtak meg bennem. Ami legjobban megragadott, hogy rövid ideig leányinternátusban is dolgozott, és végül azért kellett távoznia onnan, mert már oly sok bakfislány ostromolta, hogy egész egyszerűen belefáradt a lelke ennyi áradó szerelembe. Akkor még azt gondolta, nagyon nem jól van ez így, mert a szerelemre mindig nyitottnak kell lenni.

Ez a reimsi este nem hasonlított egyik amerikai esténkire se. Pedig mexikói étterembe mentünk, és felemlgettük, hogy a menzán is volt egyszer mexikói vacsoraest. Aztán néhány utcát sétálva egy bárban kötöttünk ki. Koktélt szopogattunk, de inkább csak oda-odavigyorgottunk egymásra, mert a harsogó zenétől beszélgetni nem lehetett. Én a lépcsősoron le-fölsiető pincérlányt figyeltem, nem mintha fixírozni akartam volna, hanem egyszerűen szemben volt a lépcső, és ahogy lefelé jött, ő is mindig rám pillantott. Talán ha csak egy picinyke mosolyt megengedett magának (azaz nekem), de hát akkor is, ugyan mi történhetett volna...? Kicsit vidámabb lett volna ez az este. Ám a pincérlány zárt, mondhatni, szigorú arccal közlekedett, s bár a tekintetünk minden egyes fordulója során találkozott, egy másodperc múlva egyszerűen máshová nézett. Mintha ott se lettem volna. Tényleg, ott voltam egyáltalán?

Mindenesetre hamarosan megint Thierry Citroënjében ültünk. Azt mondta, tud hazafelé menet egy bevásárolóközpontot, ott kell legyen játéktér is, ahol végre, végre méltó módon ülhetjük meg a találkozást: autóversenyzéssel.

A hely, ahová megérkeztünk, már üres és sötét volt, az áruházak bezártak tíz órakor, de a játéktér még nyitva tartott, egészen éjfélig. Thierry pénzt váltott, és miután felszabadult a két ülés, valóban, szinte kísértetiesen úgy, mint tizenkét évvel korábban, helyet foglaltunk egymás mellett a kormánykerekek mögött. Grimaszokat vágtunk, megpróbáltuk felölteni régi arcunkat is a játékhoz. Aztán bedobtuk az érméket a nyílásba, és súlyos jobb lábunk alatt felbőgött a fülünk melletti hangszórókból a motorzaj.

A képernyőn – külön-külön – ott álltunk az első rajtsorban, felvillant a piros lámpa, aztán annak rendje s módja szerint a zöld. Dübörögve nekilódultunk. A pálya a lehető legnehezebb volt, a suzukai, a két bajnok itt aztán megmutathatta, mire képes. Száguldottunk, mint az őrült. Kicsúszunk és visszakecmeregünk az aszfaltot jelentő sötét sávra. Kanyarlevágás, újbóli szántás a zöldben, kései fékezés, pördülések. Hol elvesztettük egymást szem elől, hol megint ott loholunk a másik nyakában, kibújni itt, befurakodni ott, előzni, leszorítani, de aztán mégis sikeresen elszelelni!

Felváltva nyertünk, és alig ért véget az egyik futam, már pottyantottuk is be az új zsetont a gépbe. Mintha már sose akarnánk abbahagyni. Mert ez az életünk értelme, kettőnk barátsága, ím, erről szól, tizenkét évnyi elmaradást kell bepó-

tolnunk, továbbá előre ledolgozni, mert tudjuk jól, ha egyszer vége, akkor végleg vége, akkor soha többé, akkor mi megszűnünk létezni egymás számára, csak az emlékünkszám marad, hát akkor maradjon bőven, legyen miből élni azután is.

Valóban, a nagy terem elülső traktusában már kezdték leoltogatni a lámpákat, félig lehúzták a bejáratí rácsot, és valaki öblös hangon felénk kiáltott (gondolom, csak azt kiálthatta), hogy záróra. Thierry akkor vágott be elém, ott, ahol semmi hely nem volt, a sárga Jordanemmel 358 kilométeres sebességgel oldalba találtam, irdatlan porfelhőt verve repültünk át a kavicságyon, és csapódtunk bele mindketten a gumifalba. Még mindig eszelősen markoltuk a kormányt, amikor az animáció azt mutatta, hogy az egymáson heverő roncsok közül két bukósisakos angyalka emelkedik fel, nagyokat pislognak a sisakrostélyon át, majd kesztyűs kezükkel három rövidet integetnek. Ezután jelent meg a pirosan villogó felirat, hogy Game Over.

Thierry rám pillantott, tán azt akarta ellenőrizni, vajon élek-e még. Lehet, hogy a látványtól, amit nyújtottam (tudniillik: éltem), el is mosolyodott volna, de abban a pillanatban kéklő villanással egyszerre sötétült el a gép képernyője és hunyt ki felettünk az utolsó lámpa is. Az öblös hang, melyet az imént is hallottam, egészen közletről, a hátunk mögül mondta:

– Bon soir, monsieurs!

Lagérybe értünk, Thierry odagurult a ház elé, behúzta a kéziféket, leoltotta a reflektort, kikapcsolta a motort. Egy hosszú pillanatra némán ültünk egymás mellett a sötét autóban.

Semmi nem jutott eszembe, mit is kéne most mondani. Annyit tudtam volna kinyögni, hogy „Hát itt lennénk...”, vagy valami hasonló veretes megállapítást.

Vártam, Thierry megszólal-e végre.

Megszólalt.

– Akkor most megmutatom a pincét.

Szinte megörvendtem. Bár láttam szerszámospincét eleget, és soha nem vonzottak a fúró-faragó eszközök, e percben szinte mentsvárként gondoltam erre a helyiségre.

Néhány lépcsőn kellett leereszkedni a ház oldalában, aminek a végén egy meglehetősen alacsony, terméskő falazatú szobában találtuk magunkat.

A gyér villanyfénynél Thierry arcán furcsa, ismeretlen mosoly terült el.

– Ez lenne az én kis birodalmam. Ide se Sophie, se a gyerekek nem jönnek le. Kényszerűségből kezdtem el bütykölni, mert a mesterembereknek a világ összes pénze se lenne elég, nemhogy egy csóró angoltanár fizetése. Szép lassan rájöttem, hogy a munkaterápia nem hülyeség. Fallabda helyett fát hasogatok, van olyan egészséges ez is... Nézd ezt a fejszét, hm?

Odahozott egy fejszét, ami semmiben nem különbözött az addigi életem során látott többi fejszétől.

– Ha ezzel egyszer odavágok, nincs az a kemény kőris, ami szét ne hasadna. Hegedűvonó helyett meg gyalut tologatok. Vagy húzom a fűrészt. Mit szoktak mondani a pocsekul játszó vonósokra? Fűrészel, nem igaz? Nálam szó szerint ez a helyzet.

A falhoz lépett, egy táblába vert szögről sárga színű fűrészt emelt le.

– Nem kutyafüle ám! Lehet benne cserélni a lapokat, az aprófogútól az egészen nagyig. Van, amelyik a vasat is elviszi.

Megcsodáltam a fűrészt is, amelyet aztán Thierry olyan finom mozdulattal tett vissza a fatáblára, mint ahogy a nagy művészek szokták elrejteni a hangszerüket a bordó bársonnyal bélelt tokba.

Thierry a satuasztal mellett állt, és apróbb holmikat rendezgetett: vésőt, csavarhúzó, kinyitott és összehajtogatott egy colstokot.

– Készül a lépcsőkorlát. Ez afféle mestermunka lesz. Szerellek rá biztonsági ajtót is, hogy Gilles ne guruljon le a lépcsőn. Sophie megdicsért, amiért ez magamtól az eszembe jutott...

Bólogattam és vigyorogtam. Abban bíztam, Thierry beéri ezzel a fajta csöndes lelkesedéssel. Beérte.

– No, menjünk álmodni, Tüvádár – szólalt meg –, van miről, bőven.

Azzal elém lépve elindult a lépcső felé.

Nem kerülte el a figyelmemet: elmenőben mutató- és középső ujját végighúzta a metálzöldre fényezett gyalu tömör, domború hátán.

Reggel azzal a tudattal ébredtem, hogy vége. Tehát ez volt az, amiről egy tucatnyi éven át ábrándoztunk, mesélgettünk képzelődve. Ez és ennyi. Amit éreztem, nem hiányérzet volt, sem csalódás, inkább afféle rezignált belenyugvás. Hogy ennek is örülni kell. Hogy nem szabad telhetetlennek lenni, elvégre, ha úgy veszem, az is maga a csoda, hogy egyáltalán létrejött a találkozás, itt lehettem. És nem baj, hogy Reims nem Pennsylvania ismétlése volt, de még csak a folytatása sem.

Az esti autóverseny... ó, nem.

Az esti fűrészbemutató... igen, az.

És tán jól is van így. Hiszen minden más lett, elsősorban mi magunk, még akkor is, ha egy bizonyos Thierry és egy bizonyos Tüvádár a múltból, amolyan hírhozónak, megmaradt.

Sophie már nem volt otthon, kezelésre és dolgozni ment – ezek szerint búcsúzás nélkül utazom majd el. De hiszen elbúcsúzott tőlem, tegnap este, amikor erőtlen Agyőm!-re nem is válaszolt, csak a tekintetével lökött tovább.

Thierry foglalatosságot a két kiskölökkal, ez az ő napja, a szerda, amikor nincs órája, kiélheti magát mint hivatásos apa. Reggelit készített, sürgött-forgott, franciául társalogtak, ismét csak hallottam emlegetni a nevemet, a Tüvádárt, amint a gyerekeknek magyarázott. Mit mesélhetett rólam? Hogy itt van ez a bácsi, jól nézzétek meg, utoljára, mert aztán elmegy, és többé sohase látjátok?

Amikor mindenkit kiszolgált, egyszerre előkapott a hűtőből egy üveg pezsgőt, és odaült velem szembe, az asztal végébe.

– Ha már egyszer... – mondta, de nem fejezte be a mondatot, töltött, aztán egymásra néztünk, koccintottunk és ittunk.

– Két régi jóbarát, amint reggel fél kilenckor ül a konyhában és pezsgőzik. Azért van ennél rémesebb is, mi?

Újra ittunk. Egykettőre nyakára hágtunk az üvegnek. Mintha ez lett volna az utolsó, szavakat nem is igénylő, közösen elvégzendő feladatunk.

Alig emlékszem, illetve ne szépítsem: semennyire sem, miképp búcsúztunk el egymástól fizikailag és szavakkal. El tudnám képzelni a mondatainkat, az ígéreteket, hogy akkor nincs újabb tizenkét év, és így tovább. Szó szerint: tovább. Thierry terelgette a gyerekeket, a közeli városkába, Fismes-be igyekeztek bevásárolni, szigorú lista alapján, amit Sophie hagyott hátra. Rémlik, azt azért megkérdezte, nem kísérem-e el őket, s bármennyire is szeretek ismeretlen helységek piacain bóklászni, ezúttal tudtam uralkodni magamon, ráadásul könnyű volt a lemondás, mert úgy éreztem: ahogy megérkezni sem lehet kétszer, elbúcsúzni sem jó egynél többször. Thierrynél tett látogatásom már tegnap este, a játéktérben véget ért, a reggeli pezsgőivászatot pedig elszámolhatom ráadásnak.

Már Reims felé száguldottam az A4-es autópályán, amikor megláttam a Fismes felé irányító táblát. Íme, jutott eszembe, az utolsó utáni esély. Kicsit még bosszantott is a gondolat, hogy ez most kísértés-e vagy sem? Hirtelen, mintha jóvá akarnék tenni egy hibát, sőt, vétkes mulasztást, elgondolkodtam, nekem most tényleg le kellene kanyarodnom Fismes irányába? A föl-leszaladó dombok között elszáguldani ebbe az ismeretlen kisvárosba, ahol minden bizonynyal előbb-utóbb belebotlanék Thierrybe és a két fiúcskába. Ugyan mit is mondanék neki? Hogy elválásunk után alig negyedórával semmire sem emlékszem a búcsúzásból? Például arra, hogy ugyanúgy megöleltük-e egymást, mint két nappal korábban? És csak azért jöttem, hogy ezennel biztosan megtörténjék, mert ha itt, Fismes főterén ölelkezünk össze (gondolatban ragaszkodtam a piacosok sátraival benépesült, nyüzsgő főtérhez – talán, hogy ne legyen annyira feltűnő két, egymás nyakába boruló férfiember?), azt soha, de soha nem fogom elfelejteni.

Hazaérkezésem után két héttel jött Thierry levele, amiben bejelentette a már tényként kezelhető válást, leírta ottlétem előzményeit, melyek nyilvánvalóan mindent más megvilágításba helyeztek: szinte percről percre vissza tudtam pergetni az ott töltött két napot, s ily módon, immár felvértézve a tudással, azt is pontosan láttam, mit mondtam-tettem rosszul, balog módon, anélkül, hogy sejtettem volna, milyen szenvedést okozok szegény barátomnak, amin (bár lehet, hogy most gonosz vagyok) Sophie esetleg csak kárörvendően mulatott magában.

Hosszú, töredelmes e-mailnek ültem neki, ami arra lett volna hivatott, hogy felidézvén az együtt töltött időt, még egyszer lerójam a hálámat, de aztán inkább a szabadkozás, a bocsánatkérés kerekedett felül, és persze a sopánkodás álcája mögé bújt tanácsstalanság, hiszen mi okosat vagy vigasztalót tudtam volna üzeni ezeröttszáz kilométer távolából?

Thierry válasza már a következő napon ott villogott a képernyőmon.

„Drága Tüvadárom! Hálásan köszönöm kedves soraidat. Egy percig se igazad magad amiatt, amit Lagéryben esetleg mondtál vagy csináltál, hiszen nem tudhattál semmit, talán nem is sejtettél, és ez a kis idő megmarad számodra szép emlékek!

Amúgy a válás, azt kell mondjam, teljes egészében az én hibám. De tudom, ha együtt maradnánk, az sokkal rosszabb lenne mindenkinek. Ezt biztos nagyon nehéz megérteni, sokszor hiába is próbálom elmagyarázni másoknak, mi történik, hiszen se Sophie-nak, se nekem nincs szeretőm, ám egyszerűen nem bírom tovább a családban való életet... Úgy érzem, hogy a rám szakadó feladatok teljesen kizsigerelnek, mindennel felhagytam, ami számomra az életet jelentette.

Emlékszel, miket meséltem a nagy álmairól, vágyaimról? Nemhogy azok nem teljesedhettek be így, hanem az aprócska örömeim, a mozitól a hegedülésen át a fallabdáig, mind-mind megszűntek. Annak a lehetősége, hogy tehetnék bármi olyat, ami nem kötelesség, amiért nem fizetnek egy garast se, ami csak azért van, mert jó. Nekem jó. Amióta meghoztuk ezt a döntést, máris érzem, hogy kezdek előkaszálódni az élő sírból. Tudom, hogy mindez rettenetesen, kegyetlenül hangzik, és mindannyian, mind a négyen megszenvedjük. De nem volt más kiút. Még akarok élni egy kicsit. Ilyen önző dög vagyok. Most szaladok, mert becsöngettek, órám van. Majd még jelentkezem. Ölel: Thierry.”

Igen.

Erre a levélre, talán a búcsúmondata miatt – miszerint majd ő jelentkezik –, már nem válaszoltam. Legalábbis nem azonnal, mert bizonyára úgy véltem, pillanatnyilag elcsépett szavakon túl semmiféle lelki támaszt nem tudok nyújtani, amúgy pedig a távollétem alatt felgyűlt munkákba kell temetkezzek, de amint lélegzetvételhez jutok, megint írok, beszámolván az időközben történő eseményekről, ezzel is elterelve kissé Thierry figyelmét balsorsáról.

De a távolság ismét megnőtt közöttünk, és ahogy egy este, az immár megvetett ágy szélére kuporodva, egyszerre – mintegy játszi fényként elém vetülő – lagéry-i szobámat láttam, az a veretes mondat jutott eszembe: „Lám csak, lám, minden egyre régebben történt.” És valóban így éreztem, mintha Thierrynél csupán három hónappal korábban tett látogatásom óta újabb tizenkét év telt volna el, sőt, még ennél is több, oly sok, hogy nem is lehetek biztos benne, egyáltalán ott jártam-e, és hogy amit megtörténtként tartok számon, az valóban meg is történt. És ez a kósza, esti, álom előtti gondolat, úgy látszik, felmentést adott a felejtésre is, mert – nincs mit szépíteni – ezek után hosszú hónapokon át még véletlenül se jutott eszembe szegény, távoli barátom.

Immár a húsvét közeledett, amikor Thierry, híven fél évvel korábbi ígéretéhez, „jelentkezett”. Még hozzá örömteli hírekkel. Igaz, a családjáról alig ejtett néhány szót, csupán azt közölte, hogy a nehezen túl vannak, nagyjából mindenki megtalálta a helyét, ami annyit tett, hogy a kétszázötven éves házat eladták, Sophie a két fiúval beköltözött Reimsbe, ő pedig áthurcolkodott egy kisebb házacskába, ami ugyanabban az utcában állott. Ám mindez eltörpült amellest, hogy végre-végre sikerült beteljesítenie egyik álmát, amelyről nekem is mesélt: vett egy motort! Most ezzel a motorral járja a champagne-i tájat, ízlelgeti, milyen is az a szabadság, amit egész életében elképzelt magának. Bizonyára nekem is eszembe jutott, de megelőzött, amikor levele végén megpendítette, hogy a nyáron, ha nincs ellenemre, vasparipája nyergébe pattanva eljönne hozzám, elvégre szentül megfogadtuk, hogy nincs több tizenkét év..., akkor legyünk példaadók, ne engedjünk még egy évet se eltelni! Mi mást válaszolhattam volna, mint hogy szeretettel várom – azaz alig várom.

Tényleg alig vártam, mert megint jócskán elkalandoztam a mindennapokban, mentegetőzősképpen mondhatnám: tettem a dolgomat, hagytam, hogy elsuhanjanak fejem felett a hetek, és nem ábrándoztam azon, hogy minden múltba vesző nap közelebb hozza azt az egyet, amikor majd Thierry bepöfög a motorjával. Így aztán kissé meglepett, amikor június végén újabb levél érkezett

Lagéryből, amiben drága barátom kerek perec közölte: július 18-án érkezik, és tervei szerint négy-öt napot marad. Ettől kezdve felgyorsultak az események, csakúgy, mint az ősszel, amikor az én utazásom vált dátumszerűen is bizonyossá. A kitűzött nap mágikus hatása: sugároz és vonz, ígér és elvár, ajándékkal kecsegtet, és megköveteli, hogy ajándékokkal készüljek magam is. Holott nem nagyon készültem, mivel elhatároztam, hogy egyszerűen jól érezzük majd magunkat Thierryvel, elvégre csodaszép nyár van, s mint valami óriásplakát reklámszlogenjét, mormolgattam: napfény, vízpart, sörözés. No és, természetesen, ő meg én.

Ez utóbbi tekintetében csak remélhettem, hogy a rossz családi légkör, a válás, a tavalyi reimsi ősz borongós hangulata már valóban a múlté, és Thierry lelke ismét szabadon száguld, akárcsak a motor, amely hozzám is elröpíti.

Július 18-a péntekre esett, Thierry nagyjából délután öt óra tájra jelezte érkezését. Úgy beszéltük meg, hogy mivel hozzám elég bajos lenne eltalálnia a zezzugos, hegyoldali utcácskákon, a városba bevezető főút elején épült szupermarket parkolójában várom a megadott időben. Őrjítő kánikula tombolt már hetek óta, az elmúlt napokban háromszor is megdőlt az évszázados melegrekord. Mégis a napon várakoztam, rögvest a parkoló bejárata mellett, nehogy eltévezzük egymást. Öt óra elmúlt, olvadoztam a napon, szemléltem a főút forgalmát, az izzó konzervdobozként guruló autókat és a korai dinnyével roskadásig megrakott csálé teherautókat. Amikor már fél hat felé araszolgatott az órák nagymutatója, eszembe villant: mi van, ha Thierryt bármi baj érte útközben? Ha valami miatt hosszabban késlekedne vagy eltévedt, bizonyára szól, hiszen tudja a mobilszámomat, de ha balesetet szenvedett, netán meghalt, akkor sose tudom meg, nincs, aki értesítsen, hiszen – hangozzék bármilyen furán is – köztünk ez szinte egy titkos kapcsolat, mely bűvópatakként élt több mint egy évtizeden át. Ha Thierry nincs többé – temettem máris kegyetlen szenvtelenséggel –, akkor én se létezem, legalábbis az a titkos, múltbéli énem, amelyik jóformán egy volt vele és a közös emlékekből élt, most vele együtt szűnt meg. De erről persze tudnom kellene.

Amikor eddig jutottam az okoskodásban, a főútról egy motoros kanyarodott be a parkolóba, lassan felém gurult, majd közvetlenül mellettem megállt. A következő pillanatban a fekete kesztyűs kéz felcsapta a bukósisak rostélyát, és a szűk nyíláson át a sisak szivacsbélésébe szorított arckivágást láttam magam előtt. Thierry barna szemét, semmi mást, de éreztem, hogy nagyon vigyorog. Mint ahogy én is azt tettem.

Hazavezettem. A motort elrejtettük a dibdáb garázsban, aztán a házban megmutattam a szobáját az emeleten. Magára akartam hagyni, hogy a hosszú út porát leverhesse, tusoljon, rendezkedjen el, de még mielőtt visszaindultam volna a lépcsőn, a hátizsákjából villámgyors mozdulattal egy üveg pezsgőt húzott elő.

– Tüvádár, ezt azonnal dugd be a mélyhűtőbe! Nem koccinthatunk meleg lötytel a megérkezésem örömére!

Ahogy ereszkedtem lefelé a lépcsőn, majd helyet szorítottam a palacknak a mirelit borsóval és magozott meggyel tömött nájlonzacskók társaságában, elömlött bennem valamiféle szentimentális, lágy öröm. Azt gondoltam: ez lesz mégiscsak az első igazi találkozásunk, a két régi baráté, nem pedig úgy, mint tavaly, csak egy baráté és egy szétruhadó házasság ingoványában vergődő, zavarodott

férjé. Majd most megmutatjuk, kik is vagyunk mi valójában, Thierry és Tüvádár, egy lélek, két legény.

A teraszon, a napernyő árnyékában szorgosan szaladgáltak felfelé a buborékfonalak poharainkban. Örültem, hogy itt láthatom magam előtt Thierryt, a feje fölül tűzött a szemembe a nap, kicsit hunyorogtam, de még ez is jólesett, s ha szűkre húztam a szememet, élesbe állt a kép, de mintha távolodott volna, kuncoghattam magamban: márpedig Thierry itt van, nem megy el, hogy is menne, hiszen most jött. A barátom, hozzám igyekezett, szeret.

Szólni alig szóltunk. Illetve, mint aki mindent tud, mint akinek elég az, amit lát, mindketten megelégedtünk ezzel a nyári késő délutánnal, a súlyos meleggel, a pezsgősüveg falán egybeolvadó, lassan lefelé csordogáló cseppekkel, az ürülő poharakkal, egymás tekintetével, és a másik hol félszegnek tűnő, zavart, hol mindenképp fölött lebegő mosolyával.

Egyvalamit meg kellett kérdezzek.

– És milyen a motor? Olyan?

Thierry arca erre elkomolyodott, látszott, hogy amit most mond, valóban arról szól, ami valamiért, tán meg se tudná fogalmazni, miért is, az élete lényege, mert kideríthetetlen okból vágya-álma volt.

– Nem olyan. Teljesen más, mint ahogy elképzeltem – itt egy pillanatnyi szünetet tartott, megvárta, hogy lássa, valóban minden idegszállammal rá figyelek. Aztán folytatta. – De mégis nagyon jó.

És elmosolyodott, nem kópésan, hanem inkább gyengéden.

– Repeszteni az ismeretlenbe, legtöbbször azt érzem, bár tudom, elég hülyén hangzik, egy más világba. Minden elsuhan mellettem, és nem érdekel, csak én vagyok a fontos.

Többet nem mesélt.

Ráadásul továbbra is ez a szinte szótlán révedés, darvadozás lett a mi nyári találkozásunk. Thierry mintha valóban megbékélt volna a világgal, kirohanásai a templom, az apákról zengő irodalom és a falusi intrikák ellen megszűntek, úgy tűnt, túl vagyunk már a szavakon, túl sokat tudunk és érzünk ahhoz, hogy hinni merészelhetnénk, mindez elmondható. És tényleg, minek? Hiszen – majdnem – ugyanazt tudjuk és érezzük, legalábbis, ami kettőnket illet.

Este egy kerthelyiségbe vittem el Thierryt, itt az enyhülő hőségben sör mellett ücsörögve hallgattuk a három fős jazz-zenekart és a rostélyon piruló húsok sercegését. Ezúttal annyit tudtam meg, hogy útközben, még valahol Németországban, elkapta egy igazi nyári zápor, és olyan sűrűn esett, hogy eredeti szándékával ellentétben letért a legközelebbi falucskába, amelyről kiderült, hogy egy felettébb elengáns fürdőhely, hőforrásokkal, amit nem is bánt, mert agyonázva érkezett, és azonnal belevetette magát a harminchét fokos, gőzölgő medencébe. Ám ez az epizód is csupán ennyi volt, ezzel véget is ért. Megittunk még egy korsó sört, és hazamentünk aludni.

Másnap Thierry egyedül járta a várost, amíg én ügyes-bajos dolgaimat intéztem, déltájban találkoztunk a sétálóutcában, s tán hogy az én reimsi vizitem egyes állomásai se árválkodjanak magukban a mi kis magántörténelmünk panteonjában, ezúttal is a mexikói étterem mellett szavaztunk. Kiültünk a nyárra ácsolt dobogóra, a napernyő alá, s miközben az elénk tált étkeket vegyítettük

tányérunkon, fél szemmel az utca forgatagát figyeltük. Thierry két dolgot jegyzett meg. A fontosabbik tán az volt, hogy szerény véleménye szerint csodások a magukon alig valamit viselő magyar lányok, már délelőtt kicsordult tőlük a nyála, bár igazából még abban a szakaszban van, amikor úgy érzi, többé semmiféle kontaktus nem lesz közte és a női nem között. Gondoltam kajánul, eljön az idő, amikor a női „nem” női „igen”-re változik majd, nem is olyan sokára. Mindeközben az se kerülte el a figyelmemt, hogy étkezésem eléggé szakadozottra sikeredett, mert egyre-másra ismerősök vonultak el előttünk, akiknek oda kellett köszönni, hol tele szájjal bólogatva és intve a villával, de akadt, aki közelebb jött, hogy valamely halaszthatatlan ügyben értekezzünk.

– Fontos ember vagy, Tüvádár! – vigyorgott Thierry. – Mindenki ismer!

Lesett rám, miközben a szája lassan megállt a rágásban.

Nem tudom, mi bújt belém, mért éreztem úgy (vélem most), hogy Thierry hangjába egy csipetnyi irigységgel színezett gúny vegyült, s miért éreztem azt is, hogy milyen jó lenne ideültetni egyik vagy másik ismerőst, akikkel elbeszélgethetnék mindenféle semmiségről, amelyekhez máskor semmi kedvem se lenne, de most még ez is oldana valamicskét mélységes, a nyári hőségben lassan és némán bugyborékoló, ősi, baráti együttlétünkön.

Azt feleltem, mintegy visszavágva a megjegyzésért:

– Nehogy azt hidd ám, hogy ez a boldogság.

Egészen bizonyos, hogy Thierry tudta: valamiért ezt a felettébb késeire sikeredett feleletet adom neki a kilenc hónappal korábbi kérdésére, amikor is az autóban afelől tudakozódott, vajon én boldog vagyok-e, majd sebtében szabadkozott, hogy ne feleljek ilyen buta kérdésre, tehát nem feleltem. Igaz, ezt most se tettem meg, mégis, azáltal, amit kimondtam, sejtettem – tudom, mi a boldogság.

Thierry letette a kezében szórakozottan hintáztatott villát. Előbb rám pillantott, aztán mégis lesütötte a szemét, és egy friss erőspaprika-szeletet illesztett a tányér karimája alá a villa hegyével, miközben kimondta, amit gondolt.

– Hidd el, Tüvádár, sokat változtam ám az utóbbi időben. Egy éve még sírva tudtam volna fakadni, hogy miféle boldogtalanságra ítéltettem én. És ez mekkora kibaszás. Sőt!

Merőn rám nézett, mint aki nagy bejelentésre készül.

– Az is megfordult ebben az okos fejecskémbe, hogy szépen kiirtom a családomat. A lagéry-i baltás gyilkos. Sorban, feleséget, egyik gyereket, másik gyereket, darabokba. Radikális megoldás, de megoldás. Csak ott akadtam el, hogy magammal miképp végezzek? Nem kólinthattam fejbe önmagam a baltával. Így hát letettem róla, mert a börtönhöz meg semmi kedvem.

Vizslatva nézte, milyen hatása van az előadottnak.

– Nagyon hülye tudsz ám lenni – feleltem, mintegy mellékesen.

Erre elvigyorodott.

– Még az a szerencse, nem?

Nekem viszont eszembe jutott az a régi novella, amiben a „főhős” Thierry gyerekeket tüntet el a föld színéről. Most nem bántam, hogy folytatja a mondókáját.

– Röpké megingás volt csak, már rég elfelejtettem. Felejtsd el te is, Tüvádár. De azért van tanulság, vagy mifene. Még hozzá az, hogy most már nem hajszolok semmit, nem lihegek semmi után. Kivédtem a csábítást, még hozzá úgy, hogy

mindent boldogságnak kereszteltem el. Bármit teszek, az boldogság, mert már úgy teszem, hogy legalább kicsit boldogítson. Az élet rövid, én így döntöttem. Mondhatod, hogy menekülök, de talán nem a legrosszabb irányba.

Thierry megint fürkészve figyelt, vajon kimondom-e, hogy „Na, ne viccelj, ez nem menekülés...!”, de inkább nem tettem. Fülemben csengett korábbi intése: ne, ne, ne, inkább ne mondjak semmit.

Ő úgyis mondott.

– Szóval ez vagyok én. Az önmagában álló, boldog ember. És ráadásnak ott van Didier és Gilles...

Itt elakadt a szava. Ahogy a szemébe néztem, beledobbant a szívem, hogy lám, ilyen mély és fekete tud lenni a boldogság ezen a világon.

Thierry keze automatikusan a villa hegyére egyensúlyozta a méregzöld paprikaszeletet és a szájába dugta. A következő másodpercben már pislogott és kicsordult a könny a szeméből.

Ezt már én se hagyhattam szótlantul.

– Irgalmatlanul erős, mi?

Tovább pislogott, és bólintott néhány rövidet.

Estefelé felhívta őket.

A teraszon, a nyitott ablakon át hallottam, hogy franciául (hogy is máshogy?) sokáig társalgott velük. Szinte túl hangosan is, mintha élvezte volna, hogy egy kukkot se értek belőle. Sokat mesélt, jóformán csak ő vitte a szót, és bizonyára beszámolt magyarországi „kalandjairól”, mert ezúttal is többször kihallottam a sok nazális közül a Tüvádárt. Láttam magam előtt a két fiúcskát, ahogy az ősszel megismertem őket, akikkel semmilyen kontaktusom nem alakult ki, s akik, ha ugyan tudják még, kiről van szó, egy fura, idegen bácsira emlékezhetnek, akit az apukájuk már-már mesebeli módon Tüvádárként emleget – sőt, most ott van nála, a felfoghatatlan messzeségben!

Vajon mennyire érdekelhette mindez Gilles-t és Didier-t? Legalább negyedórán át tartott a hívás. Amennyire ki tudtam venni – csupán a hanghordozásból –, Thierry csak a gyerekekkel beszélt, Sophie-val nem.

Aztán lejött, némán megivott egy üveg sört, szinte egy hajtásra. Azt mondta, ha odaadom a garázskulcsot, egy pillanatra kimenne megnézni a motort. A nagy esőben, amikor jött, az a gyanúja, kissé vizes lett a gyújtás. Éreztem, most nem feltétlenül szükséges, hogy kikísérjem. Néhány pillanat múltán a garázs bádogfalán túl felberregett a motor, és többször egymás után erősen meghúzta a gázt. Ha nem tudom, hogy minden holmija odafent van a szobájában, attól tartottam volna, a nyeregbe pattanva kistartol a garázsból, s maga után csak gomolygó porfelhőt hagyva elszárguld valahová. És még mérges se lehetnék rá, hiszen bármi, amit tesz, egy darabka boldogság. Engem biztosan nem sértene meg soha.

Vasárnapra, miután ugyanolyan hőség ígérkezett, csak azt találhattam ki, hogy víz közelbe kell menjünk, különben megkukulunk. Amikor visszatért a motorszervizelésből, elő is terjesztettem a javaslatomat.

– Fürödni? – kérdezte komolyan. Meghökken~~tem~~, elvégre mi mást lehetne tenni egy tóparton a nyár derekán. De belátom, elképzelhető más is, például nem fürödni.

Röviden elmondtam, hogy ez csak egy pici tó, a város közelében, de a legmelegebb nyárban sem szárad ki, sőt, a vize se melegszik fel túlzottan, mert a hegyoldalból eredő patak táplálja, és a vizet duzzasztani is tudják. Hétvége lévén biztos lesznek jónéhányan, ám még mindig kellemesebb, mint a városi strand, ahol ilyenkor a medencetér fogat egy főre eső része szerintem az egy köbdecimétert se éri el. Ez utóbbi megjegyzésemet elég viccesnek éreztem, bár igaz, inkább tán büszke voltam, hogy ilyen mondatot össze tudtam eszabálni angolul. Jól tudom, ha idegen nyelven zajlik, a vicceken sokkal nagyobbakat derül az ember: ez persze a kifejezés feletti megkönnyebbülés kacaja, avagy annak örülünk, hogy megértettük, amit nekünk meséltek.

Thierry azonban nem hogy nem kacagott, hanem mintha valahol egészen másfelé járt volna az esze, mint a másnap esedékes tóparti időtöltés.

– Elviszem őket Bretagne-ba. A tengerhez. Kibéreltem egy lakókocsit. Sophie először örült. Neki is kell néhány nap, amit csak magára fordíthat, amikor gyerekek nélkül végre azt csinál, amit akar. De ahogy közeledik a kitűzött dátum, egyre vonakodóbb lett. Azt találta ki, ennek az egésznek az lesz a vége, hogy a fiúk nálam folyamatosan tejben-vajban fürdenek, én leszek a nyári Mikulás, ő meg a házsártos vén boszi, akinek fel kell majd adnia a nevelési elveit, hogy velem konkurálni tudjon. Megígértem neki, hogy semmi olyat nem tehetnek nálam, amit ő tilt nekik, elvégre elég jól ismerjük egymás véleményét, elveit és rigolyáit... Erre persze nem felelhetett mást, mint hogy én soha nem értettem egy fikarcnyit sem az ő elveiből, de még a rigolyáiból sem. A legutóbb, az elutazásom előtt azzal jött, kerek perec, hogy én képtelen leszek elboldogulni két ekkora kisfiúval! Mert az nem úgy van ám, ahogy a férfiak elképzelik. Hát persze, hogy nem úgy van! Csakhogy erre Sophie-nak az utóbbi hónapokban kellett rádöbbennie, pontosan arra, hogy nem úgy van, ahogy ő korábban elképzelte, amikor a nap nagy részében én voltam a sráccal.

Thierry egy pillanatra elhallgatott. Előretolta az állkapcsát – ezt a minden bizonnyal önkéntelen mozdulatát csak itt vettem észre, nálam, még tavaly se csinálta Lagéryben. Beszélni is így kezdett, amitől mélyebb, torokhangot adott ki.

– Gilles azt mondta a telefonba, hogy kissé meg van fázva, folyik az orra, még hőemelkedése is volt tegnap este. Az anyja így nem akarja elengedni, épp Bretagne-ba, ahol mindig fúj a nyugati szél, és a tenger is hideg.

– Mikor akartok indulni? – kérdeztem.

– Jövő pénteken – megint előretolta beszéd közben visszahúzott állkapcsát. – És el is fogunk menni.

– Sure – feleltem, mert angolul oly könnyen és ezért sokszor feleslegesen mondjuk ki ezt rövidke szót. Magyarul nem vágtam volna rá soha, hogy „egészen bizonyosan”.

De már sötét volt és csönd is. Minden egyebet elciripeltek helyettem a tücskök, és elsusogtak a fekete lombú cseresznyefa levelei.

A vasárnap szinte feloldódott a napsütésben. Olyan fehér-sárgán izzott minden, hogy a fényben eltűnt maga a nyár is. Pedig ha mégis szigorúan (ugyan kihez szigorúan?) számot kéne adnom róla, végigmesélhetném, hogy kiautózáztunk a tóhoz, pokrócot vetettünk egy kerek betonasztal mellé, a partról felfelé szaladó

domboldal tövébe, kicsit ücsörögtünk, majd a szétolvadás határán belevetettük magunkat a vízbe, úsztunk, labdát hajigáltunk egymásnak, aztán végighengeredtünk a pokrócon, és hagytuk, hogy a napfény tegye a magáét.

Thierry fehér bőrű volt, még gondoltam is rá, legalább lesz egy kis színe, mire Bretagne-ba ér.

Egyetlen olyan dolog történt, ami a „csodás nyári nap” koreográfiájából kissé kilógott, már amennyiben egy kis történetecske felidézése bármilyen irányba képes eltéríteni egy egész napnak a történetét.

Arra lettünk figyelmesek, hogy a sárgulófélben lévő fűben varjú lépked a pokrócunk közelében. Peckesen rakosgatta a lábát, kíváncsian nézett ide-oda, fekete csőrén és még feketébb szemében megcsillant a fény.

Thierry egyszer csak kinyújtotta feléje a kezét, de a madár ügyesen hátraugrott, nem túl messzire, épp annyira, hogy már ne lehessen elérni. Szinte diadalittasan nézett felénk.

– Nagyanyám mesélte, hogy a háború alatt sok varjút ettek – mondta Thierry.

– És hogyan készítették el? – érdeklődtem kissé borzongva.

– Én is ugyanezt kérdeztem tőle. Azt válaszolta, nagyon egyszerű a recept. Beteszel a fazékba egy követ, és mellé a varjút. Mire a kő megpuhul, addigra a varjú is ehető lesz.

És Thierry felnevetett, először Amerika óta, nem afféle udvarias, befelé fojtott nevetéssel, hanem hanyatt dobta magát a pokrócon és rázkódott a hahotázástól. A varjú végül is ezen sértődött meg: egy rövid átkot káromgott és felrepült a magasba.

Amint hazatértünk, Thierry eltűnt a szobájában. Pár perc múlva megint felhangzott a szinte kihívóan hangos – megint úgy éreztem –, nekem (is) szóló telefonálás. Hát persze, mégiscsak az az ő élete: Didier, Gilles, Bretagne és még mindig – Sophie. Magyarország és Tüvádár, még az újdonszerű motor is csupán lábjegyzete volt az előző négynek, de tán még az se.

Egy csöppet sem csodálkoztam, hogy amikor lejött az emeletről, bejelentette, másnap reggel visszaindul.

– Tudod... – kezdte, mintha bármit is el kellene magyaráznia, mintha mentetnie kellene magát.

Rosszalló mosollyal csak legyeztem a kezemmel.

Thierry megértette.

– Igazad van, Tüvádár – csóválta kicsit a fejét. – Néha már úgy érzem, hogy te mindent tudsz. Még azt is, mikor mit és mennyit kell mondani. Az a nagy büdös helyzet, hogy bölcs vagy, Tüvádár. Nem érdemes tiltakoznod, én ezt megállapítottam. Hidd el, nekem jólesik. Felismerni, milyen az. Fasza, na!

És most megint, akárcsak tavaly októberben a kihalt lagéry-i utcán, teljesen természetes módon összeöleleztünk, egymás karjába hanyatlottunk és megpaskolgattuk a másik hátát.

Tudtam, ez a búcsú. A reggel már másról fog szólni.

Nem is emlékszem egyébre, mint hogy egy fekete bőrzekés, fekete sisakos alak a csillogó, fekete motorján trónolva lefékez az utca végén, indexel, és anélkül, hogy hátrapislantana, némi port verve balra kikanyarodik a Tiborc utcára, és már csak a 38/C ház takarása mögül hallom, amint kihúzatja a járgányt, majd ez a hang is elhal – hová? – az emlékezésnek nevezett semmibe.

Éjjel álomban a reimsi katedrális előtt álltam, s döbbentem láttam, amint a mosolygó, félszárnyú angyal lekászálódik a kapuzat díszítéséről, és egyenesen felém tart. A mosolya, ez az évszázados kőmosoly ugyan nem hervadt le az arcáról, de mégis úgy éreztem, egyszerre röstelkedő és dacos is, amikor a szemembe nézve így szól:

– És most azért is megmutatom, hogy lehet fél szárnnal repülni. Ha csak körbe-körbe, bicegve is, de azért repülni fogok!

Biztatóan én is elhúztam a számat, sőt, hogy véletlenül se legyek sértő, bólintottam is egyet-kettőt. Végül, mert a kőangyal, ahogy a képembe bámult, egyre inkább zavarba hozott, szomorkás-lemondó hangon rebegtem:

– Nekem még ez se menne, hiszen egyetlen szárnyam sincs.

Az angyal mosolya ekkor vált a legfélelmetesebbé. Csak annyit felelt kurtán:

– Na ugye.

Laboda, a verekedő

Magyarország a Kárpát-medencében fekszik, államformája királyság. Egy kétségkívül ellenőrizhetetlen legenda alapján a nemesség valamennyi tagja a trójai Dolóntól származtatja magát, aki, miután elárulta honfitársai és a szövetséges Rhészosz hadállásait – így a legenda –, Diomédész közbenjárására Khárpátea királya lett, és bölcsen és igazságosan uralkodott hosszú éveken keresztül. A magyarok büszkéik származásukra, büszkéik ősi hagyományaikra, melyekhez törvények előírta kötelessége ragaszkodni mindenkinek. Jellemző, hogy a magyar hadsereg egészen legutóbbi évtizedekben történt és sok vitát kavarázó megreformálásáig valójában lovashadsereg volt. A második világháború jó néhány emlékeztető ütközetében törtek szabályukat villogtató magyar lovasok az ellenséges tankokra, az ősi „szitty-szitty” kiáltást hallatva, halált megvető bátorsággal. Minthogy az ellenségnek gyakorlatilag semmiféle veszteséget nem okoztak, a magyarok hadseregét „Békés Hadsereg” néven emlegették, szövetségesek és ellenségek egyaránt. És valóban, a magyarok a világ legbékésebb emberei, ami statisztikailag is pontosan kimutatható. Az ország törvényei ugyan szigorúak a bűnösség fogalmának meghatározását illetően, de igen szelídek a büntetés kiszabásakor. A középkor sötét és kegyetlen évszázadaiban természetesen Magyarországon is halálbüntetéssel sújtották a komolyabb bűnöket, de a kivitelezés módja a korabeli viszonyokhoz képest igen emberségesnek mondható. Az elítéltek túlnyomó többségét a királyi vár udvarán akasztották fel, a lábuknál fogva. Ha az elítélt túlélte a procedúrát, márpedig mindig túlélte, akkor fájdalomdíjul komoly birtokadományokra számíthatott. A felségárulókat lefejezték. A büntetés végrehajtása ismét csak igen humánus volt, és gyökeresen különbözött az Európa egyéb országaiban szokásos módszertől. A hóhér pallosával nem oldalról sújtott a szánandó bűnösök nyakára, hanem szemből, a fejük tetejére, az elítéltet egyetlen csapással vágva ketté. A következő pillanatban két seborvos karolta fel a jobbra, illetve balra bukó testfelet, aztán megkezdődött a műtét, melynek során a középkorban is megdöbbentő szaktudással rendelkező magyar orvosok rendszeresen megmentették az immár két elítélt életét, amint arról egy Calvinus nevű itáliai szerzetes is részletesen beszámolt. Az efféle ítéletek elszenvetői különleges megbecsülésnek örvendtek a magyar történelem során, s nem szabad elfeledkeznünk arról a nyolc (egyres vélemények szerint négy) magyar szentről sem, akik ezen ítélet végrehajtása után alapítottak kolostort a Mátra és a Bükk kies erdeinek mélyén. Hogy a magyar érénykódexben a Dolónnal kapcsolatos hagyomány okán az árulás a legfőbb érények közé tartozik, azt sok külföldi félreértette már, ami nagyban hozzájárult hazánk nem minden szempontból kedvező nemzetközi megítéléséhez. Pedig egyszerű dologról van szó. Már a legkorábbi, a 12. század utolsó harmadából (Yarp-kódex) ránk maradt hivatali

eskü szövege is tulajdonképpen negatív eskü. A magyar hivatalnokok a mai napig arra tesznek fogadalmat, hogy „mérhetetlenül korrupt módon, kizárólag személyes érdekeikre való tekintettel” látják el tisztüket, ami ugyan logikusan kelti fel a magyarországi viszonyokat nem ismerők megütközését és rosszallását, de a valóságban mindez tökéletes fundamentuma egy igazságos társadalomnak. A magyar hivatalnokok ugyanis sohasem tartják meg esküjüket, és feddhetetlennek és megvesztegethetetlennek mutatkoznak minden körülmények között.

A magyar törvények az agresszió minden fajtáját elítélik, kivéve a pecsétverekedést. Ezen – ismételten furcsa – szokás a 13. század első évtizedeiből eredeztethető, és Szent Porcus tevékenységével hozható összefüggésbe. Porcus eredetileg a királyi kancellária tisztviselője volt, s lévén a női nem szépségei iránt meglehetősen fogékony, ifjúságában igencsak kicsapongó életet élt. Híres volt nagy étvágyáról és elképesztő testi erejéről, a személyével kapcsolatos legendák, különösen az Inevuel-kódexben megőrzött vita, alaposan ki is aknázzák életének ezen mozzanatait. 1212. május 13-án rablók támadnak rá egy hortobágyi csárdában. Porcus, aki ekkor még egyáltalán nem volt szent, a három bandita egyikét az azóta ereklyeként tisztelt fakupával üti agyon, a másikat a kezében tartott ürücombbal. A legenda szerint a harmadik rabló (megrettenve a hivatalnok iszonytató erejétől) térdre vetette magát, majd kezeit kereszt alakban tartva maga elé Krisztushoz fohászkodott. Porcus megkímélte az életét (nemes tettet a közeli kápolnában a feszületről előrehajló Jézus kegyesen meg is dicsérte), de egy váratlan ötletnek engedve a királyi kancellária pecsétjét ütötte a megszepent bandita homlokára.

A pecsétverekedés Szent Porcusra visszavezethető szokása a magyarok körében a mai napig tartja magát, és amolyan nemzeti sportnak tekinthető. Pecsétverekedni kizárólag csütörtökön, minden második hónap első csütörtökén lehet, de akkor igazi virtusnak számít. A pecsétverekedéshez általában speciális tintát használnak, melyet ősidőktől fogva Kazahsztánból importálnak, s amely minden tetoválásnál jobban, egy életre megmarad a lepecsételték homlokán. Pecsételni kizárólag a homlokra szokás, az arcra vagy egyéb testrészekre ütött tintafoltokért komoly pénzbírságot kell fizetni. A pecsétverekedők alapvetően kétféle pecsétet használnak. Egyrészt a különféle hivatalokból lopott pecsétet (a hivatalos pecsétek eltulajdonítását a magyar törvények egyáltalán nem büntetik, ami a magyarországi pecsétgyártás századok óta tartó virágzásának legfőbb fundamentuma), másrészt a rendőrségtől évente három alkalommal, nem csekély illeték befizetése mellett igényelhető, névre szóló pecsétet. A pecsétet ezen utóbbi fajtái emblematicai szempontból valóságos remekművek, a magyar kisplasztika méltán csodált alkotásai. Alapvetően háromszatú alkotásokról van szó. Egyrészt tartalmaznak egy ábrát (ez lehet a pecsételő címere vagy egy szimbolikus jelentésű piktúra), egy feliratot (ezt szokás jelmondatnak vagy devizának nevezni), továbbá egy rendszámot, mely a pecsét igénylőjének azonosítására szolgál (Laboda pecsétjein az „IX 20-39”-es rendszám szerepel). A pecsételő eredetileg „szentnek”, a lepecsételt pedig „megtérendő bűnösnek” minősült, és tény, hogy pecsételni a mai napig dicsőségnek, lepecsételtetni viszont szégyennek számít, férfiakra és nőkre vonatkozólag egyaránt.

Laboda 1963. május 13-án született Szegeden, Magyarország tündöklő metropoliszában. Előkelő, ősi család sarjaként jelentős vagyont örökölt, bizonyos értelemben azonban mégis „homo novus”-nak számított, minthogy egészen közönséges, polgári foglalkozást választott magának. Szülővárosa egyetemének oktatója lett – ezért még fizetés is járt neki –, választását családja hosszú ideig nem tudta megbocsátani. A Labodák mindig is idegenkedtek a tudományok kétes hitelű művelőinek számukra idegen világától, kastélyaikban nem foglalkoztattak sem tudósokat, sem költőket, sem – *horribile dictu* – világhírű zenészeket, őszintén és mélységesen megvetettek minden ilyesmit, viszont igen gyakran vérüket ontották a magyar hazáért, amit a történelmükről szóló tankönyvek is tanúsítanak. Laboda harminchárom éves koráig nem verekedett. Mint igazi értelmiségi bizonyos averzióval viseltetett a kétes értékű magyar hagyományokkal szemben, ezt néha elég látványos módon deklarálta. Harminchárom évesen nősült, a csodálatos szépségű Szabó Máriát választván feleségül, aki kereskedők ivadékaként egyszerű családból származott. Saját gépkocsit és sofőrt tartott, noha a magyar arisztokrácia számára minden ilyesmi törvényileg tiltva volt. Több videófelvétel tanúsítja, hogy egyszerű emberekkel is szóba állt, a polgármesterrel, az egyetem rektorával, tanártársaival, sőt, néha közönséges munkásemberekkel is. De a vér nem válik vízzé. Laboda 2006. május 13-án, az illeték befizetése után, hivatalos kérvényben rendelt magának pecsétet, igazi címeres pecsétet, melyen az „IX 20-39”-es rendszám volt olvasható. A következő csütörtökön sofőrének homlokán már ott díszelgett a Laboda-címer a rendszámmal, továbbá ott díszelgett a deviza is („Sors bona, nihil aliud”), és a Laboda-család mindent megbocsátott. Két hónappal később az egyetem Altajisztikai Tanszékeinek pecsétjével saját feleségét pecsételte le, a címeres pecséttel pedig (még ugyanazon a napon) két kiskorú gyermekét, valamint a lakásához közeli proletárkocsmá csaposának homlokát. A média határozottan nagy jelentőséget tulajdonított az esetnek, minthogy ez utóbbi vállalkozás kifejezetten kockázatosnak volt mondható. A kocsmában többen is rátámadtak az újdonsült verekedőre, „aki kizárólag porcusi erejének köszönhetette, hogy megmenekült”. Való igaz, egy robosztus testalkatú proletárt lábánál fogva pörgetett a feje fölött, csak így tudta visszaverni a pecsételők rohamát, de tiszta homlokkal, igazi bajnokként térhetett haza.

Elképesztő hírnevét elképesztő vakmerőségének és megdöbbentő újításainak köszönhetette, mely újításokban nem lehetett nem észrevenni bizonyos filozofikus mélységet, ami talán egykori értelmiségi életével volt összefüggésbe hozható. Mert Laboda mindent lepecsételt, szó szerint mindent. Tavasszal Újszeged összes fáit és a fákon az összes levelet, pillangók százai hordozták szárnyukon a Laboda-címert, a horgászok Laboda-címeres halakat fogtak a Tiszából, melynek hullámain csak azért nem volt e címer látható, mert a kazahsztáni tinta ilyesmire nem alkalmazható. A parasztok ásóikkal Laboda-címeres rögöket fordítottak ki a földből, Laboda-címert lehetett látni minden frissen sült kenyéren, a „Sors bona, nihil aliud” felirat pedig a kiflikén volt olvasható. Laboda másfél év alatt részévé vált minden ember életének. Százszor és ezerszer előfordult, hogy a kéréses tenyerű proletár homlokát takargatva tért haza csütörtök délután, hogy széparcú fiatal lányok sírva szaladtak a kozmetikushoz, pedig a lelkük mélyén

boldogok és büszkék voltak kimondhatatlanul. Laboda mítosszá vált. Harminchárom esetben utazott az ominózus csütörtöki napon tömegközlekedéssel, ami egyrészt magyar arisztokratának törvényileg szintén tiltva volt, másrészt hihetetlenül veszélyes vállalkozásnak volt tekinthető. Minden egyes alkalommal lepecsételte az összes utast – szinte észre se vették –, és minden egyes alkalommal lepecsételte a buszsofőrt vagy a villamosvezetőt, de ő tiszta homlokkal tért meg ősei otthonába. Néhány év alatt lepecsételte az egész magyar arisztokráciát, és persze lepecsételte a Laboda-nemzetség valamennyi tagját. Apja homlokára az „Érvénytelen” feliratot ütötte, anyja homlokán pedig az adóhivatal pecsétje volt olvasható. Lepecsételte a híres Blasiust, aki az egyetem rektoraként maga is híres pecsételőnek számított (hírnevét a svéd miniszterelnök lepecsételésének köszönhette, akit a doktorrá avatás legünnepelesebb pillanatában pecsételt le, olyan erővel, hogy a külföldi diplomata három lépést hátrátántorodott). Mire a magyar politika valamennyi vezetőjének homlokára felkerült a felirat, Laboda a magyarság szimbóluma lett. 2010. május 13-án Laboda-címeres felhők úsztak az égen, az egész ország felett, és az emberek sírtak örömben és félreverték a harangokat.

Aztán elérte őt is a végzet, 2011. május 13-án. Beült a kocsijába, a sofőrje hátrafordult, és akkor Laboda furcsa ütest érzett a homlokán. „Érvénytelen”, ez volt ráírva, mert hát a vér tényleg nem válik vízzé. A mítosz véget ért. Laboda hónapokig nem mozdult a Pécskai utcai palotából, olykor a felesége nyilatkozott helyette, homlokán az Altajisztikai Tanszék pecsétjével és mindig nagyon szűkszávúan. Négy hónap múlva Laboda végleg elvonult a világtól. Bükkszentkereszt közelében kis fakunyhót építtetett, ott húzta meg magát. A felesége sírt, a gyerekei sírtak, és sírtak minden magyar emberek.

A Bükk fáinak árnyékában Laboda számot vetett életével. Órákon át üldögélt a kunyhója melletti magányos sziklán, hallgatta a szél zúgását, a madarak énekét, vagy egyszerűen csak a tüzet nézte, a fellobbanó és elhaló lángnyelveket. A környék pásztorai táplálták, akik hol kecsketéjet, hol sajtot és szárított gyümölcsöt hoztak a prófétának, néha peres ügyeikkel is felkeresték, ő pedig összebekítette a haragvókat, és nyájas, barátságos hangon beszélt mindenkivel. Az egykori verekedő döbbenetes metamorfózison ment keresztül, teljes mértékben elutasította, megtagadta régi önmagát. A kunyhóban fogott hozzá nagy műve megírásának, mely „A végső boldogság elérésének misztikus útja” címet viseli, és öt könyvből áll. Az első a „Szél könyve” (ez a szerelemről és a szabadságról szól, „amit mindenkinek a végletekig meg kell élnie”). A második a „Tűz könyve” (amely a lelki ismeretről és a haragról beszél magasztos hangon, és amit szintén a végletekig meg kell élni). A tüzet különben hatalmas körnek ábrázolja, amely körülöleli a világot, a világ pedig körülöleli a tüzet. A harmadik könyv a vízről szól. Igen homályos értelmű, nehezen interpretálható szövegről van szó, melynek legfőbb mondanivalója – talán –, hogy mindenkinek meg kell ismernie a saját arcát. A negyedik könyv versben íródott, felező tizenkettesekben, s a könyvekről szól („Könyvek könyve”), „vagyis a pecsételésről, tehát a többi emberről, az emberről magáról”. Az ötödik könyv a „Semmiről” szól, ez a legzavarosabb. A „Semmi könyve” valójában Laboda megvilágosodásával van összefüggésben, bár hogy ennek a megvilágosodásnak pontosan mi lenne a lényege, azt a kritikai kiadás

megjelenéséig inkább csak találgatni lehet. Informatívak lehetnek a haldokló utolsó szavai. 2013. május 13-án a közeli kolostorból futva érkezett a szerzetes, hogy az egyébként evangélikus Labodának megadja az utolsó szentséget. A haldokló hérosz a kunyhója melletti sziklán feküdt, hosszú, ősz szakálla sokszorosan körülcsavarodott e sziklán, a talaj repedésein át mélyen beszüremkedett a földbe, valósággal eggyé vált vele, mintha valami gyökér, mintha az élettelen kő gyökere lenne, és el kellett vágni, hogy a holttestet illón el tudják temetni.

Laboda boldog volt. A szerzetesnek elmondta, hogy „a legnagyobb bölcsesség a szeretet”, és hogy ő megértette ezt, hogy „nem akar többé magyar lenni, hanem csak olyan ember, mint bárki más”. Hosszasan beszélt „testvéreiről” (a Napról és a szélről, a halálról és a vizekről stb.), hosszasan az apró örömökről és a dicsőség akarásának hiábavalóságáról, aztán sírt, és vele sírt minden szemtanú. Végül hatalmas erővel, élete utolsó lobbanásának pillanatában lepecsételte a szerzetes homlokát.

FALCSIK MARI

Lecke az öbölnél

*ha léha tárgy figyelmed elterelné
a tétel áll az ismétlés jogos:
úgy nyúlsz ki majd s léssz száraz pergamenné
mint béka melyre lábad rátapos*

*példád az állat: benne már a lélek
mintha csírázna – aztán ez marad
lesed közelről félsz és azt reméled
hogy a tényekhez szoktatod magad*

*barokk felhőkön szurkál át a nap
csak nézd a fényt hisz méltán vonz a távlat
mit lelked most a tájban visszakap*

*a nap leszáll a nézőpont pedig
mint nyegle költő vég előtti verse
feltisztul s végképp elemelkedik*

Berta

*nem voltál vele ennyit amíg élt
kilépsz s nyomodban ezüstpénz-szeme
nem pásztáz többé kertnyi semmibe
de csak kimondod szép csillagnevét
talán már tényleg érted mit jelent
no menj s ahol a föld takarja őt
hajtsd meg fejed a kórakás előtt
hisz őtőle tudod hogy rossz a rend
amit növeszt önvédő oltalom
hogy az ilyen bölcsesség mind avas
talmi nyugalom páncél cifra vas
s amit véd: próbálatlan elvhalom
s hogy ha nem kín teremti nincs öröm
s az En szobráról a zörgő babér
hamar lehullik s még annyit sem ér
mint elhullajtott kiskutyaköröm
igen a lelked edzeted vele
hisz kit szolgált a makacs kis remény
amivel ült figyelmed peremén
s e bánat is kit – gondolj csak bele*

Feleség levele szeretőhöz

*Tisztelt Nagysád! Az egekre kérem:
Legyen oly jó, és tartsa meg a férjem.*

*Netán furcsállja illatos levélkém,
Nyugodt lehet, hisz nincsen benne anthrax,
Én nem haragszom, rég tudom a törvényt,
Az a tiéd, mit magadnak kaparhatsz.*

*Hogyan is kezdjem? Olvassa, Nagysád, végig.
Tudok mindenről, legyen elég ennyi.
Szaglászni rút, de, drága, mit tehetnék,
Az igazságért ha pokolra kell menni.*

*Nem állítom, hogy szajha lett Kegyedből,
Mikor a férjem maga alá gyűrte.
Lanyha attaknak engedett legottan?
Vagy tán a vágy cudarul meggyötörte?*

*Fájt-e, Kisasszony? Asszony? Jól figyeljen,
Mert Ön tud róla, más senki, remélem.
Mint a hiúlye, kóválygok és visítok
A budoárban minden szalma éjen.*

*Nincs más hátra, Nagysád, vegye, vigye,
Tanuljon meg szeretni hivatalból,
Dédelgesse, etesse, mossa meg majd,
Ha szombat éjjel búzlik az italtól.*

*Harapja ajkát össze, mikor horkol.
Ha rongynak hívja, bátran mosolyogjon.
A frizurára, kedvesem, ügyeljen,
S viseljen sálát, ha látszódik a fognyom.*

*Tisztelt Nagysád, megbocsát, hogy zavartam,
Nem teszem többet. Nevetek az egészen,
Bolond vagyok. Drága, vegye, vigye,
De amit írtam, tartsa jól eszében.*

Nem bocsátom meg, ha visszasírnak.
Hát jól vigyázzon új tulajdonára.
Többé ne lássam, tartsa meg, ha bírja,
Könyörgöm Önnek. Isten segítse, Drága.

Szerető levele feleséghez

Hadd tegezzelek: régről ismerjük egymást,
Parfümről, foltból, félszeg hallgatásból.
Nem vagyok szent, te meg nem vagy már bakfis,
Hát elmondom, ha aztán elharapsz is
Minden választ, mosolyt, könnyet, köpést,
Tudom, hogy hallottál, jól eszedbe vésd.
Én nem értem, hogy énvelem mi történt,
Mert remegek belé, mint a kocsonya,
Ha látom őt – az uradat, ha tetszik –,
És azt hiszem, ez maga a csoda.
Röhögj képembe bátran, igazad van.
Beburkol engem betonsúlyos paplan,
A szerelem. Rég nem vagyok eszemnél,
De úgy rémlik, hogy én őerte élek,
Mi pedig, drága, testvérek vagyunk.
Ő kettőnké. A mi közös fiunk.

Tudom, hogy engemet nem érdemel.
Téged sem érdemel. Sajog belé a csontom.
Nincs isten már. Csak ez van, s milyen furcsa,
Hogy, kedvesem, ezt éppen neked mondom.
Te Másik, úgy éljek, nem tudom, mi lesz,
Nem készültem, hogy így kilépsz a képből.
Az is lehet, hogy untig elegendem van már az egészből.
Magamra hagytál. Döntsek én el mindent?
S aztán? A háztartás? Gyerekek?
Enyém lett immár mindörökké. Belégebéd.

Rendben van. Jól van minden, drága
Másik. Te eleresztetted, én meg elkapom.
Nem leszek boldog tőle. És te tudtad,
Hogy mától kezdve te vagy a tegnapom.

()

és önnön közelségemet még én sem érzem

Xaver Bayernek

Mosogatás közben az ember egyszer óhatatlanul elejti a bögrét, s az a mosogatóba hull, és hangos csattanással darabjaira omlik. S az ember a mosogató fölött állva a széthullott cserepekre mered, egy apró szilánkot a kezébe vesz, felméri a kárt, hiszen a bögre súlya alatt a mosogatóban lévő tányér is elrepedt. Elfelejté elzárni a csapot, a víz tovább zubog, egy homorú bögre darabon visszafelé az arcába fröcsög. S egyszerre felmerül benne, hogy ez is volt már, a mozdulat: ahogy a bögre mosogatószertől síkosan végigcsúszott, és a rémület: hogy a tenyere valamit felismerni vélt. S rájön, hogy kihullott egyszer ő is a formából, szétnyílt valami döbbszent tányér, és azóta keresi, azután pedig már nem is keresi hajdanvolt formába öntött önmagát.

A víz az arcába freccg, de nem zárja el, mert minek, és ekkor már nem csak a sejtetem, hanem a halálos bizonyosság, hogy hiába ismétlődik, mégis mindent újra kell tanulnia.

Nyitott tenyerébe néz, amelyen keskeny csíkban vér szivárogo.

Az előzmények tehát:

Úgy kezdeni, mintha most kezdődne.

Ma, sehol máshol, éppen itt lehetni.

A történet:

Az enyém lenne?

1

Eltörölni az álmod, amelyben megcsókolt valaki, s a csókjával valami undorító, mállós, túrószerű, darabokra morzsolódó szürkésbarna ízt dugott a számba. Nyelve a torkomra futott. Nem tudom az arcát.

Arca nem volt.

Eltörölni az álmod.

Fogad mosni.

2

Fogmosás közben pedig már ismét kívülről figyeli önmagát.

A tubusból sikerült kipréselnie a maradékot, s a fogkefét a szájába dugva felgyenesedik. Egy csepp fogkrémet a mosdókagylóba hullat, fehérén virít a fehér

folt, amelyet nem lehet lemosni, és később bizonyosan utál majd letörölni. S amikor felegyenesedik, a tükörben megpillantja önnön körvonalaít, amint a szemöldöke fölött elnéz valahová – hisz nem is önmagába figyel, hanem csak megfigyel, mintegy önmaga fölött lesben áll –, és megáll a szájában a fogkefe, mert belé villan: hogy nem is a csókra ébredt. Hiába mossa a fogát.

Az álom, hogy hatalmasat fékez. A sötétben felül az ágyban, próbálja kivenni a szoba körvonalaít. De egyetlen tárgyat sem lát, csak feketén kirajzolódó éleket, amelyeknek most, a hajnal közepén biztosan nekimenne, egyik saroktól a másikig verődne (akár valami rossz kéz ütötte flippergolyó), mintha csakis a sarkok lennének fix pontok az életében, s mintha először járna itt. Izzadtan ül az ágyban, a lábait nézi, az ébrenlét határán ballal még mindig a kuplungot nyomja, jobbal pedig fékez, amíg fel nem dől végül, a párnába üvölt, mert görcsbe állnak az izmai.

De mindez a csattanás előtt volt még, vagy már azután? Erre nem emlékezett.

Csak a fék hangjára, hogy álmában, éjjel kettő és három között, elaludt a kormánynál, a kormány mögött pedig arról álmodott, hogy az ágyában van, ahol azt álmodja talán, hogy elaludt a kormány mögött, ahol is hazaálmodta önmagát: és ez is egy végtelen, egysíkú Möbius-szalag.

Akárhol van, álmodik valamit.

Akárhol álmodik, van valami.

Akárhol van, álmodik valamit.

Akárhol álmodik, van valami.

Megtörtént a csattanás végül?

Csak a rá rohanó gépjármű valóságos, amelytől nem lát. Fényszórója a szemébe mar. A kormányt tekeri, fékez, hisz meg kellene állni. Meg kellene állni már...

De azután kifulladásra a csattanás mögé álmodja magát.

A fürdőszobába tápolyog. Meztelen talpával a kövezeten ide-oda csattog, hogy az önmaga okozta zajtól valóságosabbnak tűnjön végre, majd megkönnyebbülten fellélegez, amikor a csöveken át meghallja az alatta krakogó szomszédot. A sötétben kitapogatja a villanykapcsolót, lehúzza magáról a mellére izzadt trikót, kifordítva a földre ejti, s a tükörben kutatja testén a csattanás nyomait, majd megnyitja a csapot és a hideg vízsugár alá tartja az arcát.

3

De nem az állandó hiányérzet-e ez. Mintha csakis és éppen ezek a köztes terek számítanának. Amikor már nem. És amikor még nem. A csattanás előtt. És a csattanás után. Amely már a következő előtti megint.

S az ütközetben a lélegzetvétel.

A kihagyás.

A formából kiöntött homok – az üreges héj a kezünkhöz ragad (belsejében néhány homokszem pereg).

A tévében a szünetjel – azok a régi hétfők, a magyar televízió fekete-fehér körjele, a szakadatlan sípolás. S amikor az ember a készülékhez megy és kikapcsolja, a pillanatnyi csend, hogy most akkor hogyan tovább...

A fekete és fehér közötti átmenet: a röntgenképen kifehéřült tődő. Amikor az ember már elbőcsőzott, de még áll a másik előt, hátha ez most őrekre szól. De: amikor a kőrteremből kilépve hátra sem néz, pedig a másik még integet felé, és nem tudja, hogy ez volt az utolsó. A két nap közötti rövid ájulás. A kifehéřült tődő. Az agyhalál.

Az éppen eldobott, de még nem leérkezett.

A csók, amelynél minden további mozdulat fölösleges, mégsem marad soha ennél a csóknál, amelyet az ember őrizhetne, de így, minden egyébgel együtt fedlésbe merül.

Azok a régi hétfők. A szakadatlan sípolás. A hátrahagyott űr, amikor az ember a heverőre huppan, ül még egy darabig a tévé előtt és a sötét képernyőre mered. Kezét az ölébe ejti.

Az éppen eldobott, de még nem leérkezett.

Nem a szóval kezdődött, hanem az azt követő némasággal. És a feszült vára-
kozás, hogy most akkor hogyan tovább.

4

A konyhaasztalon egy apró csomag várja. Megőrül neki, nem tudja, a tegnapi társaságból vajon ki hagyhatta itt. Meglepődik, izgatottan feszeng, készül, hogy kibontsa, de az időt is húzza, amíg még nem kezd bele, hogy tovább élvezhesse a kíváncsiság örömét. Legszívesebben úgy hagyná, még hosszú ideig, csak találgatna, mi lehet benne, ki akar neki meglepetést okozni – azaz nem is találgat, hisz azzal is csak elrontaná. Persze, akár még bomba is lehet: lassan kibontja a masnit, lehúzza a papírt róla, amelyen vörös alapon még vörösebb rózsák vannak, a tető nyitásával aktiválja a szerkezetet, durr, elviszi az ujjait – a rémület nagyobb, vagy az elvesztett vérmennyiség? –, vére végigcsorog a falon, lecsordul a *Leibniz*-kekszteszegető kéményseprőt ábrázoló, régi reklámon, el az indián talizmán mellett, amely elűzi a gonoszt.

Eszébe jutnak a gyermekkori karácsonyok, amikor szenteste délelőttjén a feldíszített fa alá tették a selyempapírba csomagolt ajándékokat, s az ember estig örülhetett, és eszébe sem jutott találgatni, még majd eltalálná. Úgy kellett volna hagyni őket, örök időkre, érintetlenül, kicsomagolatlanul, hiszen így még bármi lehet. De kicsomagolja, mert kíváncsi – nem is az ajándéokra, csak pusztán a kíváncsiság –, képtelen nem hozzányúlni, s amint előbukkan, önkéntelenül leszűkül, egyetlen jelentésre bomlik.

S amikor a reggeli tejeskávéja mellett éppen bezár egy könyvet – már az ívterjedelmet és a betűtípust is végigböngészte –, Niels Lyhnée volt, vagy Gösta Berlingé, már nem emlékszik, csak arra, hogy becsukta a hátsó fedelet, a könyv arccal az asztalon hevert, és egyszeriben érzi, hogy most, miután elolvasta, nagyobb a hiány, mintha bele sem kezdett volna. A hátsó borító ajánlásaira mered és alul a vonalkódra, és eltűnődik – miközben lassan elhül a kávé, amely amúgy sem ízlett, hiszen véletlenül a torokfájása ellen elszopogatott savanyúcukorra itta, és a nyelvét mintha milliónyi tűhegy szurkálná –, ki is volt az utolsó hős és melyik könyvben vajon, akivel még épülni tetszett a világ. Mintha még egymásra hordhatta volna őket, és hihetett abban, hogy összeáll velük a Bábel tornya. S mennyit változtatott mindezen a vonalkód és az esztelen ajánlás? Vagy csak annyi az egész, hogy elmúlt a gyerekkor, és azóta bomlani látszik minden, mint egy lefejtőlódott kötéminta, amelyből kiugrott egy szem, és most már húzódik tovább sorról sorra, a sima részeken egyenletesen, minden ellenállás nélkül, a csavart mintáknál komótosabban, meg-megakadva, ide-oda ugrándozva? És most már olyan mind, minden egyes teleírt oldal, mintha az átlapozásukkal valahová nagyon mélyre zuhannának benne, oly mélyre, nem is hallja a csattanást, hogy földet érnek-e valahol egyáltalán. S az ember visszalapoz, és hogy megjegyezze, újra meg újra elolvassa az utolsó sort.

Végül azonban egy hajtásra kiissza a hideg kávét, összeragad a szája tőle, miközben kívülről megtanulja a vonalkódot, majd sietve új könyv (ezúttal talán Jón Hreggvidssoné, vagy esetleg újra meg újra, szakadatlanul Marcelé) után néz.

Azután azonban a terv: emberek közé menni. Úgy tenni, mintha nem ijesztenék. Hajat mosni, a ruháját leporolni. Dohszaga lehet, talán állott pincszaga. Az ajtót bezárni maga mögött, a reteszt rátolni, fellélegezni. Végigböngészni a postaládába dobott hirdetéseket, kirázni őket, hátha levél akadt közüjük. Persze semmi. A gázdíj. Ismét a hajába túrni, lepókhálózni. Hiszen a mellette elhaladók folyton az arcuk elé kapnak, mintha finom hálóra futottak volna, elsimítják a szemük elől, s egyszeriben az ember keze is emlékezik a mozdulatra, amikor egy gyéren látogatott helyen arcával a levegőben úszó pókhálóba akad – majd kisimítja, ujján hosszan lelóg a szál, a nap ezüstösen felcsillan rajta. Az autóba ülni, s miután hosszas tülkölés után eláll a garázsajtó előtt az ott parkoló kisbusz, kifarolni. Még egyszer a visszapillantó tükörbe nézni. Éppen elkapni a sofőr mozdulatát, amint kezével végigsimítja az arcán. Ő sem integet, persze. Ujján hosszan lelóg a szál.

...s mielőtt az utcára hajtok, a visszapillantó tükör sarkában elkapni még, ahogy hirtelen megáll a tolatásban, és döbbsen utánam bámul, hiszen gyönyörű vagyok, félelmetesen szép.

A kávézóban végül, mivel tévedésből nincs nála egy fillér sem, a kártyájával fizet. A pincérnő szemrehányó tekintetéről, aki háromszor ellenőrzi a számlán az aláírását és próbálja felismerni benne a bankkártyájára írt nevet, a minap kitöl-

tött kérdőív merül fel benne, amelyen egyszeriben nem tudta, a lakcím helyére mit is írjon: otthonainak egyikét, amelyekből apránként – és sohasem maradéktalanul – hozta el önmagát; a lakást, ahol még mindig a játéakai hevernek a polcon, amelyekkel sohasem is játszott; vagy azt a másikat, amelyben két éve állnak már átmenetileg a félig ki- vagy félig becsomagolt bőröndök a továbbutazásra várva, ahol az előszobában még mindig nincs felszerelve a villany, és most már minek is, s amikor hazaér, nem tudja, hová akassza a kabátját.

Végül azonban egy hirtelen ötlettől vezérelve egyetlen vonással áthúzta az egészet és beírta az e-mail címét.

Amikor ismét felnéz, látja, hogy a pincérnő – mozdulatlanul, már ki tudja, mióta – még mindig előtte áll, és a kártyáját nyújtva rámered. Elveszi tőle, a zsebében kotorász valami borra való után, annyi még biztosan van nála, de a nő megrázza a fejét, a nevén szólítva megköszöni, talán hogy gondolt erre is, és miközben alig érezhetően félrehúzódik kissé, hogy felállhasson, mintegy bocsánatkérően megérinti a kezét.

8

Miután hazatér, kabátját a konyhaszékre ejti. Körülnéz, hogy mi mást tehetne, de mivel semmi egyéb dolga nem akad, munkához lát. Leül a papírai közé, s mielőtt lezárná, még egyszer átnézi a korábban már véglegesnek ítélt szöveget. Majd újra- meg újraírja, mert folyton talál rajta valami kivetni-, esetleg beilleszteni-valót. De azután a székén hátradőlve rádöbben, hogy ennek így sohasem lesz vége, hogy rosszak a módszerei, hogy nem lehet pontosan és csakis azt és úgy mondani, amit és ahogy szeretett volna. És látja már, hogy mindig többet is mond, ami elenyésző, de azt is, hogy mindig kimarad valami, olyan ez, mintha előre meg lenne határozva a betűk helye, mintha valóban be lenne rendezve már, igyekszik összefűrészt csinálni őket, de nem fér, s ha mégis több kerül a sorba, észre sem veszi, kihull valami más.

Hát így: hogy sohasem lehet leírni mindent, és hogy úgylát csak az számít végül, ami kimarad, a tulajdonképpeni, megfogalmazhatatlan, amelynek már nem jutott hely a sorban.

Még mindig itt. Már mindig odaát.

És így: hogy mégis pontot kell tenni a leírható végén valahol.

Ha rendezés alatt áll, sem bukhat el.

9

A papírra rajzolt betűkről egyszeriben a francia film merül fel benne, amelyben a gyerekek BARÁT (AMI) helyett folyamatosan HAVERT-t (COPIN) olvasott, hiába voltak előtte a hatalmas fehér rajzlapra ragasztott betűk, a hossza és kinézetére is alapjaiban eltérő szavak, és hiába olvasták fel többen is: BARÁT – talán százszor, talán ezerszer. *Ami, ami, ami. Johan ét son ami papa.* Mindegyre csak azt hajtogatta: HAVERT. *Copin, copin, copin.* Mintha ez lenne az egyedüli, a legtöbb, ami kihozható.

Johan ét son copin papa.

S amikor a tanár megkérdezte, mi változik, ha nem a papa, hanem a mama Johan barátja, akkor a gyerek számára nem pusztán a birtok neve változott (AMIE), hanem HAVERNŐ (SA COPINE) lett a Johan BARÁTNŐJÉ-ből. *Johan ét son amie maman.*

Johan ét sa copine maman.

10

Persze a szerelmei is: amikor a másik már régen megrázta magát, felállt és továbbment, átcsoportosította az életét, ő pedig még mindig önmaga körül toporog a szökőkút mellett, a szökőkútban azóta sincs víz, és nem tudja, merre is induljon tovább a körkörös építmény mentén.

És bizonyosan fel fognak bukkanni még az életében, hisz minden mintegy ismétli önmagát, ez is csak valami hajdanvolt történet (hamis) másolata volt, és hányszor meg hányszor fog még ismétlődni ezután.

De mit számít akkor már mindez?

Csakis a pillanatok: nem a lét hiánya.

A nemlét.

És mégis: hogy senkit sem szeretett.

És mégis: hogy mindenkibe beleszeretett, aki többet tudott nála. Vagy más-képp tudta ugyanazt.

És mégis: hogy valójában önmaga az egyetlen, aki nélkül lehetetlen léteznie.

S úgy tűnik végül, hogy valóban nincsen összefüggés, amelyből még kiragadhatta volna, csak áll a szó előtt: *KUSS* – és nem tudja, mely nyelven írták, a színe ez valaminek, vagy a visszája, és hogy most már miként is cselekedjék. De addig rakosgatja mégis, amíg, ahelyett, hogy összeállnának, végleg szétesnek a betűk, sem a kezdete ez már, sem pedig a vége, csak valami elszórt szőnyeg hátoldala, amelyen keresztül-kasul fut a szál, s amelyen teljességgel értelmetlenné és kivehetetlenné válik a kép, és a *KUSS* betűi most már akár horgászbót is jelenthetnek, festőpemzlit, kiürült mákgubót vagy stoplikat egy futballcipőn.

Hát mi ehhez egy visszafelé *percegő* óra?

11

De továbbra is, és mindig, az esztelen hit, hogy a szabad akaratból *elkövetett* szerelemben tulajdonképpen minden lehet, minden, hiszen a hangsúly nem a mindenre, hanem a szerelemre esik.

12

Nos hát.

Ideje

egyetlen vonással eltörölni a falról az árnyakat – még ha közöttük van ő maga is.

A tizenegyedik kicsöngés után az ember mégiscsak felveszi a kagylót. Durván beleszól, mert hiszen miért csenget ilyen soká, ma már harmadszor. De ha már felvette, szólnia kell. S beszéd közben felmerül benne, hogy most csakis és kizárólag ő beszél, hangja betölti a teret, egy pillanatig kívülről hallgatja önmagát, majd megrémül, elakad benne a szó, elhallgat, s egy pillanatig kívülről hallgatja önnön hallgatását, amíg kínossá nem válik számára az önmaga közötti csend... Majd megrémül, hogy elhallgatott, elakad a hallgatásban is, igyekszik folytatni a félbemaradt mondatot.

De nem így volt-e az első vezetésórán, amikor belém villant, hogy az autó az én lábam alatt indult el, csakis az én lábam uralja az egész szerkezetet, s csak hogy kipróbáljam (önmagam), levettem a lábam a gázzról, majd tövig nyomtam, figyeltem minden rezdülést, a lábam mintegy átnyúlt a gázpedálba?

... s az ütközés után megpróbáltam folytatni a félbemaradt mozdulatot.

Most is így könyöklöm át magam a szavakon.

És már az is félsiker, ha valaki visszahív, s mindegy, hogy mit, csupán csak válaszol.

Ennek ellenére: ha mégis, csakis önmagamon bukom el.

A FÉLELEMNÉL

hogy az ember váratlanul egy zsúfolt helyiségbe lép – vagy talán belökik egy oldalajtón –, ahol látszólag mindenki rá vár, reményteljesen fordulnak felé, ujjongva köszöntik, kérdezzetik, ő pedig még csak meg sem fésülködött talán, most ujjjaival sebtében végigsimít gyöngyöző homlokán, és megfeszített erővel néz körül, hátha valakiről mégiscsak eszébe jut. De nem. Nem érti őket, és nem tudja, hol a kapocs, amely a többiekkel összeköti. Arcán zavart mosollyal nyújtják át a tömegben, szeme ide-oda jár, de hiába, nem tud senkit, nem tudja önmagát sem.

Halálosan megsérti őket –

NAGYOBB A FÉLELEM

hogy az ember várakozón a terembe lép – az ajtó előtt még megigazította a ruháját, a névtábla tükröződésében (a saját nevében, e gyönyörű és közismert névben) utoljára ellenőrizte a frizuráját, majd mély lélegzetet vett, és arcára a folyton szereplő és sikeres emberek lenyűgöző mosolyát varázsolvá benyitott.

És semmi.

Fényt!, akarja kiáltani, ide!, még több fényt!, mire jó ez a félhomály?, de nem jön ki hang a torkán. A helyiségben meghívott vendégei, mindenkit ismer, de őt látszólag nem ismeri fel, sőt, még csak észre sem veszi senki. Sebj, gondolja a megbántott emberek tartásával, mint aki sértettségében túljátssza önmagát, majd ha a pódiumon leszek, gondolja, majd akkor, gondolja. Előkelőn libben át a tömegben, átsusszan a háta között, felszalad a lépcsőn, majd széles mosollyal a közönség felé fordul.

És semmi.

Most már zavarodottan áll odafent, a torkát köszörüli, várja, hogy szóljanak, hogy üdvözölhesse őket, a sztárok bőkezű jóindulatával. Most még elhinné, most még csak röpké félreértés. De hol az üdvívalgás? Az ismerős arcok egybefolynak, itt vagyok!, akarja mondani, és suttozja végül maga elé, de: SEMMI, az emberek még csak meg sem szakítják a társalgást. És egyszeriben úgy érzi magát ő is, mint akit, jobb híján, önnön átmeneti megoldásának áthidalásaként ejtettek ide.

15

A pénztárcájában százforintos érme után kutat. Az utolsó pillanatban, amikor már éppen bezárta volna a tárcát, talál egyet, a bevásárlókocsi zárjába illeszti, majd kihúzza a kocsit a sorból. Átfutja a benne hagyott prospektust, az árak egészen aprók, s alattuk nagy betűkkel az összeg, amit megspórolhatna a terméken, amelyről eddig eszébe sem jutott, hogy szükség lehet rá. Összegyűri és menet közben a szemétkosárba hajítja a papírlapot.

Előtte egy gyerek tolja a bevásárlókocsit. Lendületet vesz, nekifut kissé és a kocsira hasalva néhány métert utazik. Az embernek kedve lenne utánacsinálni, de egy halvány próbálkozás után észreveszi, hogy a súlya alatt meginog a kocsi. Tolja hát tovább, egyenletesen, magabiztosan, mint akiben fel sem merült a céltalan utazás gondolata.

A kávéőrölő előtt állva pedig már a legutóbbi, kudarcba fulladt bevásárlására gondol, amikor tévedésből háromszor tolt tovább egy idegen bevásárlókocsit. Mialatt felszakítja a zacskót, a szemeket a gépbe tölti, majd bekapcsolja és a tasakot a gép szája alá fogva figyeli, ahogy a tartóban ugrándoznak a kávészemek, eltűnődik, talán éppen ennek hatására, hogy akkor is így kezdődött. A kávézacskót a mellette álló kocsiba helyezve továbbindult, de már a sor végén észrevette a tévedést és visszatolta a kocsit, mielőtt még bárki is hiányolta volna.

Később, már a mélyhűtött áruknál, egy tanácstalanul forgolódó fiatal házaspárra figyelt fel. Önkéntelenül a kocsijába pillantott és felfedezte az ismételt tévedést. Elindult feléjük. A házaspár arcán értetlen zavar, nem rá figyeltek fel elsőként, hanem a közeledő kocsi tartalmát ismerték fel és rámutattak: a miénk! Szinte egyszerre nyúltak utána, és csak azután néztek az arcába, vádlón, rideg távolságtartással. Szégyenkezve kért elnézést, majd a házaspár hátába égett tekintetétől kísérve saját kocsijának keresésére indult.

Végül azonban már csak a durván rárontó középkorú nő hozta félreérthetetlenül a tudomására, hogy ismét melléfogott. Ellökte őt a kocsi mögül, kitépte kezéből a fogantyúját és két marokra szorította – talán kevésbé a száz forint vagy a kocsi még ki sem fizetett tartalma, mint a megfosztottság, a jogtalan sérelem érzete vezérelte, meglehet nem is, hogy elvettek tőle valamit, hanem hogy azt most más birtokolja.

Az ember magyarázkodni próbál, de lassan már ő maga sem hiszi el, hogy a kocsilopások alkalmával semmiféle előre megfontolt hátsó szándék nem vezette. Szégyenkezik, az arca ég, de a fúria láttán lassan őt is elönti a düh, hiába küzd

ellene, érzi, amint egyre feljebb kúszik, mígnem azt mondja: Nem volt szándékos. Majd üvöltve megismétli: Nem volt szándékos! A nő végre elhallgat, ekkor azonban már mindenki rájuk figyel, és az ember inkább továbbáll, hiszen látja, hogy semmit sem nyerne az ügyön, legkevésbé szimpátiát.

Az egybegyűlt tömegben felfedezi az iménti házaspárt, azok is észreveszik, ujjuk rámutat: no nézd, már megint!, és még erősebben szorítják a kocsijukat, öklükön kifehérednek a csontok. És ebben a pillanatban, ahogy az előreugró fehér csontokat meglátja, egyszeriben megérti ezt is, mintha lehullana róla minden, és megszűnik benne minden szájalom és szégyenkezés. Kiegyenesedik, a szemükbe néz és emelt fővel halad át közöttük.

Szétnyílik előtte a nézősereg.

16

Egy nő megy előttem az utcán. Haja alól apró hajpihék kunkorodnak. Közelebb húzódok hozzá, a tarkójára meredek, mintegy szuggerálom, mert az őrült vágy fog el, hogy kevesebb rejtőzzön a paróka alatt, mint amennyit aláképezek. Amikor a nő váratlanul hátrafordul, ijedten visszahúzódok, mint akit rajtakaptak. Ő azonban észre sem vesz, megkínzott, részvétlen tekintetét átemeli az utca fölé. És ahogy közvetlen közelről az arcába nézek, látom már, hogy szempillája sincsen.

Kibuggyannak a csontok a térdemből, elfog az érzés, mint amikor gyermekkoromban a cirkuszban alulról néztem az artistára, aki fél kézen lógott odafent a gyűrűn, és a testét vízszintben tartva vetett egy oldalszaltót. Majd megállt a levegőben, lenézett ránk, mi pedig fel sem fogtuk odalent, hogy ebben most mi volt a poén. Azután, amikor a hosszas felfelé nézéstől elgyötört nyakkal már mindenki ismét maga elé bámult, mintegy a semmiből, hiszen még csak lendületet sem vett, vetett még egy oldalszaltót. Majd még egyet. Majd még egyet. Majd a tempót fokozva és a szaltók közötti szüneteket – amikor lenézett ránk – szűkítve még egyet és még egyet és egyre újabbakat és egyre gyorsabban, amíg végül meg sem lehetett különböztetni a végtagjait, a gyűrű tartozik-e hozzá vagy ő lett a gyűrű tartozéka. Pörgött, pörgött, fél kézen, fölötte vadul rezgett a szál, elernyedt, megfeszült – amíg odalent már senki sem értette, miről is van szó.

... és a zuhanás végül.

Amikor már lohad a figyelem, és zsibbadt nyakkal mindenki ismét maga elé mered.

17

– *De miért, hiszen ÖSSZHANGBAN élek?*

– *Te? Te semmiféle hangban nem élsz. Te csak a félhangokat ismered, és a HANGZAVART.*

18

Az autóban ülve valóban megnyugszik végül. Részt vesz és el van határolva mégis, mintha valami láthatatlan üvegóra alól szemlélhetné az eseményeket.

A magnóban a korzikai *i muvrini*. És ez is a búra része, hiszen az ember a ze-

nén át érzékeli a külvilágot, átértékelődnek az utcán elmozdult mozdulatok, és úgy érzi magát – mintegy az érem másik oldala –, akár a süketnéma, aki egy szórakozóhely *HANGZAVARÁBAN* állva nem hallja (csak a zsigereiben sejti) a fülsiketítő zenét, amelyre a körülötte állók egy ütemben vonaglanak: mintha kihullott volna a térből.

És egyszerre rájön, hogy ez is volt már, nem tudja, akkor melyik oldalon, de talán éppen ebben a kanyarban, ezekkel az *ÖSSZHANGOKKAL*, a mozdulatok mintegy adott szövegkörnyezetben. Mint bizonyos szagok és ízek körülményei, az összetevők egybeesése, és az ember elgondolkodik: hol? és mikor? De csak az összetevők maradnak, egy kézlegyintés, egy hanglejtés, ahogy a ruhát kiemeli a kosárból és a vasalódeszkára helyezi, ahogy a heverőre ül és a lábát maga alá húzza, ahogy megrándul a szája széle, amikor azt mondja: hát ezek a kilátások vannak, vagy ahogy mindig ugyanabban a hangulatban fordul ki egy kanyarban, amelyben mindig ugyanarra gondol, mert maga sem tudja, miért, de valamire emlékezteti, valami nagyon távolira – egy kép, vagy a színösszetevők.

A magnóban tehát *i muvrini*.

Dans le port d'Amsterdam...

Dans le port d'Amsterdam...

Dans le port d'Amsterdam...

És a kikötőben, a rácson állva, elindul egy lépést. Alatta ellenkező irányba zúg a tenger, a falnak ütköző habok, a torkolat zsilipjén robajlik a víz, a szél a haját cibálja, az arcába hordja a permetet, s mintha megnőnének a távlatok, a lába alá néz, a felcsapódó hullámok a cipőjét érintik, és úgy érzi mégis, oly távoli mindez, ha megpöckölnék, a semmibe esne. De azután felemeli a fejét és a hajók között elnéz valahová. S most, este fél nyolc körül olyan, mintha kezdené megérteni végre, s olykor tudni véli azt is, hogyan tovább.

És a tengerpermetet az arcában érezve nem bánja már, hogy a hang nem kicseng, hanem lehull, mint a légy, amely fejjel a falnak ütközött.

19

A pályaudvaron a parkolóházba hajt. A háromemeletnyi szerpentin a lökhárítók okozta fekete sávokat figyeli a falon, amíg szinte beleszédül. A lépcsőházba érve éppen elhúz mellette a lift üvegkabinja és nincs kedve várni, így inkább gyalog megy le. A lépcsőfordulóban az elmaradhatatlan, szúrós hűgyszag az orrába mar. Végül a lifttel egyszerre érkezik, az ajtó kitárul, elécsődül a tömeg és megtorpanásra kényszeríti. S amikor a folyosó másik oldalán meglátja a parkolóház kasszájánál várakozókat, eszébe jut, hogy elfelejtette megfigyelni a parkolóhely számát, ahol az autót hagyta.

Az órájára nézve látja, hogy korán érkezett, bemegy egy kávézóba, forró csokoládét rendel, és az ablak melletti, virágokkal elkülönített részbe ül. A tükrök rengeteg irányba törik a teret. Egy ideig olvasni próbál, de a figyelme folyton el-

kalandozik, és néhány oldal átlapozása után rádöbben, hogy nem tudja, mit olvasott. A könyvjelzőt ismét az olvasott rész elejére helyezi, és a könyvet a táskájába csúsztatva az ablak felé fordul.

Az ablakon túl éppen a szemközti McDonald's-ban ülő férfit lát, aki a lába közé szorított nylonzacskóból egy doboz sört vesz elő, sunyin körülnéz, a doboz tartalmát a McDonald's kólaspoharába tölti, majd ismét a zacskóba rejt, a sörösdobozt. A szomszédos asztalnál ülő fiatalok pár látványosan vitatkozik. Az embernek egy burleszk jut eszébe róluk, mintha mindegyikük ön maga karikatúrája lenne és a saját lábát tette volna ki maga elé, hogy elhasaljon benne.

Azután azonban a következők: A pályaudvar bejárata felől egy kocsin két munkás érkezik. Létrát állítanak a bejárat belső homlokzatán elhelyezkedő óra körtáblája alá. A létrát a kocsikerekének támasztják, s amíg az egyik a biztonság kedvéért odalent tartja, a másik felkapaszkodik rá. Az oldalára erősített táskából szerszámokat vesz elő és csavarozni kezdi az óraszerkezetet, amíg először körbe-körbe forognak, majd végül leesnek róla a mutatók. A fekete nyilakat a hóna alá csapva ismét lejön, odalent közösen tanakodnak, majd az összecsisztított létrát a kocsira dobva elhajtanak és hátrahagyják az üres számlapot.

20

Este pedig a színdarab, és a négy-negyvennyolcas abszolút öngyilkossági teória: az ember – már a széken állva – lenyel egy marék gyógyszert, azután elmetszi az ereit, majd felakasztja magát az ablakkilincsre, nehogy valaki pusztá segélykiáltásnak titulálja. No de akkor minek?

A négy-negyvennyolc persze szinte már későinek tűnik. Kettő-ötvenkor nagyobb az űr, nappal, éjjel.

21

Idő és tér küszöbén. Valami meghatározhatatlan köztes állapotban. Miféle köztes állapotban? Nem a válasz várat. A hang nem találja a fület. Nincs feloldás. Ahol abbamaradsz. Ahol elkezdődöm én. Ott. Kettőnk között.

22

Azután tölt magának egy pohár vörösbort és az asztalhoz ül. Az újságok ott hevernek előtte, de nem olvas. Lekapcsolja a lámpát. A csendet hallgatja. Időnként megzörren a mosdó, nyekken egyet, mintha napközben kiugrott volna a helyéből, és most visszazökken végre. A szél odakint a fák ágait cibálja. A közeledő vihar meg-megroppantgatja a tetőgerendát, pattog a fa, hol itt zörren, hol ott. Az eső a tetőablakot veri, szétmállik rajta, összefüggő vígréteggel vonja be a felületet, a cseppek egymásba folynak, nem lehet kilátni közöttük.

Hajnalfelé azután tejszerű köd. Rátelepszik a házra, ránehezedik, a távolban kiválik belőle egy-egy fa, amelynek most sokkal élesebb a kontúrja.

Az ember olykor zenét tesz fel, hogy áttörje a csendet, de azután azt is halkra állítja, és egyre halkabbra, mintha a zaj alatt mégiscsak összetörne valami készülő egész. A hangok néha még megütik a fület, de csak egy-egy foszlány erejéig,

mintha azokon túl is csak a csendet hallgatná. S amikor megszólal, észreveszi, hogy a hangja is valószerűtlenül cseng, mintha nem is az övé lenne, visszafogja, mígnem elhal az is, képtelen lyukat fúrni ebbe a híg, foszlós némaságba.

23

És mi maradt még? Az időn és a téren kívül. Hogy ujjával bejárhatja a földet? Köln. Bonn. Leverkusen. Az autópálya-kereszteződések. A1/ A3/ A4/ A57/ A59/ A61/ A553/ A555/ A559/ A560/ A565. A döntések sorozata. A céltalanság tragédiája. A döntésképtelenség végzetes bukása. A pihenőhelyek. Königsforst. Aggertal. Remscheid. Siegburg. Ville. Frechen. Ohligser Heide. Nievenheim. Schloss Röttgen. A kávéautomaták. A mégis elhűlő kávé, az összeesett hab. A Schloss immár hiányzó B-e. És a KUSS-é. Ami sem csókot nem jelent már, sem pedig hogy tartsa a száját. A bevásárlóközpontozó kukoricalabirintus. A jobbról előző, elsötétített szélvédőjű luxuslimuzin. A kempingek. A lakókocsik tetőantennája. A parkolóházak kijáratánál behúzott kézifék. A lejárt tartózkodási engedély. A hamis iratok. A jogtalanul kiállított diploma. A szabálytalan *itt-lét*. *Hol-lét?* Az anyakönyvi kivonat. A lakásfelosztás. A hely-, az időhatározó. Az utoljára széthagyott ágy, az ajtó előtt csámpázó papucs. A lélegzet ismét. A lélegzetkihagyás. Az elszoruló garat. A sópipa. A tízkilós oxigénpalack.

24

()

Zárójel.

Zárójel bezárva.

A következmény tehát:

Hogy végül is: nem történt semmi. Minden megy tovább. Minden előzmény és minden következmény nélkül. És mégis: hogy mindenből épül. És mégis: hogy csak nyom maradjon. Valami nyom maradjon.

Kihulltam. Nem volt mit bevetnem. Egy lélegzetvétel voltam a történetben.

MAIGRET – S AHOL A PART SZAKAD

A kedves és igen becses, meglepő Dél-Angliáról láttam földrajzias filmet a minap, nekem megunhatatlan tárgy, most azonban valami általánosabb volt, amivel örvendeztetett. Nem, dehogy. Maigret nem állt ott pipával, netán egy hangulatos kis fogadó előtt, élvezvén a – mondom, meglepő helyek azok ott! – szinte szubtrópusi klíma áldásait. Hanem egy úgynevezett „szakadt part” tövében mászkált két tudósi ember, s az egyik azt magyarázta, hogy ezek és ezek a rétegek itt például 190 millió évesek, akkoriban alakult a vidék, csak azért vigyázat, bármi csábitó is a fölfelé vezető ösvény, a talaj iszapos, omlatag, csúszós, halálos balesetek is voltak már itt. (Nem évmilliókkal ezelőttre értette emberünk.) Elgondolkodtatott ez az egész, meg ahogy dinoszaurusznyomokat kerestek és találtak aztán a fennsíkon, s nem is azt a fura pofavágásomat ismertetném itt, mely arra következtetett, hogy „titanoszaurusz” – vagy micsoda –: „akár a Jurassic Parkban”. Ez utóbbi mint hivatkozási alap! Van reménye, erre fintorogtam, még ma is a művészetnek, kis ügyességgel ily hatásosak lehetünk. Világszerzőként.

De nem, mondom, az emberiségnek ez a hihetetlen (korok, táborok, hadak, vadak, halak, borok, mámorok el nem söprik), igen, betelhetetlen tudásvágya! S hite, hogy tud, hogy megfejt. Felderít, ha kell, elhárít, mit sem törődve az olyan csüggetegen fanyar illetőkkel, mint magam, ki is azt mondom: az író elsősorban elderítő (derítető, ülepítő, de egyben zavarossá is tévő) munkát végez, s amit kiderít, az inkább „felhárítás” eredménye: utalás végső soron a sorsra, a jóisten(ek)re, a végzetre, a mit-tudom-én-mi nagyobb erőkre, hogy ezért van, miattuk van, velük egyetemben „van”, ami van.

Nem, az emberiség komolyan veszi önmagát, s humorosként is ily dalnokok, igricek és regemondók kellene neki, és így alakult ki a bűnügyi műfaj, esetünkben a detektívregény. Történeti elemzését hagyjuk. Azt hiszem, volt (lett és maradt) egy csúcspontja, ahol a darált, polinéz szigeten méregtelenített kígyózápfog anyagára lehelt sóhaj aurájából kikövetkeztethető, hogy nem a lilaköpenyes bajadér volt a baj oka, hanem a „jön még kutyára dér!”-t hajtogató agg úr Alaszkába vetődött, egy vermonti faház zöld festékrétege alatt elhalt szüpercegés gacsrezonanciáját kutató unokaöccse ragadtatta magát a végzetes tetre, ahol is azonban az általa végzett félmunkát bevégezte egy nagyanyai ágon szlavóniai-sváb származású borosgazda Dél-Afrikába szakadt kiskuzinjának félvér udvarlója. Lásd Sherlock Holmes, Agatha Christie... lásd a tudományban a pozitívizmus, a francia enciklopédisták (a lét valóságában sem hívó Descartes barátjukat meghazudtoló) gyűjtőszenvédélye, lásd irodalmi naturalizmus, melynek (s nem Balzac urunknak) utóda az a Georges Simenon, aki Maigret felügyelőt, az esendően magabiztos és paternalista elviselhetlenségében vonzó párizsi rendőrnymozót (bocsánat, később főfelügyelőt) megalkotta.

Dolgozatomban Simenon irányának tudósi bírálatára vagy értékelésére nem vállalkozom, tehát (fájó szívvel) hagyom a begyűlt pletykakönyveket tőle-róla, miről mit nyilatkozott, a Maigret-kötetek számát is felülmúló nem-kriminológias művei mifélek, szerintem mit érnek, miért édeskevesek az igazi nagy irodalom mellett, miért műviség nélküli (inkább elunható) kézmíves alkotások (ahogy Simenon maga is emlegette, szerény önelégültséggel, maga-magát), nem, itt csak arra a közel negyven, magyarul megjelent maigret-s regényre szorítkozom, mely mintegy harmincöt év alatt emígy vagy úgy, polcaimon, szekrény mögött, ágy alatt összegyűlt, s most nagy becsben áll.

Feladatomban árnyalatnyi nehézsége csupán annyi lehet, hogy Maigret-vel kapcsolatban az általam igen becsült Park Kiadó újdonságát, a Simenon-vállalkozását reklámozva szinte csupa szépet és jót írtam; ezúttal sem írok csúnyát, ígérem, de kissé – natúrban? – kéréseimre és tárgyszerű lesz az elemzésem, amennyire ez nekem így sikeredhet; meg aztán egy műfaj simenoni változatának lehetőségeit igyekszem összegyűjteni, vizsgálni. Mellesleg térek ki csak arra a szempontra, mindezekén túl (tehát hogy magyar nyelvű Maigret-eket olvastam s olvastam újra e próbálkozásomhoz), hogy „a főfelügyelő Magyarországon”. (Megjelenés, válogatás, fordítások stb.)

Szempontjaim elsődlegesen 1./ olvasói regényelemző-szakmaiak, 2./ a bűnügyi feloldozás mikéntjére vonatkoznak.

A kettő óhatatlanul össze is fonódik majd többnyire.

Lássuk.

A Park Kiadó e dolgozat írásának pillanatáig tíz „új” Maigret kiadásával örvendeztette a híveket, ha jól tudom, ezek egyelőre nővumok, ha mégsem, hát mindegy, munkám semennyiben nem „rezzen” itt ténykörmény-módosulástól. Talán elmondható, hogy a jószereken kiváló, kiválóságra törekvő fordítások sorozata Simenon (azaz a főfelügyelő) reneszánszát eredményezheti. (Láttam én már Donna Leont és Ingrid Nollt megbukni kis hazánkban, hiába állandó lajstromhősei, vezetői e remekíró hölgyek az osztrák – s a német – listáknak egészen kiváló, szerintem szórakoztató, igényes műveikkel. De hagyjuk ezt.)

A magyar bűnügyiregény-kiadást Réz Ádám, Ottlik Géza, Birkás Endre s még pár egészen kiváló író, irodalmi ember kezdeményezte újabban 1956 körül. Hagyom a históriát. Mi lett? Végül a Magvető jellegzetes, fontos – bár vegyes – Albatrosz-sorozata; Európa Kiadó Fekete Könyvek; s később, a nyomdai viszonyok tornádószerű változásával (a rendszerváltozást nevezem a gyógyszer- és energiaárak változásán túl ekképpen, kit-kit a maga szempontja vezérel; jó, csak vicceltem, de nem egészen!) a Maigret-kiadás is változott, részben csenevészre (egyik legkedvesebbem, eredeti címén a *Maigret és halottja*, jelent meg eléggé elnagyolt fordításban, slampos köntösben, betűhibákkal s egyebekkel; jellemző a detektívregegy-élvezetre, hogy a könyv nekem – öreg rókának – például annyira tetszett, hogy csak most, harmadján átfutva figyeltem fel tarthatatlanságaira, mármint a magyar változat gyengéire), részben korrektül igyekvőre, s most akkor a Park, jól.

Amikor Agatha Christie helyére... na, helyére ugyan nem, mert a fura magyarországi közfelfogás egyik sajátossága ez az Agatha Christie-rajongás is, a hölgy meg nem unhatása... mint olvasom, ilyen még a „magyar hitvilág”, mely szerint minket mindig üldöznek, holott a legkiválóbb repülő, sarkkutató, focisták, énnemtudommik vagyunk, ilyen a sport iránti törhetetlenül naiv érdeklődés stb. – befejezem: Agathát ki nem szorítva, de *elő* mindenestre E. S. Gardner, J. D. Carr stb. *lépett*, majd a választékosabb, nyersebb (egészséges) ízlés Ed McBain kezdte favorizálni, akkor jött állami engedéllyel G. Simenon (sic!), majd Georges... etc., jött Maigret. Sokan unalmasnak, maznának ítélték, mert hogy nem zártszobás, nem *whodunit* (ki a gyilkos) jegyű, rengeteg benne a duma, a hangulatfestés, töltelek... nem sorolom. Különbözőek vagyunk. A magyar közfelfogásra a kalákásdi is túl-jellemző, szemben az egészséges magánnyal. Az orrszarvúéval például, „aki” többet ad a víz és a táplálék fennforgásának pozitívumára, mint a haverolásra. Ezt nálam még a – jesszus, minden vasárnap – felbukkanó, nekem vadidegen hajléktalanom se érti meg (a csendes elvonultság vágyát), miután pedig lelejmolt egy százasa... hiába hallgatom meg utána dumáját az üres villamoson, már nála a százas, amit a postás borralalójából őriztem meg pedig, de hát megmondta a levélhordó is, egy bizonyos szaklapra kár... hiába mondom emberemnek, nézzen a szemembe, olvassa ki belőle, hogy én egyáltalán

sehol és soha senkivel nem akarok találkozni, levelezésen kívül szót váltani... nem érti, azt hiszi, valami bánt. Hát az Agatha Christie (vagy ma az akciófilmek, nagy esre-hasra) mellett Maigret is nehezen élt meg.

De azért megélt, s legyőzve (befolyásolhatóak vagyunk) szégyenkezésemet, a 70-es évek elején már lelkesen vadásztam a kötetekre, akkor a csap még szerényen csordogált. Örültem, hogy Erdélyben is megjelent egy Maigret, egyik kedvencem (*A titokzatos lány*; óhatatlanul újrafordítandó, bár tisztes munka a magyarítás), vittem magammal „Jugóba”, olvastam föl feleségemnek (sok Carr-fordításom mellett, ő meg francia könyveket blattolt nekem így, micsoda idők! És az újvidéki *Híd* jóvoltából mely csudás nyaralások, szerelmes Belgrádunkon és Splitünkön át Hvar szigetére... ott Jelsában... soha vissza nem tér, az a világ is nagyon megváltozott), változtak dolgok, de Maigret visszatért nekem, egészen e dolgozat elhatározásának terjedelméig s erejéig.

Mondja a mai kiadó, hogy a régiek fene jól válogattak, mit mondjak, hetven Maigret-regény sincs, á, az elbeszélések meg tényleg elég érdektelenek... a 150-160 oldal azért nem árt, ha egy bűnügyi regénynek megvan. Nehéz lesz folytatni a szép vállalkozást. Ide azonban az tartozik, hogy a kezdeti (főleg Albatrosz) Maigret-könyvekkel miféle (irodalmi) kép alakult ki (e tárgyban)?

Először is említeni kell Chandlert. Aki – hagyjuk most a kiváló, stilisztának is gyémánttiszt Dashiell Hammett-tet! – a magas irodalmat nem egyszerűen „ostromolta”, hanem a várat vagy bevette, vagy véres fejjel vissza lőn verve, de *onnét*. (Ki-ki hogyan.) Chandleri magasokat Maigret történetei elérnek-e? Ez az első kérdés, melyre tömör azonnalisággal nem akarunk válaszolni. (Lesznek dolgok, amelyeket kénytelenek leszünk így összefoglalni, hely hiányában, senkit untatni nem akarván, de ezt speciálisan – nézzük meg.)

Csak a magamét mondhatom. S épp ez az: manapság végképp nincs olyan kritikus, aki „istenit” felhatalmazással járhatna. A csoportkapcsolatnál pedig igazibb a teljes magány. Erről beszéltem itt, magamat megengedhetetlenül előtérbe tolva pár pillanatig, korábban.

A nem-maigret-s Simenon számomra nem túl érdekes. Ne ismételjük magunkat ebben. Maigret történeteiben épp a stilizáltság kell, a „normál” regénynél eggyel több csavart adó idézőjelesség. (Szép képzavar.) A főfelügyelő történeteit is akkor szeretem első sorban, ha Párizsban játszódnak... s ha ott nyüzsögnek „gyermekai”, vagyis a felügyelők. Lucas, Janvier, Torrence s a kis Lapointe. Valamint: a korai, 1931–36 körüli Maigret-k sem a későbbi jelleget és nívót adják. Még naturalista megjelenítések. És akkor... erre... hát képzeljük... efféle pici lihegés hallatszik ki legjobb fejezeteikből is. (*A sárga kutya*; *A Víg Malom táncosnője*; *Bűntény Hollandiában*, *Ködös kikötő* etc.) De a számomra kedves főfelügyelő-regények komoly bőséget adnak lehetőséget az alaposabb elemzésre így is; sőt. Megjegyzem: a vizsgálódás sehol nem kipécézés; kaján megbírálás, kifogásolgatás. Egyyszerűen ténymegállapítás, és a „talán” szócska többnyire odaértendő.

Már eddig is elmondtam ezt-azt, nem feledtem azonban szavam. Miféle Maigret-könyvekkel ismerkedhetett az az olvasó, aki a... mondjuk így, 1956 utáni (na ja) Simenon-kiadással „fej fejt” akart s bírt ismerkedni?

Vegyük csak a számomra „korai” Maigret-k közé illesztődő kettőt: *Maigret és a szombati kliens*; *Maigret és a lusta betörő*. Jellegzetes párizsi kisvilágok. Vonalvezetését tekintve a „szombati kliens” a homokóra-módszert követi (nem árulhatok el poénokat, *plotokat*), Léonard Planchon a (fülszöveg) „jelentéktelen, nyúlszájú szobafestő... sok szombat délutánt tölt Maigret hivatali előszobájában”, mert attól fél, meg akarja ölni feleségét és sze-

retőjét (a nej pasiját). Ismerős mozzanat sok más könyvből: Maigret-t a boulevard Richard Lenoiron keresi fel pár bűnös vagy áldozat; vagy tolvaj. A tipológia: lopatja el Simenon Maigret tárcáját, pipáját, pisztolyát. Áll feje egy-egy eset, ahhoz képest, ahogyan a Maigret-lakáson körvonalaázódni látszott (a lakásnak ezerszer elismételt tartozéka maga Maigret-né, a szemközti látvány, az a bizonyos fal, melyen egy cég reklámja stb.; és Pard-on doktorék közelsége, és tucatlán is többször, a könyvek során át értesülünk róla, hogy ez a rokonszenves orvos, vagyis a házaspár, Maigret-ék rendszeres, havonkénti vendég-ségpartnere, az összejárások során homlokráncoló orvosi vizsgálat is következik, ám Maigret-nek még a mája is rendben van nagyjából, bár eszméletlen nagy mennyiségű italt fogyaszt a nyomozások során – hanem csak vigyázzon, és Vichy-gyógykúra is jön, egy könyv az ottani nyomozásról szól, de ki a zárjelből), a tolvaj fiatalemberek életútja, könyvbéli kalandja, tragédiája vagy kallódása is más és más, és meglehet, negyedik olyan könyv is van, melyben Maigret-nek valamijét ellopják, hajrá Park Kiadó! Tehát „a lusta betörő”, az egyik legjobb Maigret-könyv, a meghittsége, kamara-jellege miatt ilyen, nagyon élnek a helyszínek, roppant elmi az alapötlet... megjegyzem, ami az ötleteket illeti, a kb. 80 létező Carr-könyvben különb rejtélyeknek mellékszálai lehetnének csak a Simenon-lelemények, de ez nem is fontos.

Persze, a „lusta” történetével összekeveri az emlékezet „a padon üldögélő ember” históriáját. (Holott ezt csak 1975-ben olvashattuk magyarul.) Feledhetetlenek a helyszínek. A körutak, a „sötét” negyedek (ah, ismerem ezeket a környékeket valamicskét, valóban háthorzongatóak, még nappal is, bár például a Truanderie utca, a Beaubourg közelében sétálóutcává fényesedett közben), de a fák, a padok, a bezárt műhelyek, az átjáróházak (hűha, a párizsi átjáróházak, passázsok, koszuokkal és bűzükkel, de sok elevenségükkel... csak így, Simenon alapján is megfájdítják bizony alig-nosztalgias szíve-met!), a kisemberek... Az ócska épületek, garniszállók s részben rosszabbak... de az elegancia is, a Bois de Boulogne mellett, a csillagtéri környéken, a Monceau-park oldalán... hogy aztán három utcányira megint a szenny, a pitiánerség, a sötétség világi követekezzenek. Átjárható világot mutatnak a Maigret-regények. A motívumkincs is húzogatja, feszíti ezeket a fonalakat. A szekrények tetejére feltett értékek, a naiv rejtegetés... három regényben is az elmozduló tárgyak (valaki járhat ott a lakás gazdájának távollétében), aztán ahogy hat-hét regényben párosával, három regényben ismétlődve megvannak a hasonló mozzanatok: Maigret lemegy Nizzába... Toulonban is jár... de melyik az a könyv, ahol Marseille-ben köt ki? Újraolvasásaim során ez maradt utolsónak, a „bolond öregasszony” története. Egy világ.

Aztán az orvosok! Meg a nagypolgári miliő más alakjai. Ha kispolgári-felsőproli környezetben játszódnó munkák is vannak a remekművek közt, hát ugyanígy a nagypolgári és a bűnözői aurák regényei, azok is rendre-másra „dobnak” tüneményeket! Érezni, mennyire más a Montparnasse, ott is a Jardin de Luxembourg megannyi szaga-fénye, mint a Montmartre-é, a híres cukorsüveg-templom mögötti utrillós zegzugoké. Mulattam rajta, ahogy a Coulaincourt utca egyik terén úgy fennakadt Simenon. Folyton az jutott az eszébe, a P. C. tér, véletlenül se az A. K. tér vagy egyéb, és mindig Coulaincourt, sosem Ornano, Ordener, Clignancourt. Búvóletes otthonosságteremtő tolla volt! Gyarlóságaiban is.

Kedvelt motívuma, hogy a holttestet nem ott találják meg, ahol a bűneset megesett. De hogy hányféle okból viszik el az eredeti helyszínről a hullát! Más az ok *A titokzatos lány* lapjain, más *A kicsi Albert* esetében, megint más a „lusta betörő”-s sztoriban. Kétszer is találkozom álkövetkeztetésekkel, melyek a bűnösöket lebuktatják. A *Maigret albérletben* története véletlenül sodorja oda a főfelügyelőt, ahol a vélt bűncselekmény nem történt meg, de sokkal régebben esett ott egy súlyosabb (sajnálatosabb?), s annak vétkese a lélek furdalása révén poe-i rémeket lát, és... Olvassuk el. De főleg az ennél sokkal jobb könyvet, az egyik legkiválóbb Maigret-t, címe: *Maigret védekezik*, az Albatrosz szerkesztése is

úgy ítélte, hogy a könyv „Simenon... sorozatának egyik legszellemesebb darabja”. Itt is félreértés van! Szervesen, szépen megcsinálva. Jellemző – és nem véletlen –, hogy a megöregedett, toloszékbe kényszerült olasz gengszter és fiatal, ex-prostituált élettársának gyémántrablásos históriáját Simenon még egy, szintén remekbe szabott kötetben feldolgozta, ki ne hagyjuk a *Maigret türelme* címűt se tehát.

Természetes, hogy Christie, Carr stb. az orrát húzná, hogy „no hát, az is olyan nagy elködolás, hogy a bűnös ugyanabban a házban lakik, azért állt hiába posztos rendőr mindkét bejáratnál?”. Jó, de Simenonnak nem ez az ereje. Közben a Chandler-féle világértelmezést sem adja. Maigret világa naturális marad, poétikus, de nem túl sokszor hozza a – hadd ismételjem – chandleri „költői igazságokat”.

Fontos szerepet játszanak igen sokszor „a múlt bűnei”. Vagy a képtelenül kispolgáris szellemű családok. (A padon üldögélő ember is így sodródik vétekbe, éri el őt a végzet.) Jobban szeretem, ahol jellemek összeütközése hozza a tragédiát.

Ilyen például az egyik legszebb Maigret-könyv, a *Maigret habozik*. Ahol a főfelügyelő levelet kap (névtelent stb.), hogy a gazdag, nagypolgári ügyvédcsalád házában oly tartahatatlannak az állapotok, hogy hamarosan gyilkosság fog történni. Ez önmagában véve lapos ügy is lehetne. Ő, nem az. (Ahogyan az orvos-miliőben zajló *Maigret szórakozik* kicsit az marad. Miért? A meseszövésszalmai sokszor követhetőek, áttekinthetőek... ordít, mi lehet a poén. Persze, csak minden harmadik esetben. De ahol a jellemek – ismétlem –, a sorok, a bizarr agyak játéka kelti fel elsősorban az érdeklődésünket, el is feledjük, hogy a történés laposacska.) A habozó Maigret férfi és nő kapcsolatának nem új, itt mégis rémséges törésvonalú ábráit mutatja fel a gnóm ügyvéd úr és szépséges, uralkodni vágyó neje s környezetük történetében.

A *titokzatos lány* a legmegindítóbb Maigret-históriák egyike. De itt sincs könnyes érzelmesség. A hátsó-montmartre-i utcák világának, zug-boltjainak és kocsmáinak szinte a ragacsát érzékeljük! Régi bűnök ismét, nem is annyira a háttérben, de végzetosztón. S ami Simenonnak külön érdeme a Maigret-könyvek lapjain: érzékeljük „azt” a hosszúkas bárhelyiséget, a fáradt szagú pultot, a silány italválasztékot, az álzgalmas díszleteket... vagy mikor maga a felügyelő-főfelügyelő ül be a „Dauphine-ba”, olyan habja van a sörnek, olyan illata a kajának, hogy csak na. És ahogy felhozat egy csomó szendvicset – és sört – hosszúnak ígérkező kihallgatásokhoz a „Ház”-ba! És... és... és...

Nem lehet ennek a Maigret-világnak soha a végére érni-járni.

Gondolkodtam rajta hosszan, a „part szakadás”-a helyett inkább Maigret „pro és kontra” legyen a cím, tehát ne magunkon, megismerő-vágyainkon csúfolódjam, hanem a főfelügyelő dolgainak értéke mellett felhozhatókat hozzam, aztán a kis kifogásokat ismertessem... nem! Persze, hogy gyengécske ügy a „csapda”, melyet Maigret állít. Sejthető, ki lesz a bűnös. És Maigret első nyomozása is fáradt egy kicsit. (Nem az első könyv! Ismétlem, a túl koraikat és a kikötők, hajók világában játszódókat nem kedvelem annyira.) Meg az évszámok se stimmelnek. Hohó, 1913-ban már volt a felügyelő, igaz, még csak írnok vagy titkár, akkor is? Ki bánja! A *Maigret Vichyben* rettentő szimpla bűnügy, mégis háromszor faltam ki, szóról szóra, hétévente egyszer. A gyógyvizes hely... a művien választékos személyek, finom árnyalataik mögött durva lélekkel, kozmetikacentrumú hölgyek a legócskább „manírokkal”... lenyűgöző. Sokadszorra tapasztaltam, milyen nagy bajban van Maigret, ha szerinte rendes ember a bűnös. A félreértéses-gyémántos könyvben a vétkesről ki is mondja: remélem, felmentik... vagy hogy többen is felmentését kérjék... ahogy a vichy-i történet sem végződik másképpen. De ahol veszett szajhák és hímjeik a gyilkosok, megharagszik a mi felügyelőnk. Van, hogy az áldozatot tartja a

legnagyobb embernek. (Az egészen kiválóan megírt *Maigret és a borkereskedő* egy ilyen könyv.) De nem lesz irgalom *A Majestic pincéi* (inkább: alagsora, de így hangzatosabb; gyorsan: nem gestapós történet!) gyilkosának. Kétes a főfelügyelő felfogása a *Maigret revolvere* és a *Maigret megharagszik* esetében. *A fej nélküli holttest* rámutat a szerző két gyengeségére is. Az egyik: mert aránylag rövidke a könyvei, nem sokat vacakolhat. A Saint Martin csatornából kifogott fej nélküli testdarabok esetében „véletlenül” éppen abba a kocsmába botlik be telefonálni, rögtön az első felfedezés után, amely hely a bűnténnyel jócskán összefügg, sőt! A másik apró gyarlóság: ebben a könyvben (is) hosszú lére eresztve megismerszik egy háttértörténet, ráadásul egy olyan figura szájából, aki addig nem szerepelt... a múltbéli dolgok olyan helyszínen játszódtak, melyet igazából nem ismerünk... sajnos, Simenon lemond néha a virtuózságnak még az igényéről is... írja a mesét, ahogy jön, és ahogy a poén „kijöhet” a végén.

Stiláris értékeiknek is rendre örvendhetünk. A *Maigret megharagszik* fantasztikus nagymamája, aki a jelek szerint nem tűrheti a mocskot a házban, Maigret-t már nyaralóházacskájában látogatja meg (örök téma: a felügyelő hamarosan nyugdíjazás áldozata lesz, már 52-53 éves, és az irgalmatlan bürokrácia 55 évesen „el fogja zavarni”, különben is idegesítőek a papirosízű tudományokkal, „érzéketlen hozzáértéssel” ágáló ifjoncok, legjava-családok-sarjai, akikre nem lehetne tizedannyit se bízni, mint Lucas-ra, Janvier-ra stb.). Meglátogatja a kertészkedő Maigret-t a nagymama, és – kertésznek nézi. Hiába hatogatja Jules úr, hogy ő Maigret, a hölgy egyre csak azt követeli, vezesse hozzá. S...

„Az asszony akkor valami egész óriásit mondott – meg is őrizték hagyományként a főfelügyelő házában. Végignézte a férfit a papucsától a kócos hajáig – mert Maigret már levette óriási szalmakalapját –, és lenézően így szólt: – Ahogy gondolja...”

Vagyis ha így gondolja, hogy ő a híres Maigret...

Feledhetetlenek egyébként Maigret-né jelenetei is. Állandó gondoskodása... jósága... kis csipkelődései... az összejárások Pardonékkal... s ahogy a Maigret-házaspár néha nekilődul, hogy „emberként éljen”, moziba, vendéglőkertbe üljön be és ki, idézze a múltat. Szépek a párizsi tavaszok, nyomasztóak az esős őszyk... Élünk a könyvek történeteivel. Mellesleg rémségek történnek.

Ezeket a rémségeket mármost Simenon (és Maigret-je) nem bagatellizálja, el se túlozza... igaz valójukban sokszor híven jeleníti meg... mégis külön öröm, ha valóban hátbortzogatónak érezhetjük a dolgot, s undorodunk és rémüldözünk. A félkurtizán (vagy egész-kurtizán) életből kikopott jómódú dámák összekeverednek olyan regények lapjaiban/lapjairól, mint a „lusta betörő” története, meg a *Maigret revolvere* stb. A Toulonba, Marseille-be etc. visszavonult bűnözők is állandó staffázs-alakok. Undorunkat főleg a segítségüket kérő, még aktív pitiánerek vívják ki. A torz kisemberiség tulajdonképpen „jellegrasszizmusa”, „nívógrasszizmusa” (önmagának s céljainak abszolutizálása) számos bűntény oka. Tehát a világ – bárhogy szépítjük, szociologizáljuk – megválthatatlansága.

Az öreg hölgyek is egymásnak adják a kilincset. A sztorik (le)bonyolítása sokszor olyan naiv, amilyen egyszerűek a záruk, a lakásokéi, melyekbe bejárnak a gonoszok. Vannak költői kérdések néha (nem a chandleri költészetet értem ezen!), a „miért érezte Maigret mégis, hogy...” – „Miért hitette el magával a főfelügyelő, hogy...” Ezek szinte ígyirtok-paródiák, mégis hozzátartoznak a könyvek légköréhez, „aurájához”.

Nem is említettünk olyan közhelyszerűségeket, hogy Maigret „karizmatikus”. (Ki vagyok ábrándulva, hogy így mondjam, e szóból. Túl sok helyiértékszerűség jár vele.) Sokszor a helyszínek, a figurák éltetik a történetet. Ez mindig (leszámítva az igen gyenge regényeket) az alakok megrajzolásának nagy erejét jelenti, a jellegek szépségét, ijesztő mivoltát, megrendítő állagát – s lényegtelenebb marad a cselekmény elnagyoltsága, kidolgozatlansága... vagy urambocsá’, hogy nem is valami falrengető ötlet képezi a könyv „alapját”. Az alap a környezettel egyenlő, ez itt a modern.

Alkalmasint jól meggondoltam s megfontoltam, meddig kalandozom feltételezéseimben – nehogy várározásaim képét, így esetleg csalódásaim leltárát adjam. (Később itt, ahol arról írok majd – igyekszem meghagyni ezt a parányi észrevételezést! –, hogy Simenontól több „rendkívüliséget” és változatosságot várna a mai olvasó férfiak és nők dolgainak dolgában, hogy így fejezzem ki magam... mert hogy itt, bármi eszement nőstények és primitív férfitáborzók működnek is, semmi se „rendhagyó”, s ez egy ilyen széles társadalmi és pszichológiai palettáról azért feltűnő hiány-kép! Nem szeretkezések leírását várnám, ellenkezőleg! A relációk bősége nem elegendő... talán.) A regények szembezőkő jellege ez: mintha nem is a gyilkos kiderítésében tekintene minket partnerének Simenon-Maigret, hanem, s ez újabb paternalizmus, ha tetszik nekünk, ha nem, felrak egy foltfestményt a vászonra, a rostlapra... azt nézhetjük. Kialakulnak az érzelmi foltok, eseményekké sűrűsödnek a sejtések, és sosincs – észre se vesszük ezt, hogy nincs! – mozgásterünk a találgatással, nem állíthatunk fel változatokat, levezetésekre sincs mód, még ha tévednénk, akkor se volna baj, ha lenne! Tehát erre érezhettek rá Simenon kifogásolói: hogy ezek a regények afféle „modern ízék”, valami lektűrök, de nem detektívregények. Jó, Maigret nem is detektív, csacska módon hirdette róla ezt néhány magyar (vagy külhoni) borítószöveg. Maigret eleve az államrend embere, foglalkozásánál fogva is, és amikor az új rendőrségi, bírósági, adminisztrációs nemzedékre panaszkodik, hát belső bajokat közöl-tereket... gondoljunk bele Marlowe magányába... akár a jámbor-ravasz Poirot-éba, a félszipirtyó Miss Marple magánjárásába... és így tovább. Simenon Maigret-vel egy gépezet csavarját teremtette meg, s egyénítette, amennyire lehet... s az azonnali kontraszt révén: nagyon is.

Fogyatékból csinált (figurájánál centrális!) erényt így.

Pozitivistán, lexikonosan tán három-ilyen-hosszú cikkben lehetne csak a közel negyven könyv elolvasán-újrólolvasán-lapoztán szerzett benyomásaimat sorolni, rendszerezni; minek? A legfontosabb könyvcímeket is említettem, marad még az egyik szintén leg-szebb mű: *Maigret és a becsületes emberek*. Már-már balgán egyszerű történetről van szó megint... hiszen a gyilkos nem lehet az ismert alakok semelyike sem, hiába derül ki róluk („jellemileg”) ez vagy amaz... nyilván a múltakban keresendő az előcibált drámai vétség. Így van. De ahogy valakiről megtudjuk, miféle – lásd: „hitvilág”, ahogy említettük – meg-rögzöttségeket hordoz, védi „a vért”... döbbenetes. S nagy mótely, szegény.

A kicsi *Albert* története, bár a *Maigret az esküdtszéken* is „durva”, meg majd említünk még valamit, igen, ez, a tulajdonképpen *Maigret és halottja* címre hallgató könyv szerkezetében és ábrázolási módjában is más, mint a többi. Furcsa! Nem ronthatom el senki örömet, nem mondhatom el, miért. (A Park talán kiadja újra, hamarosan.) De ahogy az aprólékos, sietve ledarált nyomozati részletek, kissé kalandos következtetések stb. nyomán ránk zúdul valami iszonyatos világ (tényszerűsége, ismétlem a szót), ahogy az egésznek mégis valami lehetényi mozzanat az elindítója, s ez a legvégén derül ki (hogy konkrétan mi is!), lenyűgözően felzaklató, önellentmondásos remeklés. Mondom, itt a hibák is csudálatosak. Ahogy másutt nem, ellenben ott a hangulatfestő Simenon feledteti a bajt, a bűvész-író lép elő...

Esszézttem, mondom, másutt (reklám-szerűen, igen röviden) a Park Kiadó új Maigret-kiadásairól; mivel ez a legújabb fejleménye nálunk e témának, ne maradjon hangsúly nélkül itt se. Nos, az első hat, majd a következő négy kötet színvonala egyenletes, vannak kivá-

lő, akadnak jó, megfelelő művek. Mulatságos mozzanat az újabb „az idős hölgy”. Nem akarom lelőni a poént, halkítani a csattanót. Azonosság még, hogy szintén a francia vidéken játszódik. Nagypolgári környezetben „szegény betörő” elérő végzet (családi körülmények folytán!) „a Langeléta” esete. Anya, fia... idegennek megmaradt ifjú nejek... Kevésbé finomkodóan durva a „fantom”-sztori. Nagyon szerettem a környéket, ahol játszódik (avenue Junot és hátsó-Montmartre), festő-környezet (nemcsak festői), s jól át is ráz Simenon, azt hittem, valami zaftosan perverz dolog kerekedik ki (fura, hogy nála ritkán!), kár, megvolt hozzá, ahogy sejtem, minden „tudománya-tudomása”, s ki, ha nem ő írhatott volna többet a majdnem-egészséges-aberrációkról; fura, szemérmes nem lehetett!, akkor miért maradt ennyire bizonyos határokon belül, s kezdeményez szinte csak a Maigret által megvetett borkereskedőnél?, ez az egyik legnagyobb Simenon-rejtély... mert néha mintha ki-kitört volna a sáncok mögül, s akkor... de inkább az alsó-kispolgári hitványságot vette célba, mint a bűvölőbb „romlottságokat”... marad, ahogy van), a „fantom”-könyv akkor is igen sokféle igényt elégít ki, de csak majdnem. Megint előjön a kedvenc tér, de ezt hagyom is. A „dühbe guruló” Maigret nem azonos a „megharagszik”-kal, no. Egy tömbből, már-már chandleri alakból formálódik a történet lényegi szereplője, csak a helyi szín más a „kudarcot vall” lapjain. Nagyon jó, ha nem azt nézzük, mennyire bonyolult a gyilkos személyének kiderítése. Igen, Simenonnál ez utóbbi túl sokszor olyan, mint egy keveset fizető magyarországi lóverseny-tétfogadás. (Ki lesz a futam győztese?) A Park első leosztásának legkiemelkedőbb darabja azonban – szerintem – a *Maigret és a hajléktalan*. Itt a meseszöveg is fordulatossá, a főalak pedig... elképesztően szívünk szerinti. (A hajléktalan maga. Aki a polgári élet helyett maga választotta a Nagy Kallódást. De az ilyesmit a Maigret-könyvekben nem vehetjük szocializációs témának sose.)

Ugyanilyen nagy klasszisú könyv a *Maigret és a magányos férfi*. (Innen minden: a 2. „Park-leosztás”.) A helyszín, ahol a halottat megtalálják... a környezet, ahol élt... a finoman kirajzolódó, de csak polgárkurva erotika (szerelmesének alakja), a történet „másik fele”, melyet – sajnos, naturalista módon – egy besúgás hoz elő egyáltalán; de hát, mondom, „naturalista”, ha ez így szokott lenni „a rendőrségen”, mentegetőzik Simenon. Jön egy névtelen telefon, s máris tudják, merre keresgéljenek. Szerzőnk megengedhet magának ilyet is, magam nem kockáztatnék hasonlót. Hiába, a nagyság áldásai Maigret meseterítőjénél. Szintén pompás, bár halott nélküli bűnügy a „miniszter” története. Érzékenyen reagálhat rá bárki, aki – hogy így mondjam – „politikai viszonyok közt él”. S ki nem? Az Amerikában játszódó, életszokás-ábrázoló, ebben tündökletes, mégis sprőd „vizsgálóbíró”-s történetből hiányzik Párizs, Janvier, Lapointe, Lucas, Torrence... jaj, és el ne feledjük, az örökké balszerencsés Lognon felügyelő! Simenon palettája igen gazdag. Az osztrigatelepes tengerparton bonyolított „iskola”-história a leghalványabb (alkalmazható), de a többi nyolc jól elviszi ezt a kettőt.

Maigret asszony milyenségét, Pardon doktorékat s a további ismétléseket ugyanúgy el-elfogadjuk, ahogy Ed McBain könyveiben a részletes repetíciókat Meyer Meyer felügyelő nevére, Carella süketnéma-szépség nejére... s a többi. Általában azt kell mondanom a valóban jó íróknál előforduló ilyes ismétlések dolgában, hogy ha valaki egy világot épít fel, de ennek nem minden darabját fogja mindenki megismerni, s az írónak ez vagy az a mozzanat igen fontos, kénytelen többször, számtalanszor megírni – ugyanazt. Magam megfogadtam, hogy igyekszem ügyeskedni, ha erre vinne megint a kényszer. Eleinte azért hagytam, mert fontos volt, hogy... lásd. Az imént. Aztán daczból, csakazértis. De most, hogy Simenontól leckét s vele jogosítványt kaptam, próbálom majd... drágábban adni ily bőromet. Különben is, hol érdekes ez a bizonyos írha? Maigret-dolgom ezzel bevégeztem.

S amennyiben nem: egyetlen kérdés marad még. Hogyan lesz valakiből (a piac úgynevezett törvényein túl) ekkora világnagyság? Ha új Balzac nem is... Miféle várakozást teljesített be Maigret? A maga szolid, nem úgy élethabzsoló lényével, ahogyan legjobb tudomás szerint Simenon *az* volt; s a főfelügyelő nem képmása neki még sok mindenben. Miféle atyáskodásra volt (van?) szüksége a világnak? Miért kell a 190 millió éves „tudás-anyagaiból” lelkedző felfogásnak (a számára) mégis kézzelfoghatóbb, utcákhoz, személyekhez kötődő matéria? Örök-ugyanaz, mindig-játékszabályosan-más? Hiszen Maigret ez. Evidencia. Unásig. A világnaggyá vált írók megengedhetik maguknak az ily luxust... vagy épp ezzel lesznek világnagyok. Mi többiek meg... csak tűnődünk, csodáljuk őket... és kicsit el is csodálkozunk. (S még az irdatlan termékenység a legmegfejtetőbb.)

2004 nyarán

MAGYAR VÁLTOZATOK

Bertók László újításairól

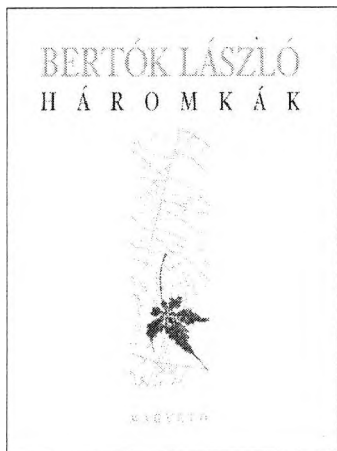
„Csak a pillanatban marad meg minden.”

(B. L.)

[I. A szonett új ruhája]

I./1

Izgalmas dolog egy költő durván tíz-tizenöt évnyi munkáját visszafelé nézni, különösen, ha Bertók Lászlónak hívják, és mindezt 2004 őszén teszi a vizsgálódó kritikus. Bertók pályakezdése óta (kicsit ijesztő szám) jelen van a magyar irodalomban, és ha nem is lehet azt mondani, hogy sokáig a pálya szélén volt, de vidéki, úgynevezett fiatal költőként mindenképpen megállapítható, hogy a kezdetekben bizony valamerre arrafelé. Az igazi nagy áttörést a sajátos, bertóki szonettek hozták meg számára, körülbelül tizenöt évvel ezelőtt, amikor az immár legendássá vált gyűjteményes szonettkönyve első darabjait adta ki kötetben. A gyűjteményes kötet megjelenéséig folyamatos ováció követte az újabb publikációkat és szonettköteteket, hogy aztán a gyűjteményes könyv (*Három az ötödiken*, 1995) megjelenése után a szakma minden jelentősebb kritikusa lerója tiszteletét a mester és könyve előtt. Hogy a korábbi kötetek kapcsán tett megállapításokat rendre visszaigazolja és a Bertók-recepciót teljesen egyneművé tegye. Bertók olyan, mind makro-, mind pedig mikrokozmosz szinten működő rendszert hozott létre ebben a szonettkönyvben, hogy a kritikusok a legteljesebb fegyverzettel láthattak neki szétszedéséhez és kicsontozásához. Bertók szerencséjére a szonettkönyv ritka csemege lett a kiéhezett kritikusok számára. Nem is beszélve arról a szintén szerencsés körülményről, hogy épp akkor két monografikus jellegű könyv is napvilágot látott, Csűrös Miklós esszéinek gyűjteménye és Nagy Imre beszélgetőkönyve.

I./2

A bertóki szonettkönyv sikerének egyik titka, hogy a kötetenkénti komponálás erősíti a gyűjteményt, szerves egységet hoz létre, ahogy a szonettek ciklusokban olvasása is teljesebb élményt nyújt, mint a versek egyenként szemelgetve, esetleg folyóirat-publikációkban olvasgatva. Három-öt vers ugyanis talán még kevés, hogy az emberbe rendesen beleivódhasson a sajátos szonett-ritmus. A versek a maguk csonkoltságában, töredékességükben ciklusonként valami egész részeként képesek feltűnni. A

Magvető Kiadó

Budapest, 2004

96 oldal, 1490 Ft

kötetenkénti olvasás pedig a bertóki forma alakulásába is bepillantást enged, ami különösen izgalmas szempontokat vetett fel a kritikusok számára. Ugyanis időben is remekül nyomon lehet követni, miként is formálódott anyagszerűen ez az amúgy is igen kötött forma. Arról tehát, hogy ez a kétütemű (tehát a kötelező jambikus lejtés mellett magyaros ritmusú), nyolcszótagos, egyetlen rímpárt variáló, dekomponált verzió miként alakult a könyv utolsó szonettjéig (melyben a folytathatatlanság illúzióját lebegteti), rengeteg okos tanulmány született. Bertók viszont ebben az utolsó szonettben, nagyon ravaszul, nem ígér semmit. Se folytatást, se befejezést. Csak lebegtet, de azért a költeményt, mint egy fedőlapot, a szonettkönyv csúcsára helyezi.

*Jó, három az ötödiken.
Akkor is, ha abbahagyom.
Kétszáznegyvenhárom igen,
és ugyanannyi nem tudom.*

*Egy hajsza a pillanaton.
S kilenc éve, hogy leveszem.
A mozdulatban a viszony,
az eredményben a sosem.*

*A mind benn a többiben.
Az ahány, annyi alkalom.
Az újra s újra a kezem,
mint valami után a nyom.*

*Ahogy hasad az atom,
s odaragad a végtelen.*

Pontosan tudja tehát, hogy 243 darab szonett után abba kell hagyni ezt a fajta szonettalakítást, ugyanakkor azt is, hogy nem lehet csak úgy egyik napról a másikra véget vetni a dolognak. Mint ahogy nem is tudott, hiszen a szonettkönyv után hiába váltott tudatosan szabadversekre, találhatók újabb szonettek is ebből az időszakból az újabb kötetekben. És nem könnyű kimutatni ugyan, de a bertóki próza- vagy szabadversre is nagy hatással volt szonettkorszaka. Ugyanis Bertók alapvetően új viszonyt kényszerült kialakítani a szavaival, mondataival. A szonettek szétkomponálási folyamata során a mondatok csonkításai nyomán eljutott a szavak csonkolásán keresztül egy újfajta, nagyon is mai kohézióig. A szonettek hatása azonban legjobban a kortársakon mérhető le, rengetegen igyekeztek a bertóki modellt parodizálni vagy saját alkatuknak megfelelően átformálni, Bertókhoz viszonyítva egyértelműen kevesebb sikerrel. A szonett (újra) divatba jöttét nyugodtan tulajdoníthatjuk neki (is). És ezen a ponton érdemes elgondolkodnunk azon is, hogy miért épp Bertóknak sikerült ezt a formát így megszólaltatnia. A válasz viszonylag egyszerű, Bertók rájött, hogy ő ebben a formában, az általa módosított szabályok szerint remekül tud beszélni. Alkatilag szüksége van a hagyományokra, de az újításokra is van igénye.

I./3

Egy beszédmód és a hozzá tartozó forma megtalálása és személyre szabott használata tehát óhatatlanul magával hozza a nagy mennyiségből adódó monotonia feloldását is. Ez pedig azt jelenti, hogy a szerző valóban rátalált a formából fakadó (és sugárzó) jelentésre. Jacques Roubaud ezt úgy fogalmazza meg: „A jelentést gyakran a forma hozza létre.” Al-

lítja és vallja ezt Roubaud, aki matematikai alapon igyekezett létrehozni és megkomponálni sajátos szonettkönyvét. A formakényszer tehát ebben az esetben abszolút pozitívként értendő, mivel a forma nemcsak a gondolatoknak, érzéseknek szab keretet, hanem egyfajta beszédmódot is generál. (Ezáltal azonban mintegy tágítva is a jelentésképzés lehetőségeit, lásd Roubaud idézetét.) Bertók erre a számára lehetséges nyelvre tált rá szonettújításai által. A forma – ezek szerint – egy cseppet sem elavult vagy nélkülözhető „valami”, hanem egy nagyon is működő, élő, ösztönző rendszer. Aminek a lényegét nagyon nehéz megfogni, meghatározni. Miként ezt már a nagy Goethe is kifejtette annak idején: „A tárgy mindenki által látható, a tartalmat csak az bogyzza ki, akinek van mit hozzátennie, a forma azonban a többség számára rejtély marad.”

I./4

Bertók egyik „köztes” (tehát se nem kizárólag szonetteket, se nem a kizárólag „haikukat” tartalmazó) könyvéről írva érdekes dologra hívta fel a figyelmet Borbély Szilárd. Ugyanis a szonettekig visszamenőleg érvényesen, „önmegszólító versként” jellemezte a bertóki versbeszédet. Borbély írását olvasva evidenciának tűnik megállapítása, s meglepő, hogy addig senki sem hívta fel rá a figyelmet, pedig valójában az elmúlt tizenöt év alatt a bertóki költészetben ez az egyik legszembetűnőbb dolog. Hogy nagyon ritkán szólal meg egyes szám első személyben, leggyakrabban az egyes szám második és harmadik személy mögé rejt el költői énjét, szólítja meg magát. Ez az önmegszólító gesztus azonban kétélű fegyver: egyrészt okot ad a félreértésre, miszerint Bertók távolságtartó, hűvösen objektív költő lenne; másrészt ez teszi lehetővé számára, hogy a költői kézbe vett leírandó tárgyról beszélni tudjon. Ettől nem unalmas, azaz egysíkú a személyes indulat, ami a háttérben fűti a Bertók-verseket. S van ebben egy jó csipetnyi ironia is, melynek hitelét az önironikusság gesztusa adja. Kicsit messzebbre nézve feltűnhet azonban, hogy talán véletlenszerűen, talán nem, de Bertók már egészen korai verseiben is használja az önmegszólítást, egyfelől; másfelől pedig Isten megszólítását is, „Uram”-ként. A szonettekben fordul a helyzet, a sok *Uramozás* ironikus eszköz, lehet olyan olvasata, miszerint az „Elvtársozásból” „Urazásra” váltó társadalmi elvárás-rendszer kfigurázása lenne. De leginkább mintha Isten nevét is magába foglaló önmegszólításra („Uram”) adott válaszlehetőségek lennének a szonettek. Például: „Semmi baj, uram, semmi, csak. / Köszönöm, ahogy kérdezi. / Se az egész, se részei. / Csak jobban hasonlítanak.” (*Semmi baj, uram, semmi, csak*) Ezt a feltételezést talán a nagy „U” kicsire váltása is alátámasztani látszik. (Hogy mindez azért mégse legyen ilyen egyszerű az elemző számára, a szonettkönyv utáni kötetekben Bertók ismét visszatér a nagybetűs „Uram” megszólításhoz, amellyel – ima vagy fohász jellegével – valószínűleg inkább Isten versbeli megszólítására tesz tétova kísérletet. Példaként két egymást követő verset is lehetne idézni a *Februári késből*, a *Sziget* és a *Szavak* címűeket, amelyek mindegyike egy-egy hosszú mondatba fojtott fohász.

I./5

A címek, legyenek vers- vagy kötetcímek, mindig kiemelt, azaz rendkívül fontos jelentőséggel bírtak Bertók számára. Utólag ez is könnyedén megállapítható. Jó példa erre a szonettgyűjtemény számosságára, illetve mértékre-mértékletességre utaló címe is. Már a címben jelzi a gyűjteményesség szándékát, és a másik fontos dolgot, hogy a címek mellett talán még fontosabb a szerkezet meghatározottsága, a felépítés. Persze, lehet véletlen is, hogy az első szonettkönyv (*Kő a tollpíhén*) éppen nyolcvanegy darab szonettből áll (három a negyedik), de az már bizonyosan tudatos építkezés, hogy a gyűjteményes kötet kétszáznegyvenhárom szonettel (három az ötödiken) válik teljessé. Mindennek a megvalósí-

tásához hatalmas poétikai kondícióra van szüksége a költőnek, hisz az elhatározás mindehhez már kevés. Ilyen mennyiség esetében azonban óhatatlanul felmerül a túlírtág és a rutinszerűség veszélye. Bertók mindezt jó érzéssel igyekszik elkerülni, amennyire lehet, mindig variál egy kicsit a formán, ami által természetesen az úgynevezett tartalom sem maradhat ugyanaz, vagyis nem válik unalmassá. Sőt, érdemes még visszább menni, megvizsgálni, honnan is eredeztethető legkorábban ez a sajátosan bertóki szonettvariáció. A rátalálás folyamatosságát jól szemlélteti e strófaszerkezet (4-4-4-2) felbukkanása az előző kötetben (*A kettőszakadt villamos*, 1987), jónéhány szonett erejéig, bár még ott ötös-ötödfeles jambusokban. A '81-es *Tárgyak idejében* azonban már próbálgatta a nyolcszótagos, kétrimes változatot, bár még shakespeare-i módon egybeírva (*Lennék örömnél a lakat*). Ám az ösformát sokkal távolabb is gyaníthatjuk, bár erre semmiféle támpont nem kínálkozik, csak az a vékonyka tény, hogy Bertók ismeretterjesztő monográfiát írt Csokonairól. (Akiről pedig tudjuk, hogy e műforma első magyarországi „teoretikusa”, és aki a hagyományos szonett sorokat szintén megkurtította egy jambussal.) Szigeti Lajos Sándor pedig a posztmodern formapoétika mintadarabjaként jellemzi Bertók szonettjeit. Kitűnő József Attila-szakértőként nem meglepő, hogy felismeri benne (J. A.-ban) Bertók egyik legfontosabb mesterét. A szonettek elemzése kapcsán azonban leragad a formaképlet hasonlóságánál, örömmel fedezve fel a 4-4-4-2 tagolású rokonságot a *Zöld napsütés hintált...* kezdetű J. A.-szonett és Bertók szonett-találománya között. József Attila ezen verse azonban majdnem kétszer olyan hosszú sorokból áll, mint Bertóké, és a rímképlet is alapvető különbségeket mutat. József Attila ugyanis végig páros rímet használ (ami a sorok hosszúsága miatt szükségszerű), míg Bertók többnyire csak keresztrímet, nagy néha pedig ölelkező rímet, ráadásul – megnehezítve ezáltal saját dolgát – egyetlen rímpárral dolgozik végig. A rendhagyó szótagszám ellenben nagyon is emlékeztetheti József Attilára a verskedvelő olvasót, hiszen *Hazám* című szonettciklusában hasonló szótagszámot (négyes-ötödfeles jambusokat) használ. De ez a minta sem állítható biztosan, hiszen Bertók speciális szonettjei szimultán verselésűek, azaz magyarosan, hangsúlyosan is működnek (kétféle nyolcszótagos), ami a rövid sorokkal, egyetlen rímpárral nagyon pattogóvá, pörgővé teszi a verset. A strófaszerkezethez visszatérve egy gondolat erejéig, annak egyedivé érésehez valószínűleg a négy soros versszakok jelentették az asszociációhálókat, melyeket mintegy hagyományos módon az utolsó két sor csattanószerűen ránt össze. Akárhonnan vette is azonban a mintát Bertók, az elődöktől vagy a saját korábbi költői tapasztalataiból, ezzel a 243 szonettel a magyar szonethagyományban egy igazán sajátos, magyaros ízt sikerült megteremtenie.

[II. Az átmenetek állandósága]

II/1

A gyűjteményes szonettkönyv után Bertók természetesen valami radikálisan másba szeretett volna befogni. Már az újabb kötet fülszövege is erről tudósít, Parti Nagy Lajos által: „...levetette a bőrévé vált és bőrévé keményedett szonettformát...”, de hangsúlyozza azt is, hogy „lényegében ugyanaz lett és maradt”. És a fülszövegen túljutva az olvasó könnyen beláthatja, hogy valóban így van, Bertók kissé pesszimista világlátása, amely olyannyira passzolt az általa kialakított szonettformához, cseppet sem oldódott. Vagyis a bertóki szonett (ki)alakulásához köthető poétikai váltás ez esetben csupán formai, versformai változást hozott, a szonettek közbeszédhez közeli stílusának korlátok (verstani szabályok), de nem gondolatok nélküli áradását. Állapotjelzések tehát ugyanúgy, ahogy a szonettek voltak, ugyanakkor e kötetlen forma mégiscsak más irányba mozdította Bertókot. A vallomásosabb, reflexívebb megközelítések felé. A gyors, pontos és többnyire a

ritmus- és rímkényszer által létrehozott, nagyon gyakran el- és megvágott sornyi szonettmondatok után új feladatot állított ezáltal maga elé Bertók, aminek egyik legfőbb kísérleti terepe a szabadvers lett. A kötetlen forma okozta nehézségeket nagy intenzitással, érdeklődéssel próbálta megoldani, így például a sorvégi vágásokat (lásd szonettek) mondatok közti elhallgatásokkal, feszültségkeltő, izgalmas logikai hiányokkal pótolta. Utólag visszanézve a *Deszkatavasz* a kísérletezés terepe volt, a keresés korszaka. Az elmozdulás határozottabb iránya a rá következő kötetek, a *Februári kés*, majd a *Valahol, valami* esetében jobban érzékelhető. Hangja hozzáidomult a szabadvers szövegritmusához, valóban meditatív, higgadtá vált, a mondatok közti – említett – elhallgatások-vágások viszont ismét biztosítják a verseket működésbe hozó, kellő feszültséget. Ez a hang, bár nyugodtabbnak tűnik, legalábbis kevésbé zaklatottnak, ismerős már, és eltéveszthetetlenül Bertóké. „Mostanában nagyjából szabályos mondatokat, önmagukban világos elemeket rak egymás mellé. De a kötéseket eltünteti” – írta a *Deszkatavasz* kapcsán Lator László. (Érdekes, hogy őt is Bertók prózaversei fogták meg, foglalkoztatták leginkább e kötet kapcsán.) Az új kötet szabadverseit a szemlélődés írta újra, ismételteti a költővel az írás aktusát, ami által az első – kizárólag szabadversekből álló – ciklus akár összefüggő, egybetartozó versfüzérként is olvasható, hiszen egymásba érnek a (vers)kezdetek és végek, akárha egy napló bejegyzései közötti toll-le tételek lennének a verscímek. Saját fazonjára alakított szabadversei mellett egyfajta epikusabb periódust Bertók életművében a két „átmeneti” kötet között megjelent és eléggé elhallgatott, kitűnő kispróza-kötete, a *Dongó a szobában* is erősíteni látszik.

II./2

Említett, *Deszkatavasz*-ról szóló írásában Lator László is kiemelten foglalkozott a verscímek figyelemfelhívó funkciójával. Lator megállapításából némi rosszallást is ki lehet olvasni, miszerint ez amolyan divatos dolog mostanában. Látszólag Bertók címválasztásainak változásai szorosan a szonettek alakulástörténetéhez tartoznak. A szonettek egyik jellemző tulajdonsága volt ugyanis, hogy a tizennégy sorból egy egész sort emelt címmé (azaz tizenöt sorossá sajátos szonettjeit), ezáltal még zártabbá alakítva a formát (másképpen az ismétléssel hangsúlyozva ennek a sornak a tartalmi fontosságát). A szabadversek esetében ez úgy nézett ki, hogy ismét a verstestből emel ki egy-egy általa lényegesnek tartott motívumot, de általában egyetlen szó erejéig. Az újabb kötet cím is így születik meg, a kötet elején található, egyik leghangsúlyosabb verséből (*Fagyos*) emeli ki az első mondatot: „Februári kés”. (Távolabbi tekintet, nem meglepő, hogy a *Deszkatavasz* esetében ez pontosan ugyanígy történt.) Egyébiránt Lator Lászlónak teljes mértékben igaza van, valóban a figyelemfelkeltés gesztusaként választja ki, emeli a versből címmé kulcsszavait és kifejezéseit Bertók, de ez mai elvárásainknak abszolút megfelelő törekvésnek tekinthető, hiszen már a címnek meg kell ragadnia az olvasó figyelmét, eléggé érdekesnek kell lennie. És ennek az elvárásnak a pécsi költő korát meghazudtoló frissességgel tesz eleget. (Másképpen, Bertók pályája kezdeteitől él e címadási lehetőséggel, csak nem ennyire frekvencián, következetesen, mint a szonettek és az utána következő versei esetében. Harmadrészt pedig, a *Háromkák* esetében majd látni fogjuk, hogy mennyire a formához kötődnek címválasztásai, hiszen ott majd’ minden cím egyszavas és nagyon egyszerű.)

II./3

Az „átmenetinek” nevezett három kötetében (*Deszkatavasz*, 1998; *Februári kés*, 2000; *Valahol, valami*, 2003) újabb kitűnő szonettekkel cáfolja Bertók saját – lebegtetett – ígéretét, hogy nem ír több szonettet. (De úgy tűnik, a „vers akarata” megint egyszer erősebb volt a

szerzői szándéknál.) Ez utóbbi szonettek és a korábbi szonettkönyv egészének is egyik jellemző vonása, létrehozó ereje az indulat. Az indulat nagyon is szorosan hozzátartozik Bertók ösztönösségéhez, hiába állítják kritikusai, hogy kimért, távolságtartó, bölcséleti költészetet művel. Az indulat adja az erejét a szonetteknek, ami nemhogy kitölti, hanem szinte minden esetben szét akarja feszíteni a formát. A költő által felállított kötöttségek és az indulat adja azt a feszültséget, ami időnként még a formai szabályok megszegésére, majd később a szavak csonkolására kényszeríti Bertókot. A szonettkönyv darabjaiban megtalálható indulat vélhetően a korhelyzetből táplálkozott, az generálta e szonettciklusok létrejöttét. E korhelyzetben egyszerre tükröződik a hatvanadik életév felé közeledő költő poétikailag kiteljesedő rosszkedve, illetve a társadalom visszásságaitól megcsömörlött vidéki polgár vizsgálódásai és értékelései. Ez annál is feltűnőbb jelenség, utólag, mivel Bertók „átmeneti” szabadversei a szonettekkel szemben sokkal árnyaltabbak, vagyis számára ez a forma a megnyilatkozás gondolatibb lehetőségét jelenti. És talán a „köztes” periódus társadalmi helyzete se piszkálja már annyira, mint a szonettek idejében, a rendszerváltozást megelőző és követő években. Ez a szemlélődő magatartás azonban csak még jobban kiemeli Bertók gondolkodásának legjellegzetesebb „színét”, a székspszist. (Amit költői indulását tekintve nem is lehet csodálni, hiszen diákkori verselési próbálkozásainak jutalmául nyolc hónap börtönre ítélték.) Nehéz tehát utólag megítélni, alkati hajlama volt-e a sötéten látásra, vagy a vele történt események hatására vált ilyenné. A Csűrös Miklós által hangsúlyozott „[b]ölcséleti kérdésekkel vívódó, szemlélődő magatartást” valamennyire árnyalják és hitelesítik – a bölcsélet felől a személyes tapasztalat felé billentik, a rációtól az empiria felé tolják – a beszélgetéskönyvből, a *Priusz*ból és az újabb versekből (például *a börtönben is az első*) megismerhető életrajzi háttéranyagok. Bertók ízig-vérig költő, s nem igazán bölcséleti kérdésként izgatja a lét problematikája, az élet dolgaival való szembenézés, hanem saját érzékenységén átszűrt tapasztalatai alapján. A saját életét, létét próbálja a versein keresztül értelmezni, közelíteni a pillanatnyi megértések felé. „A pillanatban / benne a történet. A porszemnek / vége, ha megnevezed. / Ami hiányzik, az / akkor sem lesz meg, ha / megvan” – emeli ki *Februári kés szép*, pasztellszínű (nem véletlen az újabb kötetek hasonló árnyalata sem!) könyvtestének hátsó borítójára a kötet negyedik, *Ítélet* című versének hat sorát. Jelen esetben tehát, visszanevezve, pontosan azért lehetnek nagyon izgalmasak Bertók szabadvers-kísérletei is, mert olyan fix pontok, ahonnan és ahová a szonettek és a „haikuk” között lép. Hogy elkerülje az önisméltás és a rutin buktatóit.

II./4

A kert motívumának erőteljesebb megjelenése, jelenléte is új árnyalatot adott Bertók költészetének. Olyannyira, hogy legújabb kötetében, a *Háromkákban* a fülszövegen ő maga határozza meg a könyv keretét: „Kerti könyv... Igen, ez egy kerti könyv. Az újra megtalálta (a visszakapott?), a megmaradt?) kerti könyve.” Sőt, a könyv szerkesztését is ennek rendeli alá: „...nem árt, ha tudomására hozod [ti., az olvasónak], hogy a hármasszám (és többszöröse) szerinti ciklusok, verscímek, verscsokrok bizonyos értelemben a kerti rend miatt vannak...” (A kötet versei, a téli kertből indulnak, és oda is érkeznek meg, vissza, a téli kertbe, a végén...) Annyira persze nem új motívum ez, hiszen a korai kötetek élményanyaga gyakran kötődött természetközeli képekhez, bár inkább földközeli lenne a pontosabb meghatározás. A mezei, a paraszti munka hagyományosabb képzeit mozgatták, ezáltal valami kozmikusat próbáltak belecsempészni a motivikába, valami általánosabb mondanivalót, üzenetet. Az újabb kötetekben felmerülő kertmotívumok azonban a városi ember érzései, élményei felől közelítenek a mikro-természetet jelentő kiskerthez, rácsodálkozást egy-egy fűszál, fa, virág vagy madár egyszerű szépségére és egyediségére. A

mikrokozmoszra koncentrálvá belakhatóvá teszi egyre szélesülő költői horizontját – fakérgék aprólékos leírásaival, rothadó körték megfigyeléseivel, akár a darazsak vagy a hangyák szempontjából is. Mondanivalója ezáltal természetesen nem változott meg, a kertből – egy érezhetően konkrét, saját kertből – vett mikroképek belesimulnak a városivá lett költő mondanivalójába a szembeállítás, a szemléltetés videoklipszerű eszközeként. A mindennapok közéleti gondolja és egy-egy illi, természeti kép között azonban tovább mélyül az asszociációs szakadék, ami feszültebbé és feszebbé is teszi a verseket, mint például a *Lila cirom* című vers esetében:

*Megvárta, lám, a tulipán,
kapaszkodik az orgonába.
Szalad az ész a szív után,
száll a madár előtt a szárnya.*

*Lila ciromban ég a kert.
Szerencse? Sors? Vér a bilincsen?
A barackfa mért sietett?
Virág van, de tanulság nincsen.*

II./5

Ha Bertók köteteiben az egymásra rétegződés nyomát vizsgáljuk, a kertmotívum megjelenésében örömmel üdvözölhetnénk a *Februári kés* kötetvégi és a *Valahol, valami* kötetközépi kilencszer kilenc „haiku”-jának japános – zen szellemiségű – előképét. De nem erről van szó. Bertók – miként a szonettek esetében is – saját útját járja, s legkevésbé sem kíván egy mára túl szélesre taposott, 17. századi japán ösvényre lépni. Az eredeti, Basó-féle nyomokat amúgy is elég nehéz lenne követni a nyelvi, földrajzi és időbeli távolságok miatt. Így hát, jobb híján, saját képére formálta a japán mintát, a kötöttségeket és a tartalmi kritériumokat minimális szinten tartva be, elképzelése és alkata szerint módosítva. Bertók kezdetektől kedvelt versformája, az epigramma felé tolta el magyarosított haikuait, autentikusan kezelve a formát, azaz a rendkívül rövid három soron belül rímelt is. (Az eredetiben – a japán haikuban – nem nagyon használnak rímet; azonkívül kizárólag valós, megélt élmény lehet az alap.) A Bertók-„haikuk” keletkezéstörténete azonban jól nyomon követhető a *Februári kés* egyik versében láthatólag nem a Távolságtól indult az ihletés, hanem mintegy a saját próbálkozásaiból talált rá – szinte véletlenszerűen – egy már meglévő formára. Az *Önmagát szépen* című versben ez a fejlődéstörténet figyelhető meg, ahogy az 1999-es napfogyatkozás kapcsán született vers háromsoros versszakai közelítenek a haiku forma felé. Az első versszak akár szabálytalan haikunak is tekinthető: „Azok a pici holdak, / ahogy a diófalevelek között / átboldogoltak.” Ez ismét Bertók ösztönöségét igazolja. Bár ez esetben egyfajta tudatos keresés nyilvánvalóan szerepet játszhatott, legalábbis valami radikálisan mást akart csinálni, de mégis valami hasonló rendszerben működtethetően, mint a szonettek esetében. (E rendszer működtethetőségének legteljesebb deklarátuma a *Háromkák* kötet, hisz már a fülszövegen felhívja figyelmünket a szerző, hogy itt bizony szintén 243 darab háromkát szerkesztett egybe. Azaz pontosan három az ötödiken mennyiséget...) A háromkák első megjelenésekor, a *Februári kés*ben azonban még nem elég óvatos Bertók fülszöveg-írója, ugyanis e rövidvers-csokrot *lehaikuzza*, s ezáltal óhatatlanul bekapcsolja egy másik kultúra bennünk kialakult tévképzeit, holott a szerző nagyon tisztességesen nem *Haikuk*ként, hanem címmel ellátott, számozott versekként közölte. (Az eredeti japán haikuknak soha nincs címük, csupán a műfaj megjelölése, Haikuk. A kiadói szerkesztő valószínűleg abszolút jóindulattal, üzleti fogásként csem-

pészte a „haiku” szót – sajnos idézőjel nélkül – a fülszövegre, érthető okokból a mai nap-
ság divatos haiku-kultuszra apellálva.) Ennek – és talán szándékai – ellenére Bertók ösz-
tönei révén mégis telibe találja néha az eredeti (tehát nem a magyarosított) haiku-
kritériumokat is, már legelső próbálkozásaiban, a *Februári kés* háromsorosaiban is:

*Október-sárga,
belelőve a mélykék
mosatlan tálba.*

(*Dióhéj*, 2)

*Pöfeteggomba.
Mérges verseivel szúr
lógó orrodba.*

(*Kert*, 3)

*Fenyőfa-tűket
ver a kakukk a szívébe,
minden ág liktet.*

(*Kakukk*, 3)

[III.1 A haiku-álruha]

III. /1

A Bertókban mindig is meglévő bölcsesség meghozta igazi gyümölcsseit, hatvanon fölül.
(Nem, nem a friss Kossuth-díjára kell feltétlenül gondolni, azért azt lehetett már sejteni,
tudni évek óta, hogy sokkal tovább nem lehet húzni e kiváló pécsi költő méltó elismeré-
sét.) Valójában az érett Bertók utolsó három, remek kötete indukálja ezt a gondolatot (*Feb-
ruári kés*, 2000; *Valahol, valami*, 2003; *Háromkák*, 2004). A bertóki szonettekben, az egészen
meglepő, új és friss szabadverseken is túl a bertóki hármaskor újabb csúcsot jelentenek. A
japán haiku-forma egyedi magyar változatát. Új és más, miközben hihetetlenül kompakt
módon illeszkedik ez a „találmánya” a már említett szonettekhez és szabadversekhez. És
ismét csak Bertók nyugodt, higgadt bölcsességére, türelmére kell utalnom, ha e három
kötetet a „haikukat” szem előtt tartva lapozgatom. Ugyanis a *Februári kés*ben és a *Valahol,
valami* című kötetben is szerepeltet egy-egy bokornyai „háromkát”. Így, utólag visszate-
kintve azonban meglepő dolgot tapasztalhatunk. A legelső „bokrot” (2000-es kötet) már
kilences rendszerben rejti el. Azaz egy vers (nem tudok mást mondani rá, címmel ellátott,
számozott versek sora) kilenc darab háromsorosból áll. És ebből a kilenc darab háromso-
rosból éppen kilenc darab található a kötetben. Véletlen, állíthatná a Bertókot nem ismerő
naiv olvasó, azonban egy tapasztaltabb versolvasó pontosan tudja, hogy nála kompozíci-
ós tekintetben semmi sem véletlen. Így amikor fellapozzuk a *Valahol, valami* kötetet, meg-
sem lepődünk, hogy ugyanaz a kilences elrendezés vár ránk. Így természetesen érthető,
hogy a *Háromkák* címet viselő (asszociáljunk azért gyorsan gyűjteményes szonettkönyve
címére, *Három az ötödiken*, és annak egészen konkrét, mennyiségi azonosságára is) 2004-es
kötete ezt a két „bokrot” még egy kilences ciklussal kiegészíti, teszi teljessé. Mintha csak a
2000-es első ciklus óta tudná, erre várna, hogy egyszer majd összeállnak. Ezt nevezem én
bölcs kivárásnak, tudatos szerkesztésnek.

III./2

Bertók háromkái a korábbi részközlésektől függetlenül egészen új kötetté állnak össze. A korábbi környezetből kiszakítva és az új, hasonló jellegűekkel dúsítva teljesen más irányultságú kötetet kapunk. Bertók pontosan tisztában van vele, hogy az ő háromsorosainak az ereje sorozat jellegében van, ahogy annak idején a szonettek is könyvként működtek a legteljesebben. Jó arányérzékkel választja ki központi rendezőelvként a kilences számot. Három darab háromsoros ebből a típusból alkalmi jellegűnek tűnne. A hat már érdekes, de az igazi a három hatványa, a kilenc. (Ha eredetileg csak a publikálások miatt alakította ki ezt a kilenc darabos műfajt, akkor is zseniális, hisz például egy folyóiratban éppen ennyi darabszámú „haiku” az ideális, hogy valamit biztosan lehessen látni, érzékelni belőlük.) Könyvként pedig a háromszor kilenc ciklus éppen megfelelő verseskönyv-terjedelmet alakított ki, közel százoldalnyit. És Bertók pontosan tisztában volt a korábbi darabok átemelésének buktatóival, ezért nem egy az egyben emelte át ciklussá a korábbi kötetrészeket, hanem új ciklusokat szerkesztett a meglévő darabokból érzelmi, hangulati, gondolati töltéseik alapján. Pontosán úgy, ahogy az a japán haiku-kötetekben, naptárakban is szokás volt. (A japánok ugyan többnyire évszakok szerint tematizáltak, azaz négy vagy öt ciklusra osztották a haikugyűjteményeket aszerint, hogy az újévi darabokat külön ciklusba szerkesztették-e.)

III./3

A japán hagyomány szerint az igazi haiku halálközeli állapotban – Kosztolányi szavaival: „a halál pitvarában” – születik. Ezen elgondolás szerint a szerzetes közvetlenül halála előtt írja meg azt a bizonyos haikut, amelyre egész életében készült. Amiért az addigiakat megírta. A halálhaikuk gyűjteménye a leghíresebb haikukönyv Japánban. Basó, az egyik leghíresebb 17. századi haikuköltő, aki tulajdonképpen a haikuírás szabályait is megfogalmazta, arra a kérdésre, hogy megírta-e már a halálhaikuját, azt válaszolta, bármelyik eddigi haikuját tekinthetik annak. Majd halála előtt négy nappal ezt a verset írta:

*Úton, betegen:
álmom kóborolni kezd
tűnt mezők felett.*

Amikor Bertók bölcsességére, érettségére hivatkoztam, arra a tényre is gondoltam, hogy a japán haiku olyan versforma, amit igazából csak egy bizonyos kor betöltése után (vagy nagyon fiatalon, lásd Babics Imre remek első kötetét!) lehet valamennyire is át-, illetve megérezni. Mert a fordításokat csak intuitív módon lehet olvasni, szinte ihletett állapotban, hogy valami minimálisan átjöjjön abból, amit a haiku az adott pillanat rögzítésén túl meg szeretne ragadni. Valami olyasmit, ami a pillanatnyiságon túlmutat ugyan, azaz mélyre fúr, mégis megmarad a konkrétumoknál, a természeti képeknél, leírásoknál. (Absztrakció tehát – idő, lét, halál, elmúlás és hasonló mélyfilozófiai fogalmak – kizárva.) A jó haikuban természetesen benne van mindez, de abszolút indirekt módon, hiszen a Basó által megfogalmazott szabályok nem csupán a versformára (három sor 17 szótagban, kötött szótagrenddel: 5-7-5), hanem a tartalmi megkötésekre is nagyon szigorúan vonatkoznak. Például két sornak mindenképpen össze kell tartoznia tartalmilag, logikailag, míg a harmadiknak (ami lehet az első is, természetesen) valamilyen módon rá kell „ütnie” az összetartozó sorokra, mintegy cezúrát tartva. (Meg kell azt is jegyeznünk, hogy e rövid versforma számunkra – tehát nem japánul! – hozzáférhető irodalma is könyvtárnyi terjedelmű.) A legjobb talán, ha példákkal érzékeltetem az előbbi problémát:

*Kirabolt kunyhóm –
ablakába beragyog
az ottfelejtett hold.*

Terebess Gábor Rjokan-fordítása (japán eredetiből) nagyjából minden alapszabálynak megfelel. (Csupán az utolsó sort nem tudta magyarul megoldani, így hatszótagos lett, de a sorok cezúrájának szabályát még így is megtartotta, ami valójában fontosabb, mint a szótagszám.) Érdeemes párhuzamba állítani Oravecz Imre fordításával (akinek legutolsó kötete, a *Megfelelő nap* nagyon hasonló verseket tartalmaz), és aki valószínűleg közvetítő nyelvből fordíthatta; számára inkább a japán haiku tartalmi visszaadása volt fontos (hisz Terebess fordításában nem egészen világos az ok-okozati összefüggés), azaz hogy magyarul, versként megszólalhasson (ezért csupán a legminimálisabb szabályokra ügyelt, a sorok szótagszámára):

*Itt-jártakor az
ablakban fedte a
Holdat a tolvaj.*

A két mai fordításváltozat után érdemes az egykori Kosztolányi-változatot is megvizsgálni, nem utolsósorban a Bertók-haikukkal való rokoníthatóság miatt. Nem biztos ugyan, hogy a rímelős haiku-megoldást Kosztolányitól kölcsönözte volna Bertók, de nem elképzelhetetlen, hiszen éppen Kosztolányi fordította a japán haikukat rímesen, a cezúrárt megtartva, ám a szótagszámot teljesen felrúgva:

*Kifosztva áll szegény lakom,
de a rabló a holdsugárt
meghagyta itt az ablakon.*

Bertók rímes haikui viszont a szótagszám kritériumainak is megfelelnek, ami ismét csak legendás, rövidített szonettsoraira visszagondolva nem meglepő, hisz a rövid, tömör sorok mindig is jól mentek és jól is „álltak” Bertóknak. Minden bizonnyal alkati ajándékként, hisz a szonettek-haikuk esetében a kötöttség (forma) segíthette Bertókot, aki amúgy is a rend és fegyelem híve, még akkor is, ha a szabadversek esetében pedig éppen az szabadította fel, hogy nincsenek előre bevállalt kötöttségek (csupán a saját belső rendszere). És meg kell jegyezni azért, hogy Bertók „haikui” valójában nem a *Háromkák* előtti két kötetben indultak el, hanem – ahogy a régi japán szerzetesekben is egész életük folyamán érett az a bizonyos utolsó, nagy haiku – szinte egész eddigi életművén keresztül ott voltak ez a haiku-csírák, csak nem úgy hívta őket. Hanem epigrammáknak.

III./4

„A haikut – amint az előszó írja – az európai epigrammákkal vetették egybe, de az csak külsőleg – a tömörségével, a szűkszávúságával – emlékeztet rá. Voltaképpen merőben más” – kommentálja az általa fordított japán-angol versgyűjteményt Kosztolányi 1933-ban. (És érdemes fejben felidézni annak a korszaknak a Kosztolányi-verseit, mennyi mindent adott ez a fordításgyakorlat a magyar költészetnek.) Bertók haikui, vagy háromkái, ahogy nagyon tisztességesen ő maga nevezi őket, csupán egy zseniális trükkkel, formaruhájukkal terelik a felületes szemlélőt a japán haikuk ismeretlen világa felé. Ezek valójában, és a gyűjteményes kötetből ez világosan látszik, magyar epigrammák, amilyenekből Bertók szinte minden korábbi kötetében található néhány csokorra való. Vagyis ismét egy folyamat részeként is ér-

telmezhetőek a *Háromkák* kötet haiku-változatai. Ám „haiku”-álruhában is képtelen meghazudtolni önmagát, tele van aktuális fricskákkal a gyűjteményes kötet legalább harmada, és ebben a tömör megfogalmazásban rendkívül szórakoztatóak.

*A happy endre
az a legjobb rím talán,
hogy Ady Endre.*

(*Kétezer*, 7)

*Három kilences.
Jövőre három nulla.
Nagyobb klozet lesz?*

(*Gyufásdobozra*, 9)

*A falon túlra
hófehér hattyúnyakat
tol három nulla.*

(*Kétezer*, 8)

Megtévesztő lehet az is, hogy gyakori központi téma a háromsorosokban a már említett-elemzett kert. De utolsó előtti háromkájában maga a szerző is leleplezi magát, és önmagával mindannyiunk hátsó szándékait, gondolkodását és törekvéseit, amikor ezt írja:

*A végtelenbe
méggy folyton, s jó, ha eljutsz
megint a kertbe.*

(*Kazalban a tút*, 8)

Talán egyfajta ars poetica megfogalmazásának is tekinthetjük ezt a háromkát, hisz Bertókra jellemzően nagyon finom, de epigrammatikus éle egyfajta választ is ad arra, miért a kert az egyik fő téma a kötetben. Az elérhető dolgok filozófiáját hirdeti, hogy az ember elégedjen meg azzal, amit és ameddig elér, ne akarjon többet. Például a(z el)mondhatatlant.

III./5

Bertóknál, mindenféle formai és megszólalásbeli újításától eltekintve, a téma – többnyire – abszolút archaikus, örök. A haiku mindig is a sóhaj művészete volt, tizenhét szótagban csak azt volt érdemes elmondani, ami már majdnem bent rekedt a megszólalóban. Éppen ezért, formai és tartalmi tömörsége miatt, a 17. század óta az egyik legnyitottabb forma is, mai napig tartó népszerűségét is ennek köszönheti. Bertók epigrammatikus (nyugatias) megfogalmazása ezt is tudja, akár a fülszöveg utolsó mondatát idézzük: „S a kapu nyitva van”, akár a kötet bölcs, ironikus utolsó darabját:

*Amit két szóval,
pláne eggyel elmondhatsz,
maradjon sóhaj.*

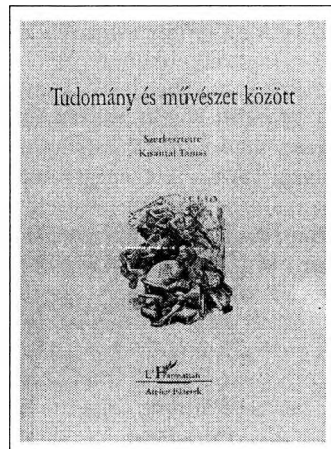
A TÖRTÉNELEM MINT KIRAKÓS JÁTÉK?

Tudomány és művészet között. A modern történelemelmélet problémái

A hazai mainstream történetírás nemrég elhunyt egyik képviselője arra a kérdésre, mi szerint „az idősebb generáció” tagjaként nem gondolt-e rá, hogy elméleti és módszertani stúdiumokat is indítson az általa irányított (és általa is létrehozott) szellemi műhelyben, a következőket válaszolta: „Tudom, sokat ért bennünket az a vád, hogy avított módszerekkel dolgozunk, de kérdem én: ki írta le azt, hogy mi a modern történeti módszertan, mondjuk, a magyar történelemre? Nagyon sok szépet lehet elmondani arról, hogy hogyan kell a francia középkort művelni – egy egészen más típusú forrásanyag alapján. A magyar középkorkutatásnak véleményem szerint még elméletben is a forrásokból kell kiindulnia. A kérdésfeltevéseknek olyanoknak kell lenniük – nem elméletieknek, hanem gyakorlatiaknak –, amelyeket a magyar forrásanyag alapján meg lehet válaszolni.” (*Actas*, 2002/4. 103.) Ennek szellemében tör azután más helyen – több tekintetben igaztalanul – pálcát Szűcs Jenőnek a középkori nemzetről vallott felfogása felett, mondván: a jeles történész nem „hatolt le igazán mélyen a forrásokig, sok esetben azokat gondolati kötőanyagokkal pótolta”. (Kristó Gyula: *A magyar nemzet megszületése*, Bp., 1998. 53.)

Ez a példa két célt szolgált: egyrészt arra kívántam vele utalni, hogy milyen nagy mérvű elzárkózás jellemzi, szokta jellemezni a „normál” történészeket az elméleti kérdésfelvetések és az e téren rendelkezésre álló (az idézett véleménytől eltérően igencsak bő) szakirodalommal szemben. Ez önmagában is komoly indok a recenzált könyv, valamint a hozzá hasonló magyar nyelvű (fordítás)kötetek közzététele mellett: a segítségükkel ugyanis talán lazul a történészek merev elméletellenessége, mindenestre hitelét veszti az elméleti tudás általában vett állítólagos hiányával igazolt lapos empirizmus jogosultsága. Szerencsére másféle műhelyek is akadnak szerte e hazában, közte olyanok is, melyek erősen szorgalmazzák az elméleti tudás és érzékenység történetírói adaptálását. Ilyen, egyebek közt, az ELTE Atelier, amely saját könyvsorozatában szorított helyet Kisantal Tamás tanulmánykötetének, és ezenkívül további történetelméleti szöveggyűjteményeket is közreadott már, így *A történelem szerzősorsládája* címmel, magyar szerzők tollából és Szekeres András szerkesztésében, *Tér és történelem* címmel francia történészekről Benda Gyula és Szekeres András szerkesztésében, valamint *A történelem anyaga* címmel, francia elméletalkotók írásaiból válogatva Takács Ádám szerkesztésében.

Szerkesztette Kisantal Tamás
L'Harmattan-Atelier
Budapest, 2003
315 oldal, á. n.

Nagy szerepet játszik e tekintetben a Thomka Beáta vezette, multidiszciplináris pécsi narratívakutató műhely is (Kisantal Tamás az utóbbihoz kötődik), amely *Narratívák* című könyvsorozata két kötetét is részben vagy egészben a történetelmélet problémáinak szentelte: *A kultúra narratívái*, illetve *A történelem poétikája* című tanulmánykötetéről van szó. Végül a Hajnal István Kör olykor szintén hozzájárul ezen elméleti érdeklődés felkeltéséhez és táplálásához. A jórészt a Körhöz kapcsolódó történészek által írt, *Bevezetés a társadalomtörténetbe* című kézikönyv (Bp., Osiris, 2003.) említhető mint ennek kézenfekvő példája, melynek az e sorok szerzője által jegyzett bevezető tanulmánya (*A történetírás fogalmi alapjairól: tény, magyarázat, elbeszélés*) e mostani könyv téma- és problémavilágának mintegy tömör összefoglalása. S ne feledkezzünk meg azokról a történeti periodikákról sem, melyek szintén ébren tartják a történet elmélete iránti érdeklődést: elsősorban a szegedi *Actas*, amely F. R. Ankersmit, P. Burke, S. Greenblatt, G. Iggers, B. Lepetit, P. Nora, J. Revel és H. White írásaival ismertette meg már eddig is olvasóit; illetve a néhány éve indult *Korall*, melynek hasábjain K. Jenkins, G. Levi, J. Revel, G. M. Spiegel és H. U. Wehler elméleti tárgyú fejtegetései láttak már napvilágot. A történetelméleti diskurzus tehát akár itthonról nézve is figyelemmel kísérhető (lenne), feltéve, ha megvan iránta a belső készítés.

S mi a helyzet a tisztán csak forráskutatásra alapozott, úgymond kifogástalan történetírói eljárás *ars poeticájával*, amely az idézett medievista egyik fő érve volt az elmélet elhanyagolását alátámasztandó. Ha nem épp arról szólna a most zajló elméleti diskurzus java része, hogy mennyire tarthatatlan a történészek forrásfetisizáló beállítottsága, talán el is siklanánk az argumentum fölött. Mivel azonban történetesen erről esik talán a legtöbb szó az érintett elméleti vitákban, hajlok rá, hogy intellektuális bátortalanságnak (sőt: gyávaságnak) tekintsem a történetírói dokumentarizmushoz kényszeresen ragaszkodó, a módszertani és a szemléleti kérdések iránt ily mértékben érzéketlen történészi attitűdöt. Bizonyoságul hadd álljon itt a *Tudomány és művészet között* című könyv némileg szabálytalan bírálata.

Előrebocsátom: a szerkesztő okos és felettebb hasznos bevezetőjével ellátott tanulmánykötet három tematikai egység, úgymint a történelmi magyarázat, a történetírói retorika és a történelmi reprezentáció témája köré szervezve teszi közzé a néhány kivétellel (Roland Barthes, Michel de Certeau, valamint Frank R. Ankersmit) csupa amerikai gondolkodó által kultivált elméleti diskurzust. Így megismerkedhetünk Carl G. Hempel nevezetes hipotetikus-deduktív történelmi magyarázat-konceptiójával, William Dray ezt bíráló „racionális magyarázat”-felfogásával, valamint Arthur C. Danto analitikus narrativitás-konceptiójával. Majd elolvashatjuk végre magyarul is Roland Barthes legendás (és agyonhivatkozott) *A történelem diskurzusa* című tanulmányát, azt, amely nélkül nem is szökhethetett volna később szárbá a történetírást retorikus, illetve tropologikus (metaforikus) beszédalakzatként feltüntetető elmélet. S nem hagyhatjuk említetlenül Louis O. Mink itt közölt írását sem, amely az elbeszélő nyelvi forma kognitív jelentőségére vet fényt, vagy Lionel Gossman, aki a fikciós és a tényirodalom történetileg folyton változó viszonyát elemzi, vagy a már itthon sem egészen ismeretlen Hayden White azon most hozzáférhetővé tett írását, melyben a modern esemény és a (poszt)modern reprezentáció lehetséges összekapcsolását boncolgatja. S akkor még nem is szóltunk a tropológiai narrativizmus ismert képviselőjéről, a holland Frank R. Ankersmitről, vagy a nem kevésbé jelentős narrativista gondolkodó, Stephen Bann írásáról.

Most azonban mellőzzük a bemutatás némileg iskolás módszerét azért, hogy a mai magyar történetírásban (pontosabban e történetírás fő áramában) uralkodó vezérelveket szembesíthessük a kötet szerzői által vallott és fejtegetett elméleti belátásokkal.

Engel Pál több alkalommal is úgy határozta meg a történészi munka lényegét, mint ami gyakran valamiféle kirakós játékhoz válik hasonlóvá. „Persze hiányos, és ezért kü-

lönlegesen nehéz kirakósdira – tette hozzá. – Soha nem ismerjük ugyanis az összeállítandó kép összes darabját, hiszen a múltról mindig csak töredékes ismereteink lehetnek. Mégis az a feladatunk – mert ebben áll a kutatás lényege – , hogy rekonstruáljuk a képet és elmondjuk, hogy szerintünk mit ábrázol.” (Engel Pál: „A honfoglalás és a fehérlő-mon-da »igaz« története”, 2000, 2000/5. 4.) Gondoljuk csak át az Engel által javasolt analógiát. A kirakós játék egy már eleve meglévő, idővel azonban (akaratlagosan vagy mint a történelem vonatkozásában sokkal valószínűbb: akaratlanul) széttört, darabjaira hullt kép (valóság) újraalkotása, az eredetit helyreállító (ezért rekonstrukciós) foglatatosság. De vajon helyes-e a múlt búvárlását és az eredményeit elbeszélő történetírást épp a kirakós játék analógiájával leírni? A *Tudomány és művészet között* című kötet számos írása nem éppen erről látszik bennünket meggyőzni.

Bizton feltételezhetjük-e, hogy létezik egy már korábban rögzült kép (a múltbeli valóság maga), amely majdani rekonstruálására és elbeszélésére vár? Az *elbeszélő forma mint kognitív eszköz* című tanulmányában Mink azt vizsgálja, hogy honnan ered és kivált hogy miért nem igazolható azon jellegzetes elgondolás, mely szerint „az emberi események együttese egyszeri történetet alkot”, amely „arra vár, hogy elmondja valaki” (120. o.). Az Egyetemes Történelem ezen eszméje (mint például a történelem hegeli fogalma) – egyetemes történetírásként – időközben érvényét veszítette ugyan, az alapeszme mégis tovább él. Olyanformán, hogy „a priori fogalmi keretünk előítéleteként” jelenik meg, „mely ellenáll az explicit állításnak és vizsgálatnak. Azt mondani, hogy az egyetemes történelem fogalmát ennek ellenére a priori előfeltételezzük, a következőt jelenti: úgy gondoljuk, minden, ami megtörtént, a változtathatatlan valóság egyedi, meghatározott birodalmának része. (Ami történt, megtörtént. Nem változtathatod meg a múltat)” (124. o.).

A történeti elbeszélés ugyanakkor a valamikori valóság utólag megkonstruált mentális képe; nem abban az értelemben persze, hogy az „egyedi elkülönült állítások”, vagyis a tények megállapítása önkényesen történne, hanem kizárólag azért, mert a sok különálló résztörténet egybekapcsolása, egyetlen összefüggő történetté formálása a történetíró alkotó munkájának az eredménye. A történelmi forrás igazsága önmagában bizonytalanná tehető, az általa leírt események egymáshoz fűzése és koherens elbeszélésbe foglalása azonban korántsem igazolható és nem is cáfolható a történeti forráskritika sajátos eszköztárával. Hiszen „[u]gyanaz az esemény ugyanazon vagy más leírások során eltérő történetekhez tartozhat, és egyedi jelentősége ezekben a – gyakran nagyon is – különböző elbeszélésekben elfoglalt helyével együtt változik. Ám ahogy az ‘evidencia’ nem dönt abban, hogy melyik történet szülessen meg, arra sincs hatással, hogy melyiket érdemes előnyben részesíteni. Amint kapcsolatrendszerek narratív tárgyalásává alakul, a történetész képzeletére, érzékenységére, belátására bízunk magunkat. Így kell lennie, mivel az elbeszélés létrehozásának nincsenek olyan szabályai, mint a bizonyíték [a forrás] elemzésének és értelmezésének. [...] Tehát az elbeszélő forma a történetírásban – éppen úgy, mint az irodalomban – műfogás, a személyes képzelet terméke. Ugyanakkor igaznak tetelezzük, mintha a múltbeli valóság rendezőelveinek valódi csoportját ábrázolná. [...] Holott] igazságigényét az érvelés és az igazolás semmilyen elfogadott gyakorlata nem támaszthatja alá.” (128. o.)

Az a jól ismert történetírói kánon, mely szerint a szakszerű történetmondás az elsődleges (a levéltári) források összegyűjtésén, megrostálásán, és a szűrőn fennmaradt tanúságtételeinek a felhasználásán alapul, új megvilágításba kerül ezáltal. Az iménti kánon úgy tartja: új tudásra akkor teszünk, tehetünk csupán szert, amikor (1) új források kerülnek elő, melyek módosítják a forrásszerűen eddig ismert képet; s amikor (2) meginog a korábban már hasznosított források (netán valamely részük) szavahihetősége. A történetész így elképzelt tevékenységét *A Valóság legmélyebb tisztelete* című írásában Hans Kellner úgy írja le, mint ami „a kutatási műveleteket alapnak, az írott történeti szöveget

pedig felépítménynek tekinti”. Ő viszont egy ezzel ellentétes felfogás híve, mely azt hirdeti, hogy „a mindig nyelvi megalapozottságú tudati protokollok jelentik az alapot, míg a tények a felépítmény anyagát alkotják, melyeket e szerkezeti kép bizonyos kifejezéseinek létrehozására használnak”. (217. o.)

Ezt kifejtendő vezeti be végül a megcsavart történet vagy a történet megcsavarásának fogalmát – a kifejezés egyébként az e témának szentelt könyve alcímében is szerepel (*Language and Historical Representation. Getting teh Story Crooked*, Madison, 1989.). Kellner maga is abból indul ki, hogy a múlt nem kínálja fel a róla utóbb elmondható történet lehetőségét: „Ott nincs rendbetételre váró történet; legyen szó bármilyen történetről, az csak az elmélkedés aktusából alakulhat ki.” Majd nyomban hozzáfűzi: „A történelem ilyen módon való értéke nem a forrásnak számító dokumentumok tekintélyén alapul, realisztikus reprezentációt szükségesnek tekintő munkák elutasítása; inkább ezek oly módon történő olvasása, ami megmutatja, hogy tekintélyük másfajta, alapvetően retorikai természetű források segítségével létrehozott alkotás. Ezt tarthatjuk a ‘megcsavart’ olvasás módszerének.” (218. o.)

De vajon mit jelent az, hogy „alapvetően retorikai természetű források” segítségével hozzuk létre a múlt történelmiesített fogalmát? Ennek ellentmondani látszik, hogy a kutatás és a történetírói bizonyítás egyáltalán nem tűnnek retorikusnak, mivel a kiválasztás és a mintavétel szabályait követik. Amikor tehát a kutatási műveletek retorikai jellegét kezdi valaki hangsúlyozni, akkor feltételezi, „hogy a történelem ‘tényei’ (melyekről rendszerint nincs vita) nem ‘adottak’, hanem úgymond ‘szerzettek’. Ezeket leginkább a nyelvből és a kulturális megértésből ‘szerzik’, melyek keretei között kifejeződnek, így olyan irodalmi dimenziójuk van, ami magát a kutatás említett tevékenységét támadja meg. Nancy Partner középkkutató jegyzi meg: »A levéltárakban sok érdekes dolog van, de a Valóság nincs ezek között«. Akkor mi a történelem valósága?” (218. o.)

Idáig jutva Kellner LaCaprát idézi, adjuk át tehát mi is a szót neki, aki a kötetben közölt tanulmányában (*A gondolkodástörténet újraértelmezése és a szövegolvasás*) kifejti: a történeti munkákat rendszerint a források leegyszerűsített olvasásmódja jellemzi, mivel szerzőik nem élnek az olvasó és a szöveg közti dialógus lehetőségével.

LaCapra fenti nevezetes (sokszor hivatkozott és egyúttal nemegyszer bírált) programatikus írásában új szemléleti alapokat kíván teremteni az esztörténet-írás (intellectual history) számára, midőn a textus–kontextus szembenállásának problémáját taglalja. A valóság textualizálásának és ami ezzel látszólag egyenértékű, a valóság tagadásának a vádját szokás LaCapra fejére olvasni szóban forgó írása kapcsán (pl. Gérard Noiriel: *A történetírás „válsága”*, Bp., 2001. 157–162., 167. o.; Richard J. Evans: *In Defense of History*, New York, 1999. 70. o.). Nézzük tehát, hogyan is állunk ezzel a kérdéssel.

A történész, aki források révén talál csupán utat a múlt világához, jobban jár, véli LaCapra, ha dialógust kezdeményezve teremti meg a kritikai perspektívát, ami őt tárgyahoz fűzi. Ez élesen fölveti a jelentés lehetőségeinek és határainak a kérdését. Ahhoz a problémához tér ezáltal vissza, amit elsőként Roland Barthes exponált a történelmi diskurzus imaginárius természetéről elmélkedve (*A történelem diskurzusa*). E szerint a történelmi „feljegyzés a jelentősből fakad, de... csak az lehet jelentős, ami méltó az emlékeztet-re, vagyis méltó arra, hogy feljegyezzék”. E paradoxon lényege tehát, hogy „a ténynek (mint egy diskurzushoz tartozó fogalomnak) csupán nyelvi léte van, ugyanakkor ez a létezés látszólag a tiszta és egyszerű ‘másolata’ egy másik létezésnek, mely egy struktúrán túli természetben, a ‘valóságban’ van”. Barthes végül kijelenti: „Ez a diskurzus kétségkívül az egyetlen, ahol annak referensét a diskurzuson kívülnek tekintik, anélkül, hogy az valójában tetten érhető volna a diskurzuson kívül.” (96. o.)

Térjünk vissza LaCaprához, aki leszögezi: textus és kontextus látszólag szöges ellentétben áll ugyan egymással, miután azonban a kontextus („a valóságos világ”) maga is

többféleképp „textualizálódik”, ez csak látszólagos, és nem tényleges opposíció. Ezért tehát „...a textualitás arra szolgál, hogy a valóság fogalma kevésbé legyen dogmatikus, mivel rámutat arra a tényre, hogy az e kérdésekhez létesített kritikai perspektíváink ‘már mindig’ előfeltételezik a nyelvhasználat problémáját, [...mivel a] történész számára a ‘kontextus’ vagy a ‘valóság’ rekonstrukciója a múlt ‘szövegesített’ maradványai alapján megy végbe”. (171–172. o.) A történettudomány fő sajátossága LaCapra szerint „a múlt dokumentarikus rekonstrukciója és a múlttal folytatott párbeszéd közti kapcsolat problémája”. Az, hogy a történelmi dokumentum mindig csak utólag kap jelentést, merőben más megvilágításba helyezi a forrás és a referense közti kapcsolat természetét: e nézőpontból „...a történettudomány tisztán dokumentarikus felfogása maga sem más, mint heurisztikus fikció, hiszen a leírás sohasem lehet tiszta, mivel valamely tény csak akkor releváns egy beszámolóra nézve, ha kiválasztása egy témára vagy bizonyos, a múltnak feltett kérdésre való tekintettel történik meg”. (200–201. o.)

Megfontolva a kötet némelyik szerzőjének a szőnyegen heverő kérdésről vallott s itt csak röviden felvillantott nézetét, fel kell tennünk végül a kérdést: ha úgymond kirakós játékként alkotjuk újra a múlt előre adott képét (bár egyik-másik képkocka továbbra is hiányozni fog), valóban csak a munka végén derül majd ki, hogy mi látható a képen? Nem éppen fordítva szokott a történész eljárni, úgy tehát, ahogy egyebek közt Georges Duby jellemzi önnön munkamódszerét: „Először gondosan felépítem a szerkezetet, [...amely] egészében már követi az épület alakját, mert rögtön magam elé kell képzelnem az egész építményt. [...] Ezt követően az épület vázát pontról pontra megerősítem, megvastagítom az íveket, rátérek a részletekre, amíg ki nem feszítem a sűrű hálót, amelyben minden érvenek, minden gondolatnak helye van, a *megfogalmazás logikus menetében*.” (Kiemelés tőlem – Gy. G.) (Georges Duby: *Folytonos történelem*, Bp., 2000. 54. o.)

Ezek után komoly kétségeink támadnak az utólagos képalkotás koncepcióját illetően. Ahhoz ugyanis, hogy valaki bármilyen képet össze tudjon egyáltalán rakni, minden bizonnyal már előzőleg határozott elképzeléssel kell rendelkeznie arról, hogy milyen történet beszélhető el a múlt általa megismert nyomaiból, és hogy miféle történet alkotható saját személyes érdeklődése okán. Danto jut e ponton eszünkbe, aki szerint „amit egy narratíva kezdetének választunk, a befejezés határozza meg. [...] A narráció egyik legfontosabb feladata színpadot állítani ahhoz a cselekményhez, ami majd a végkifejlethez vezet, s leírása annak a változásnak a magyarázata, amelynek a kezdet és a befejezés a két végpontját alkotja”. (*A narratívák szerepe a történelmi magyarázatban*, 75. o.) Innen pedig már csak egy ugrás Hayden White tropológiai reprezentáció-elmélete vagy Frank Ankersmit narratív szubsztancia-fogalma; azért nem kerítik ezúttal sort az utóbbiak ismertetésére, mert megteszi ezt helyettem Kisantal Tamás a *Bevezetőben*; ráadásul White és Ankersmit e kötetben közölt írásai nem is kívánják meg ezt a fajta bemutatást.

Mire használható tehát a *Tudomány és művészet között* című tanulmánykötet? Többek közt arra, hogy saját öröklött (és nemegyszer reflektálatlanul képviselt) szakmai – a priori – szemléleti előfeltevéseinket, hogy ne mondjam: megrögzött előítéleteiteinket hozzámérjük a napjainkban megint és különösen nagy intenzitással újragondolt episztemológiai felvetésekhez. Jelen kötet ehhez járul hozzá komoly szellemi municióval és széles körű tárgyi tudással. Mindazokat pedig, akik ennél is többre vágynak, hétoldalas tájékoztató bibliográfia segíti a nemzetközi elméleti és nemcsak magyar nyelvű szakirodalom felkutatásában.

A szerelem ideje

Villányi László: *időközben*

„úgy szólalj meg, ahogyan elered az eső” – írja Villányi László új kötetének utolsó bejegyzésében, fragmentumában. Az *időközben* című notesz-formájú, mindössze 36 számozott oldalt tartalmazó, egyszerű kis barna könyvecske (melyet a neves grafikus, Kurcsis László tervezett) teljes egészében ilyen egy-kétmondatos, töredékes bejegyzésből, vers-fragmentumokból, ismétlődő minimális szekvenciákból áll. Vagy talán helyesebb volna vers-cseppek-ről beszélni.

Hogyan lehet úgy megszólalni, ahogyan elered az eső? Hogyan ered el az eső?

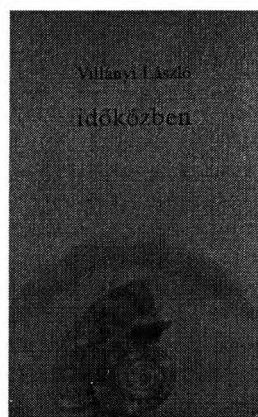
Magányos cseppekben eleinte, melyek véletlenszerűen esnek a járdákra, falevelekre, a földre. Meglepődnénk, ha az esőcseppek valamilyen szabályos rajzolatot, geometriai mintát alkotnának. Azt sem lehet előre megmondani, hogy melyik pillanatban következik be az az állapot, amikor a különálló cseppek összefüggő réteget alkotnak, mikortól lesz vizes a járda. A kötet nyolcadik bekezdésével szólva, miként történik, hogy a „magányos cseppek lassú esővé fordulnak át”.

Mintha Villányi költészete az új kötetrel éppen a jelenségeknek ebbe a nehezen megfigyelhető „köztes” zónájába költözött volna – erre utal a címe is: *időközben*. Valéry *rhumbjeit*, töredékműfaját is felidézi az így felfogott „köz”, azt az imaginárius szöveget, állandóan változó mértékű eltérést, mely egy hajó térképen kitűzött úticélja és pillanatnyi helyzetéből adódó

tényleges útiránya között fönnáll. A fragmentáris írás poétikája, melybe Thomka Beáta *Glosszárium*a nyújtott legutóbb kitűnő kalauzt, újabb készlettel bővült, mégpedig a költői-költészeti töredékekkel, melyre példát a *Glosszárium* elsősorban Tolnai Ottó műveiből hozott. A töredék mint műfaj vagy poétikai eljárás maga is köztes: a műnemek közötti senkiföldjén helyezkedik el, hiszen egy fragmentumról nehezen dönthető el, hogy lírává, epikává avagy drámává (esetleg filmforgatókönyvvé) íródna tovább. A 20–21. századi töredék bizonyos változa-

tai nemcsak a „minden egész eltörött” modern kulturális tapasztalatát közvetítik, hanem – mint Valéry esetében is – az eddig még létre nem jött, lehetőségként, csíraállapotban leledző dolgok, gondolatok, tervek stb. megjelenési formája is lehet. Villányi csepp-verseinek egyik ismétlődő motívuma a rügy, melyet az egyik bejegyzésben egy lány lenyel – mintha egy soha-meg-nem történt, de lehetséges szerelem metaforája lenne. Egy másik töredék pedig mintha éppen a lenyelt rügy érzéki képét magyarázná: „többször az elhangzott mon-

/datot, megtörtént mozdulatot / bánja meg az ember, mikor / méltatlannak érzi, mintha egy / idegen szavát mondaná, lépését / cselekedné, de megvetendőbb / vétek az, amit nem mondtam / ki, amit nem engedtem meg- / történni, pedig az én szavam, / az én történetem lett volna”. Nemcsak elszalasztott

Orpheusz Könyvek
Budapest, 2003
36 oldal, 1200 Ft

lehetőségekről van szó, ahogy mondani szokás, hanem az én-vesztés, az én-rombolódás tapasztalatáról, egy (vagy több) olyan történetről, melyek párhuzamosan nem-történnek velünk egy másik (virtuális) téridőben, választásaink másik oldaláról, amelyet az idő iránya által determinált valóságfelfogásunk réseiben, töréspontjaiban keresztül érzékelünk. Villányi „időközei” a személyes időtudatba engednek bepillantást, olyan időtapasztalatba, amikor az idő nem tagolódik világosan múlt és jövő tartományaira, hanem a megélt és az eljövendő állandó interferenciában van egymással: „eljövendőnek gondolta emlékeit”, vagy „a folyóba merültem, bőrömhöz / ért a hínár. Mint majdan hajad”. Ezek a tudati koincidenenciák különböző módon állhatnak elő: az egyik ilyen jelenség az álom: „álmában almát evett, s reggel / almaszagúak voltak ujjai”; „megéled-e más álmában elma- / radt életed”. Az álom ideje belép az éber időbe, de nemcsak az ember saját álma, hanem a szerelmesek, az egymással szoros kapcsolatban állók, de még az idegenek álmai is. Akárcsak az emlékek, különösen azok az emlékek, amelyeknek, úgymond, nincs is valóságalapjuk, hiszen arra is emlékezhetünk, amit megtehetettünk volna, szeretnünk volna megtenni, de egy adott pillanatban mégsem tettük meg: „fekete hajcsat. Emléke egy meg / sem történt érintésnek”. Az eltérés a fizikai valós idő és a képzetes idő között mutatkozik, a mérhető, egyirányú idő, és a pszichológiai, mindenkinek más-kepp múló relatív idő között: „állt a kapuban, mint egy tran- / zitváróban, ahol mindenkinek / más időt mutat az órája, téli- / kabátban ácsorog az északról / jött, rövidnadrágban aki a tró- / pusokról...”

Nem véletlen természetesen, hogy az álmok és az emlékek leggyakrabban a szerelemhez kötődnek, hiszen Villányi számára az idő titka egyúttal a szerelem titka is. Akárcsak Ottliknál, *A Valencia-rejtély*-ben, ahol a főszereplő fizikus azt igyekszik bebizonyítani a barátjának, hogy a mi anyagi világegyetemünknek nem része a szerelem (pontosabban az az érzés, amit ő

Dzétának hív), következésképpen nem is semmisülhet meg vele. „Amit érzél, nem hipotézis – mondja. A megléte mindig kétségtelenebb, közvetlenebb valóság lesz, mint az anyagi világé. (...) A mi fizikánk csak azt tudja használni, ami mérhető. Holott amit látsz, hallasz, tapintasz – minden érzékelésünk –, több: mindegyik tele van (sokféle módon) nem mérhető, pontatlan, de a tapasztalat mérhető velejáróinál hitelesebb, valóságosabb, lényegesebb érzelmi tartalmakkal.” Ezeket a személyes érzelmi tartalmakat a dolgok (például a harangszó) „szekszeppilje”-nek nevezi – s épp a dolgok, az egyszerűnek tűnő, hétköznapi, ismétlődő dolgok „szekszeppilje” az, ami Villányit is foglalkoztatja.

„minden időben van” – szól Villányi kötetének első bejegyzése. Kétértelmű kijelentés, mert jelentheti, hogy minden az időben zajlik, mindennek van idő-dimenziója, és azt is, hogy minden, ami történik, jókor, „éppen időben” történik. Mindkét lehetséges értelmezés lerombolódik, cáfolódik a többi bejegyzés által, mert amint láttuk, az érzelmek síkján lehetségesek „időn túli tájak is”, ahol éppen azok az események zajlanak, amelyek nem történtek meg, amikor pedig „itt lett volna az idejük”.

Az én identitása a köztes időben, a szerelem hiányában szinte cseppfolyóssá válik, mint az az úton lévő folytonos mozgásban van, várakozik a találkozásra, a megérkezésre egy olyan emberrel egy olyan városba, ahol az ember azonos lehet önmagával, mint gyermekkorában, ahol nincs a köztes lét állandó eltérése: „nap nap után a fekete macská- / hoz várakozva ment. Mintha ő / feküdné az ablakpárkányon, / valaki jöttére várva, s ha nem / nyújtózkodik a szokott helyen, / máshova rejti az eső, akkor / maga a hiány”.

Karátson Endre Villányi előző könyvéről, a *Vivaldi naplójából* című kötetéről írva pontosan érzékeli, hogy Villányi költészetében (tegyük hozzá a kortárs magyar irodalomban szinte egyedülálló módon, inkább franciás érzékenységre vallóan) a szerelemnek valami abszolút pozitív, tiszta, már-már szakrális értéke, jelentősége

van: „Amire Vivaldi a lányokban vágyik, az egyfajta tökéletesség. Az emberé? Az alkotóé? Azt lehet mondani, olyan tökéletesség, amely az embert az alkotó teljességének magaslataira viszi.”

Az alkotás, az írás és az olvasás itt kapcsolódik az álom, az emlékezet és az érzélem „időn túli tájaihoz”: az új kötetben a jelölt vagy jelöletlen idézetek olvasmány- és írásemlékeket is felidéznek, bibliai vagy bibliai hatású citátumok („nem a ti dolgokat tudni az / időket”) váltakoznak korábbi versekből fölbukkanó önidézetekkel („amit nem kötözünk meg, az / marad miénk”), mintha egyetlen végtelen, folyton íródo borges-i könyv létezne időtlen idők

óta. A saját szöveg lehetősége is csak akkor adatik meg, ha lehetséges a szerelem mint az idő elleni lázadás formája. Pontosabban: ha létezik a szerelem mint jövőben bekövetkező esemény, mint örök lehetőség, folytonos utazás egy másik életbe. A várakozás fekete macskája a fenti fragmentumban (mint valamiféle poétikai Schrödinger macskája) a szerelem paradoxonára is utal: csak az nem múlik el, nem omlik össze, ami nem bontakozott ki még sosem. A vég nélkül várakozó macska jelenléte és/vagy hiánya teljesen egyenértékű a beckett-i határszituációban: valaki állandóan arra vár, amit állandóan elhalaszt.

Kész

Gazdag József: Kilátás az ezüstoffenyőkre

Gazdag József első kötetről mindenkélt az jut eszembe, hogy nem „elsőkötet”. Legalább két értelemben nem az: a szerző mind írástechnikáját tekintve, mind a megjelenített világ felépítésében – számomra legalábbis úgy tűnik – messze túljutott már az útkeresés tapogatózó lépésein. Nyilvánvaló persze, hogy biográfiai értelemben az írói pályarajzok Gazdag József első megjelent köteteként fogják számon tartani ezt az elbeszélésgyűjteményt, valamiféle kiindulópontként tehát. Másfelől viszont nem tudni, hogy a megjelenített világ zártsága, végpontszerűsége miféle kiindulópontként szolgálhat a továbbiakban – noha gyanítható, hogy a kötet világában uralkodó viszonyok, éppen mozdulatlanúságuknál fogva, valamiféle elmozdulás szükségességét hordozzák magukban.

A továbbiakban ezekről a viszonyokról szeretnék néhány szót ejteni.

*

A *Mozgásteriünk szűkülésének fokozatai* című elbeszélés első bekezdése a következő: „A szék, mint a szoba központi bútordarabja. Azé a szobáé, ahol most vagyunk. Ez a tér. A pók azt mondja: világ. Talán. De inkább így: mindegyikből egy kevés. Miloš Krug nem mond semmit, pedig ő ül a széken, kissé előregörnyedve, mozdulatlanul. Az asztalon kitergetett újság. Nem napilap, pedig az is lehetne – a napilapok a pincében állnak, fehér zsineggel átkötve, hetven-nyolcvan kilónyi újságtor-

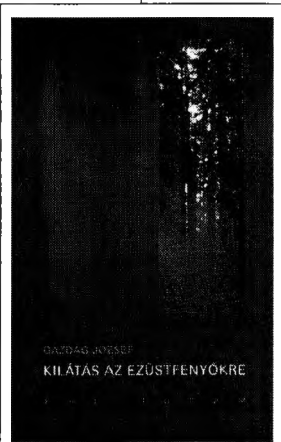
rony, vagy talán több is, talán egy mázsa is megvan, vagy egy mázsa hús. A pince legője nyirkos, az újságpapír magába szívja a párákat.” (77)

A kötet elbeszélései erősen monologikus szövegek, még az egyes szám harmadik személyben írottak is. Ennek a megszólalási módnak a monotonitását azonban mesterien ellenpontozza a tárgyi világ ábrázolásának az érzékisége, a tér- és világteremtés gazdagsága. Az idézett passzus ennek szép példáját nyújtja. A szintériként szolgáló szoba kijelölése, ebbe beleszöve a pók nézőpontja, Miloš Krug mozdulatlanúsága, majd mindez átúszik a

pincében fölhalmozott papírtornyokhoz: a finom ellenpontokra épülő szerkesztésmód, az egyszerre elegáns és rafináltan takarékos mondatkezelés a prózatechnikai eszközök magabiztos birtoklásáról tanúskodik.

Gazdag József gyakran él filmszerű képkezeléssel. Ez a filmszerűség leginkább mint a párhuzamos opciók érzéltetésére képes, montázs-jellegű látásmód jelenik meg, esetenként konkrét kamera-mozgást imitálva: „Kilencvenfokos szögben elfordulunk Miloš Krugtól, és föl-emelkedünk a konyhaszek-

rény legfelső polcáig.” (*Mozgásteriünk szűkülésének...*, 88) A látás, a látvány képszerűsége és immanens szolipszizmusa a szóbeli ábrázolásra is kihat („A rajztábla alján egy vékony, hosszúkas tárgy, de inkább így: látok egy vékony, hosszanti csíkozású tárgyat: Faber-Castell ceruza” – *Kilátás az*

*Kalligram
Pozsony, 2004
187 oldal, 1800 Ft*

ezüstfenyőkre, 143), sőt, van, ahol magának az elbeszélésnek a szerepét is átveszi, mint egy forgatókönyvszerűen helyettesítve a részleteiben ki sem dolgozott leírást: „(Kóssa hangok a folyosóról: a párna, paplan, ágytakaró színe, mintázata, az albérteli szoba félhomályának érzékeltetése, a tárgyak aprólékos leírása, stb.)” (*Az árnyak kifürkészése*, 131) Ez a montázsszerű behelyettesíthetőség azonban nem a szabad döntések játéktérét nyitja meg, hanem a választások, a párhuzamosan futó lehetőségek hiábavalóságáról árulkodik. Miloš Krug példájánál maradva: „Közben persze mást is csinálhat. Minden csak tőle függ. (...) Mozdulatai nincsenek sorrendhez kötve, egyik-másik lépést akár el is hagyhatja, vagy tetszés szerint, szabadon variálhatja” (*Mozgásterünk szűkülésének...*, 93) – tudniillik úgyis mindegy, Miloš Krug életének ebben a szakaszában már nincs tétje semmilyen választásnak. Az apró, „fölslegesnek” tűnő jelenetek (mint például a *Kísérlet egy Vencel-paradigma felállítására* című elbeszélésben a ravatalozó aprólékos leírása, vagy ugyanitt a zárlat, az asztalon heverő tárgyak részletgazdag összevisszasága) mégsem csupán a hiábavalóság érzetét keltik fel, hanem valamiféle érzéki elevenség-gel is telítik a szövegeket.

Az itt futólag érzékeltetett prózapoétikai eljárásokban nehéz nem észrevenni Mészöly Miklós hatását. Aligha van jelenleg magyar író, aki olyan közvetlen módon és olyan erővel kapcsolódna a mészőlyi próza redukcionizmusához, mint Gazdag József. Szövegszerű kapcsolódások is megfigyelhetők persze: a kötetnyitó *Kísérlet egy Vencel-paradigma felállítására* zárkózott és megszállott sportoló-hőse nyilvánvalóan *Az atléta halála* főszereplőjéhez, a *Mozgásterünk szűkülésének fokozatai* pedig a *Jelentés öt egérről* című Mészöly-novellához csatlakozik.

*

A mai magyar széppóza fiatalabb nemzedékeire oly jellemző kedélyes anekdotizmust Gazdag József teljes egészében elveti. Az elbeszélésekből kibontakozó

történetek így jobbára mozdulatlan egzisztenciális konfliktusok formájában nyerik el a kontúrjaikat. Akár a hitét vesztett zseni (*Kísérlet egy Vencel-paradigma felállítására*), akár a törött üvegcserepek szépségébe menekülő félnotás (*A sziklaomláson túl*), akár a katatónia határához érkező elbeszélő a hős (*Kilátás az ezüstfenyőkre*), lehetőségeinek köre a kötet elejére illesztett három mottó erőterében marad: 1. az érzés wittgensteini magabazártsága és közölhetetlensége, 2. a fény irányába forduló mozgás növényi (tehát nem szándékos, szabad belátáson és elhatározáson alapuló) létezmódja, illetve 3. a „kegyetlen csodák” idejének bejelentése szabja meg az elbeszélt világok törvényeit.

A főszereplők elszigetelődése mindig egy-egy történet végpontja, ahonnan visszatekintve töredékeiben, de csak töredékeiben rekonstruálhatjuk a kudarc lefolyását: „A csönd, ami mindenkié. Ez viszont nem igaz, gondolja Miloš Krug, így nem igaz. Nincs mindenki csöndje. Az ő csöndje csak az övé, más semmi nem az övé, csak ez.” (*Mozgásterünk szűkülésének...*, 89) Szintén fontos momentum, hogy majd’ minden elbeszélésben Ágnesnek hívják az adott hős múltját meghatározó nőalakot. Ennek folytán ez a név, noha egy-egy szövegen belül nyilvánvalóan személynév marad, az egész kötet tekintetében épp annyira egy elhalt viszony, egy lezárult lehetőség nevévé is válik.

Az elbeszélések érzéki gazdagságát ellenpontozó radikális érzelmi redukció ebből a vissza-visszatérő, kommunikációképtelen, zsákutcs helyzetből származik: „Pont. Ezzel már mindent leírtam. Csúfondáros kudarccal végződő kísérletek, melyekkel azt akarom bizonyítani, hogy élek.” (*Az árnyak kifürkészése*, 128) Erre rímelt a kötetnyitó elbeszélésben (*Kísérlet egy Vencel-paradigma felállítására*) olvasható felirat, melyet egy kerékpárverseny szurkolói festettek rá a transzparensükre, a kedvenceik neve alá: „Mindenki más halott.” A mondat nyilvánvalóan Ján Vencelnek szól, a legyőzhetetlen zseninek, akit igazából nem szeret senki.

A kötetzáró, címadó elbeszélésben a főorvos diagnózisa tovább pontosítja a „kórképet”: „A biztonság igénye; azt hiszem, mondta a főorvos, ez a megfelelő kifejezés; a biztonság igénye vezet bennünket a zsilipekhez. A zsilipekhez is. A biztonság iránti vágy az, amely a zsilipekhez, a hidakhoz, a vasúti felüljárókhoz, a viaduktokhoz, a toronyépületekhez vezet bennünket: a térszerkezetekhez általában...” (175) A második mottóban megidézt öntudatlan növényi mozgás erre irányul, a biztonságot adó, de közvetlenül már elérhetetlen viszonyok sejtelve felé. A harmadik mottót, a „kegyetlen csodák” jelenlétét pedig aligha kell igazolni a kötet olvasói előtt: a kegyetlenség, a szenvtelen pusztítás és a pusztulás a *Kilátás az cziüstfennyőkre* visszatérő motívuma, a kívülről-belülről egyaránt áradó hidegséggel együtt: „miközben két kézzel az üres virágtartó szélébe kapaszkodva lehajolunk, hogy cigarettacsikkek és összegyűrt papírzsebkendők közé köpjük a köhögésekkor felgyülemlett slájmot, a betonlap érintésekor nem tudjuk eldönteni, hogy mi is a hidegebb, a betonlap, vagy kihűlőfélben

lévő testünk.” (*Az otthonról való bizonyosság*, 105) Ez a kötet nem lesz kellemes olvasmány azoknak, akik a katarzis otthonosságát várják a novella műfajától.

Nem tudni, hogy ebből a rendkívül magára zárt prózavilágból merre vezetnek az utak. Annyi bizonyos, hogy Gazdag József magabiztos kézzel, nagy erudícióval megírt, egyszerre szuggesztív és nyugtalanító könyve nem tipikus elsőkötet: nem mutat fel művészi értelemben kiforratlan, ám ígéretes megoldásokat, melyek közül a későbbiek során a szerző majd szelektálhat. Nem, az itt megjelenő megoldások már gondos szelekció eredményei: a *Kilátás az cziüstfennyőkre* kész könyv. Ebben a pillanatban nem látható, hogy milyen lehetőségei bizonyulnak a későbbiek folyamán bejáratlan lehetőségeknek, de ez a kérdés, legalábbis a számomra, a fiatal magyar próza egyik legizgalmasabb dilemmája lesz. Persze, a további fejlemények tudatában a kötet utólag majd csak-csak elsőköteté szelídiül. Mi pedig addig is összehúzott szemöldökkel figyeljük, szegcselt dzsekis humanisták.

„Most megvagy, Maslócka”

Dorota Masłowska: Lengyel–ruszki háború a fehér-piros lobogó alatt

Amikor Dorota Masłowska a *Lengyel–ruszki háború a fehér-piros lobogó alatt* című könyve magyarországi megjelenése alkalmából Budapesten járt, úgy alakultak a dolgok, hogy két napon keresztül én foglalkoztam vele, kíségettem a városban. Csak annyit tudtunk róla, hogy még nincs húszéves, és Keresztes Gáspárral – akinek a könyv helyenként korrekt, helyenként zseniális fordítása köszönhető – Dorota érkezése előtt azon gondolkodtunk, vajon hasonlítani fog-e regénye valamelyik hősnőjére. Csak kozmetikumokkal és túsarkú cipőkkel törődő lány lesz, mint Magda, vagy darkos sátánista, mint Andzsela, vagy erőszakos drogfüggő, mint Natasa? Esetleg olyan, mint saját könyvbeli mása, Dorota Maslócka, aki egy depressziós hisztérika, és az asztalba veri a fejét, mert hittanból meghúzták az érettségin? Persze nem hasonlított egyikükre sem, kedves, közvetlen, állandóan nevető fiatal lánynak bizonyult, akiből gyakran úgy ömlött a szó, ahogy regényében zúdulnak a mondatok egymás után. Elmesélte, hogy egyszerűen végigröhögte azt az időszakot, amikor a *Lengyel–ruszki háborún* dolgozott, szülei a szomszéd szobában nem értették, min nevet folyton. Ha a tévében hallott egy elcsépelet frázist, az utcán meglátott egy frappánsnak és ütősnek szánt

reklámszlogent, ha egy ismerőse elmesélt valami érdekes, szokatlan, mulatságos dolgot, azt azonnal beleírta a történetbe. Gyorsan és könnyen írt, és nagyon sajnálta, amikor végül befejezte. Mellesleg utána leérettségizett.

„A lengyel–ruszki háború dokumentált történelmi tény, vagy esetleges előítéletek halmaza? Hogyan fejlődik a tömeges hallucináció a képzelt ellenséggel folytatott harc tükrében?” – teszi fel a regény főhőse, Bivaly a pótvizsgára készülő Maslóckának az „ellenőrző kérdéseket”. A

„gyorsítón” pörgő lakótelepi fiatalok szemében ruszki minden és mindenki, aki nem fér bele szubkulturális közösségük értékrendjébe. A hamisított cédé, a zárjegy nélküli csempészcigi, a falról leváló lambéria, a kutyát megmérgező szomszéd vagy járókelő. Ellenük háborút kell folytatni, s Bivalynak megvannak a maga „anarcho-balos”, kábítószerral súlyosbított világmegváltó gondolatai, amelyek „megmenthették volna az országot a pusztulástól”. Masłowska elmesélte, hogy a lengyel–ruszki háború gondolatát egy

lengyel szélsőjobboldali, fundamentalista katolikus lap cikkei adták, s nem volt veszélytelen vállalkozás egy ilyen irreális – de a realitásra vonatkoztatható – xenofóbiát megjegyezni.

Ám nem elég a háború, a főhősnek a

nőkkel is meg kell küzdenie, és a napi drogadagját is be kell szereznie. A könyv Bivaly háromnap, több fronton folytatótt, elkeseredett harcáról szól, míg végül a rendőrségen találja magát, ahol Maslówka hallgatja ki. „Azt fesselem, mindent tud rólam.” A „rendőrnő” ismeri a fiú becenevét, édesanyja nevét, ráadásul „erőt vesz rajtam az a meggyőződés, hogy ő én vagyok, valami genetikus nővérem vagy anyám, pedig még talán sosem találkoztunk”. A szereplő és szerző közötti „genetikai” rokonságon Maslówka csavar egyet azzal, hogy egy fiatal fiú bőrébe bújik a narráció kedvéért, aki mint potenciálisan megszerezhető nőre tekint a szerző alteregójára. Végül Maslówka elárulja a nagy titkot: „Ez itt igazából meg sem történik, érted, ez az egész meg van írva.” Az író felfedi a szereplő előtt (aki egy perccel korábban azon gondolkodott, el akarja-e csábítani a lányt), hogy az ő teremtménye, akárcsak a rendőrség épületének falai, melyek beton helyett újságpapírból készültek. Bivaly, hogy bebizonyítsa, mégiscsak létezik, hogy „ne merüljön el Maslówka művében”, teljes erővel nekifut a falnak. Kórházba kerül, ahol azonban ismét Dorota fogadja, aki előmászik a lepedők közül, s végül ő öli meg hőst azzal, hogy kikapcsolja a gépet, amely Bivalyt addig életben tartotta. „Miért teljesül be a főhős látomása a halálról?” – firtatja az egyik „ellenőrző kérdés”, ám a választ Bivalynak már nincs ideje megvárni.

A könyvben megjelenő drogos, gangekben tengő-lengő fiatalok élete Dorota számára ismerősen ismeretlen, hiszen a wejherowói lakótelepen (ahol akkor élt, amikor a regény született) nap, mint nap találkozott olyanokkal, mint a könyv szereplői, ám soha nem tartozott közéjük. A nyelvüket hamar elsajátította, s e destruált nyelven íródott majdnem az egész könyv. Ám időről időre előbukkan olyan bekezdések, fél oldalak, ahol hirtelen megszépül, kisimul a szerző stílusa, az utolsó húsz oldalon pedig teljesen szakít e „szétütött” nyelvvel, és a haldokló

főhős belső monológja mehökkentő költőiségbe csap át. Maslowska azt mondta a befejezésről: „meg akartam mutatni, hogy valójában tudok írni”.

A lepusztított nyelv, a kábszeres terminológia, valamint a hétköznapi logikán és ok-okozati viszonyokon felülemelkedő „flessek” leírásai szinte strukturálatlan, összefüggő szóáradattá teszik a regényt. Ez a nyelvezet tulajdonképpen rendkívül zaklatott, váltakoznak benne a töredezett tömondatok („Szóval azt látom, hogy nincsenek színek a világban. Nincsenek. Hiányoznak. Ellopták az éjjel a színeket. Vagy izé. Lehet, hogy kimosták”) és a rendkívül hosszúra nyúlt mondatok, amelyek azonban nem jelzőkkel és mellékmondatokkal telezsúfolt, jól szerkesztett barokk körmondatok, hanem a központosítás teljes hiányával hömpölygő gondolatfolyamok: „Mire ő, láthatóan nehezen, merthogy az amfetamin állkapocsremegést okoz, és ettől az egész arca öntudatlanul remeg, azt mondja: van vagy nincs, ez már nem a te dolgod, merthogy én innen lépek, tűzők innen, veszem a táskám, és eltépek, merthogy az ilyen surmók, akikbe szikrányi kultúra se szorult, rohadtul nem érdekelnek, semmit nem érzek irántuk, engem a kultúra meg a művészet érdekel, a társadalmi érintkezést kellemessé tevő finomság, az örökké tartó igaz szerelem, az igazi gyengédség, ami két különböző nemű közt létrejöhet.” Nemcsak a regény nyelvezet zaklatott, hanem a belőle kibomló felszíni történet, Bivaly három napja is. Folyamatosan váratlan asszociációk, villogó képek ugrálnak a szemünk előtt: „Meg persze van egy gyáram is, ami vidámparkokat gyárt, és rengeteg homokot fogyaszt. A helyzet ugyanis az, hogy a vidámparknak meg kell állni valamin, és tudományosan be van bizonyítva, hogy az a legjobb, ha homokágyon áll.”

A regény zaklatott nyelvezete azonban kettős funkciót tölt be. A stílárius választáson túl e hömpölygés elleplezi, nehezebben felfedezhetővé teszi a regény harmadik, a szavak és a „flessek” alatti

rétegét. A főhős végső monológjának költőiségéből bomlik ki egyre világosabban az, ami a regény korábbi részein is végigvonult, ám a szerző által szétzúzott és újrateremtett nyelv alá rejtve: a xenofóbia korlátoltsága, a függőség pokla, az emberi hülyeség, a szeretetre vágyás, isten és

sátán. A hit – bármiben is –, aminek híján van az összes szereplő, csupán a mű utolsó soraiban bukkan fel, s akkor is absztrakt elérhetetlenségben: „...jöttek ezek a mihaszna kölykök, és ráírták, hogy sátán. Pedig a közvélemény-kutatások szerint a másik oldal vezet.”

Kedves Jelenkor-olvasó!

Köszönetet mondunk mindazoknak,
akik 2003-ban személyi jövedelemadójuk egy százalékával
lapunk működési költségeihez
– 67.551 forinttal – hozzájárultak.

LÁTNI KELL A FÜLET

Sz. Koncz István beszélgetése

Hogy kerülnék Tudósportrék a Jelenkorba?– kaphatja föl a fejét az olvasó, különösen, ha a fiatalabb generáció tagja. Ám az idősebbek talán még emlékeznek rá, hogy a nyolcvanas évek elején a sorozat esztendőkön át szerves részét képezte a folyóiratnak. Hallama Erzsébet készítette akkoriban a nagyinterjúkat, a pécsi tudományos élet több kiérdemesült, és néhány igencsak aktív, jellegzetes szereplőjével. Szándéka szerint azért, hogy az irodalom és a művészet művelői, kedvelői bepillantást nyerjenek ezekbe a műhelyekbe. Meggyőződése volt ugyanis, hogy a párbeszéd nélkül nem érthetjük meg egymást. Később Fele játék, fele gyötrellem címmel kötetbe is rendezte ezeket a beszélgetéseket. Azóta Grastyán Endrétől Szentágothai Jánoson át Horváth Adolf Olivérig elmentek a nagy öregek mind. Elment fiatalon maga a szerző, Hallama Erzsébet is. Húsz év elteltével a Jelenkor újraindítja a sorozatot, hasonló formában, mint amilyen az eredeti volt. Tchéhát most is találkozunk majd a gyakorlat emberéből tudóssá emelkedett professzorral, a kutatóintézet falai között élő munkamániással, magát ragyogóan adminisztrálóval és nonkonformistával is. Hiszen a párbeszédre ma is szükség lehet...

A Rákóczi útnak ez a szakasza furcsa részlete a belvárosnak. Van itt minden: könyvesbolt, egymáshoz egészen közel kettő is, bankszékház (persze az mindenütt van), lekoszlott, poros, hasznavehetetlen, Európáról elnevezett köztér, kitört utcai korlát, fényesen ragyogó kirakat. Az elektronikai boltnál ismert tévés személyiség bosszankodik: az idő késő délutánba hajlik már, a bezárt ajtón mégis csak egy kis tábla fityeg, „ebédszünet”. Odébb egy kocsmá, kihallatszik, hogy valaki nagy hanggal épp Unicumot rendel, és arról beszél, egyszer eljő még a nagy halász. A hallókészülék-szalonn előtt békésen pipázgató, elegáns úr. Pécs díszpolgára, Bauer Miklós az.

Bauer Miklós 1929. december 8-án született Pápán. Nagypapjának egykoron kávémerése volt a városban, ahol „tengerentúli matériából, tengerentúli modorban szolgáltatták ki a kávé”. Édesapja hét év katonaság, négy év frontszolgálat után trafikjogot kapott. Ő maga elemi iskoláit Pápán végezte, és ott járt gimnáziumba is, a bencésekhez. Érettségi után fölvettek az Orvostudományi Egyetemre, így került Pécsre. Kezdetben az élettan érdekelt, harmadéves korától az Élettani Intézetben volt demonstrátor, sőt végzés után is ott maradt. Éppen ötven éve mégis a Fül-orr-gégeklinikán kötött ki, mert érdekelt a hallás fiziológiája. Végigjárta a számárlétrát, két év alatt gyakornokból tanársegéd lett, majd 1962-ben adjunktus. 1968-ban kandidált, egy évre rá nevezték ki docensnek, és 1974-től húsz esztendőn át volt tanszékvezető egyetemi tanár. 1999 óta professzor emeritus. Példátlan módon, az egyetem történetében egyedülként három alkalommal választották a POTE rektorává.

Kutatási területei: a belső hallójárat sebészete, a hallásjavító műtétek új útjai. Nagydoktori disszertációját utóbbi témában védte meg, még 1989-ben. Magyarországon ő vezette be a Pearson-féle gégeműtétet. Napjainkban a szétvált hallócsontok összeragasztásának lehetséges módszereivel foglalkozik. Több mint száz tudományos közlemény szerzője. Nevéhez hallgatói jegyzet is fűződik. Volt elnöke a Magyar Fül-orr-gége Orvo-

sok Egyesületének, szerkesztőbizottsági tagja a *Clinical Otolaryngology* című angol szaklapnak, tagja a Magyar Tudományos Akadémia Orvosi Akusztikai Szakbizottságának. A mai napig szerkesztőbizottsági tag a lengyel *Otolaryngology* és a nálunk kiadott *Fül-orr-gégégyógyászat* című szaklapoknál. A Magyar Fül-orr-gégészeti Társaság legmagasabb elismerését, a Cseresznyés emlékérmét 1987-ben, a Pro Universitate aranyérmet 1992-ben, a Magyar Köztársasági Érdemrend (polgári tagozat) tisztí keresztjét 1998-ban kapta meg. Rendkívül szellemes ember, társaságában sosem lehet unatkozni. Ugyanakkor kollégái mesélik, hogy a munkában nem tűr semmiféle lazítást, igen komoly fegyelmet követel, és nem megy a szomszédba pár határozott szóért, dörgeelemért, ha valamivel elégedetlen.

Rövid ideig állunk még a szalon előtt, Bauer Miklós a forgalmat követi, az időjárásra tesz néhány megjegyzést, majd beljebb invitál.

B. M.: – Azért javasoltam, hogy itt találkozzunk, mert nyugalmasabb, mint a klinikán. Viszonylag kicsi a betegforgalom.

Sz. K. I.: – *Professzor úr hogy került ide?*

– Tavaly megjelent egy könyvem, elég magas költségekkel, az egyetem és egy cég is támogatta, félmillió forintot adtak hozzá. Nem sokkal azután nyitották ezt az üzletet, és nyilvánvaló volt, hogy szükségük lesz audiológus szakemberre. Fölkértek. Nagyon kínos lett volna visszautasítani, így most szerdánként itt töltök három órát. De jól felszerelt a hely, és ragaszkodtam ahhoz, hogy legyen olyan mikroszkópom, mint a klinikán. Így legalább tisztességesen meg tudom vizsgálni azt, aki hozzám fordul.

– *Korábban is volt hasonló kapcsolata gyártókkal?*

– A nyolcvanas években egyetlen vállalat uralta a hallásjavító készülékek magyarországi piacát. Az a tapasztalatom, ha egy cégnek jól megy, megvakul, megsüketül, és nem hajlandó újítani. Akkoriban az Innsbruck melletti üdülőfaluban, Seefeldben, az osztrák kongresszus bankettjén, a vállalat igazgatója mellé ültettek. Audiometereket is készítettek, de az igazgató arról beszélt, hogy a gyártást befejezik, mert nem gazdaságos. Próbáltam magyarázni, hogy épp fordítva kéne, egy audiológiai laboratóriumhoz hozzátartozik a tympanométer, az agytörzsi potenciál-mérő, az audiométer is, és inkább ezekkel lenne érdemes foglalkozni. A lánc utolsó szeme csak, hogy a beteget ellátjuk hallásjavító készülékkel.

– *Ha már szóba került: tudom, hogy az első agytörzsi potenciál-vizsgáló Magyarországon az ön nevéhez kapcsolható. Hogyan született meg a szerkezet?*

– Kellényi Lóránd elektromérnök barátom a hetvenes évek végén Bristolban dolgozott. Amikor hazajött, forradalminak számító mikrochipeket hozott magával a zsebében, amelyeket két forintért vámost el, kondenzátorként. Ezek felhasználásával volt módja megépíteni a berendezést 1979-ben. Az említett igazgatónak felajánlottam, hogy átadjuk a kapcsolási rajzot, és gyárthatnák. Persze, nem hallgatott rám, és igazán nem jelentett számomra vigaszt, hogy a piacvezető pár évvel később visszafejlődött.

– *Mi a vizsgálat jelentősége?*

– Mint tudjuk, minden élő sejt elektromosan töltött. A töltés megváltozik, ha a sejt működésbe lép. Például a szívizomnál a nagy biológiai potenciálok viszonylag egyszerű technikával regisztrálhatók: ez az EKG, az elektro-kardiogram. A szív működés akciós potenciáljából vonhatunk le különböző következtetéseket. A hallásban szereplő érzékelősejtek és az onnan elvezető pályák, illetve a különböző átszató állomások szintén elektromos jelet adnak. De tessék ezt kimérni a fej közepén! Rádásul olyan folyamatnál, amely időben nagyon gyors. A jelenség ugyanis a fülben milliszekundum alatt végigfut. Gondoljon arra, hogy az ezres hangvilla egyet mozdul egy milliszekundum alatt! A mérhető jelek a bőrfelszínt egytized mikrovolt nagyságrendben érik el. Mégis nagyon szépen kimutathatók. Külön hullám jelzi a receptorok, majd az elvezető idegrost működését és így tovább, az V. állomás az agytörzs közepén van. Ez egy stabil elektro-

fiziológiai sor, a végeredmény pedig jellegzetes görbe. Amennyiben eltérést látunk, joggal következtetünk kóros elváltozásra. Részint a hullámok kisebbek lesznek, részint a latenciájuk nő, vagyis a lefutás hosszabb, a hullám torzul. Azon a területen, ahol a torzulás bekövetkezik, például daganat kialakulásának kezdetét diagnosztizálhatjuk később. Ilyenkor az illetőnek esetleg még fogalma sincs arról, hogy valami baja van.

– *Mi volt ebben az újdonság?*

– Az, hogy egy lyukas dobhártyán bevezetett elektróda segítségével mindez regisztrálható, a harmincas évek közepétől tudott volt. A felfedezés, hogy a jelenség a bőrfelszínen is mérető, magyar származású amerikai kutatótól származott, 1975-ből. Csakhogy a sikeres vizsgálathoz szükség volt a nagy teljesítményű komputerre.

– *Mi a gyakorlati haszna a készüléknek?*

– Korai stádiumban felismerhetők a kóros elváltozások, és időben megműthető a beteg. Tegyük fel, valaki jelentkezik, hogy zúg a füle. Még csak nem is hall rosszul. Ha elvégezzük az elemzést, és torzult görbét találunk, komolyan érdemes tovább keresni, mondjuk, mágneses rezonanciavizsgálattal satöbbi. Nagy valószínűséggel operáció lesz a vége. Azóta, hogy Kellényi Lóránddal megszerkesztettük az első agytörzsi potenciál-vizsgálót, ebből külön tudományág nőtt már ki. Nagyon divatos lett ugyanis az úgynevezett objektív hallásvizsgálat. Előnye, hogy altatásban vagy eszméletlen betegnél is használható. De alkalmazható kisgyerekeknél is, akiknél a szülők esetleg süketségre gyanakszanak.

– *Ön mégis a hallásjavító műtétek irányába haladt tovább. Miért?*

– Elsősorban új eljárások kifejlesztése érdekelt. A fő dolognak azt nevezném, hogy megindítottuk az operációs mikroszkópos vizsgálatokat és műtéteket.

– *Honnan jött az ötlet?*

– Nagyon régi történet ez, úgy kezdődött, hogy másodéves korom után bementem az élettanra externistának. Mivel akkoriban még elég komolyan rádióamatőrkedtem, az elektrofiziológia érdekelt. Az élettanon két nagy csoport működött, a vizesek meg a drótosok. Vagyis a biokémia, illetve az elektrofiziológia irányában kutatók. Nagy szerencsém volt, hogy itt találkoztam Hasznos Tivadarral, akitől érdekes feladatot kaptam. Ugye, azt mindannyian érezzük, hogy pisilnünk kell, hiszen a feszülést valamely receptorok továbbítják az agyunknak. Hasznos Tivadar tanácsára a hólyagfeszülés receptorait kezdtem vizsgálni. Kezdjük békán! Először is föl kellett vágni a hasát, de a hólyag megemelte azt a kicsi állatot, úgyhogy lyukas műtőasztalt kellett konstruálnom. A béka fenekébe bevezettem egy kanült, amin keresztül a hólyagját fújni lehetett. Persze, manométer jelezte, hogy épp mekkora a nyomás. Igen ám, de az elvezető idegeket meg kellett keresnem! Ezek rettenetesen vékony kis idegszálak, úgyhogy erről lemondtam. Viszont tudtam, hogy minden érzés a gerincvelőbe fut, a hátsó gyökök mentén. Tehát fölnyitottam a béka gerincsatornáját, mintha idegsebész lettem volna, és rájöttem, hogy a tizenegyedik gyöki idegen futnak be a hólyag rostjai. Két elektródát szerkesztettem, selyembevonattal, s egy tartályból mindkettő állandóan nedvesedett. A kiszáradás ellen. Az elektródákat azután egy mikro-manipulátorral juttattam a helyükre. Miközben fújogattam a hólyagot, erősítőn néztem az impulzusokat. Mindenkit meglepett, hogy sikerült megcsinálni. Engem is. Na, de a békagerinc olyan picike, hogy csak operációs mikroszkóppal lehet látni! Megtanultam tehát nagyítás alatt dolgozni. Amikor idekerültem a fül-orr-gégészetre, láttam, hogy az élettanon a békagerinc-műtétéhez van mikroszkóp, itt viszont ezt a hallhatatlanul finom dobhártya-hallócsont rendszert szabad szemmel gányolják. Akkor szembesültem először az egyetemen uralkodó szervezetlenséggel, hogy tudniillik milliókat kap egy elméleti intézet, megjegyzem, teljesen megérdemelten, ám egy klinika, ahol emberekkel foglalkoznak, nem kap semmit, ráadásul igény sincs rá! Tetszik érteni?

– *Másutt sem használtak mikroszkópot?*

– Hazánkban a fülészeteken egyáltalán nem használtak. A nőgyógyászok alkalmaz-

ták először, kolposzkópként, vagyis a külső méhszáj vizsgálatánál, a rák korai felfedezése érdekében. Addig jártam a főnökeim nyakára, míg mi is kaptunk egy kolposzkópot. Világított is, meg nagyított is. Igazán nem számított, hogy hívják. Nagyon nehezen kezelhető gépezet volt! Az első, fülészeti célra konstruált mikroszkóphoz jóval később jutottunk hozzá. Keletnémet készülék volt, ragyogó mechanikával és optikával, de nagyon gyöngé fényerővel. Kiszedtem tehát belőle a 12 voltos égőt, és betettem egy autó reflektorizzóját. Igen ám, de attól meg szét akart olvadni az egész! Tehát megfűrtam, hűtőlevegőt befűjni nem lehetett, ezért kiszívattuk a forró levegőt egy porszívóval. Kell-e mondanom, iszonyú zajjal. De így végre láttam is valamit...

– *Emlékszik a hazai fülészet első mikroszkópos operációjára?*

– Hogyne. Egy kislány dobhártyája volt. A munkát ugyanis a dobhártyapótlásokkal kezdtük. Ám hamar felismertem, hogy megoldatlan a hallócsontláncolat helyettesítése. Rengeteget gondolkoztam a megoldás lehetőségén. Szerencsémre épp akkoriban, egész pontosan 1964-ben kaptam egy tanulmányutat Prágába. Két híres szakemberhez, Černyhez és Sedlačekhez. Mindkettőről csak felsőfokban tudok nyilatkozni. Ugye, odaérkezett hozzájuk egy magyar adjunktus, fenekén még a tojáshej, ennek ellenére úgy fogadtak, mint komoly külföldi vendéget. Történt egy nap, hogy épp fülműtét után söröztünk. Ervin Černy elmesélte, hogy egy hiányzó hallócsontot próbált saját csonttal pótolni. És hogy sikerült. Először nem értettem, mi táplálja, hisz abszurdnak tűnt, hogy levegős térbe beállítok egy csontot, és az nem pusztul el. Megkérdeztem, mi táplálja? Azt mondta, nem tudja, de úgy látszik, hogy megmarad. Nem olvastam Hall Rytzner 1957-es közleményét, ahol ilyet leírtak? Égtem, mint a rongy, de hazajövet rögtön elolvastam, és tovább foglalkoztam a témával. Nem sokkal később hozzánk került egy bányász, akinek ráesett a mugli a fejére, és kiugrott a középső hallócsontja. Meg sem találtuk. Helyette beraktam az első, az említett eljárással készített saját csontot. A férfi egyébként él, tavaly láttam utoljára, és még most is működik ez a füle. Így kezdődött a műtéti eljárás kidolgozása és bevezetése.

– *Tudjuk ma már, hogy mi táplálja a csontot?*

– Hallatlanul érdekes módon a nyálkahártya bevonja. De meg kell mondanom, hogy a módszer bevezetése abszolút elhibázott lépés volt részemről.

– *Ugye, ezt nem mondja komolyan?*

– Utóbb rengeteg protézisgyártó jelent meg a piacon. Ha az ember aranyprotézist használ, akkor a gyártó utaztatja, és fizeti a kongresszusi költségeit. Néha még eszközökkel is segíti, hogy a módszere kellő propagandát kapjon. Ha valaki saját csontot használ, azért senki sem fizet egy árva kanyit sem. Ez persze vicc, de keserűségem volt a pályám során, hogy nem voltak azonos lehetőségeink a nyugati kollégákkal, elsősorban az ismeretszerzés, a kongresszusok látogathatósága terén. Utóbbi egyébként a saját módszereink ismertetése szempontjából is igen hasznos lett volna. Cikkeimet elfogadták, a legrangosabb amerikai lap is átvette őket közlésre. A tankönyvek máig említik, hogy az egyik első voltam, aki a csonthasználat műtéti eljárását leírta. Úgyhogy irodalomban nem állunk rosszul, de személyes ismeretségben...

– *A kívülálló jobbnak képzelné a helyzetet, hisz, ha jól hallottam, ön legalább eljutott Angliába.*

– A korabeli lehetőségekhez képest valóban nem panaszkodhatom. De amikor beválasztottak a *Clinical Otolaryngology* szerkesztőbizottságába, minden évben négyszer írtak, hogy a bizottság ülésén jelenjek meg! Egyetlenegyszer sem tudtam megjelenni. Viszont volt egy aranyos eset. Tucatszám kapta az ember a meghívókat, többnyire mindegyiket le kellett mondani. Egyszer látom ám, hogy Graz mellett lesz egy nagy kurzus, számtalan európai rangú fülsebésszel, a legnevesebb amerikaiakkal. Megírtam: köszönöm a meghívást, de számomra anyagilag elérhetetlen a dolog. Erre kaptam egy levelet a szervezőtől, Harry Treace-től. Ragaszkodott hozzá, hogy magyar is legyen ott, meghívott vendégként. Válaszoltam, hogy ennek eleget tudok tenni, hisz közeli a helyszín, még tankolnom sem

kell Ausztriában az öreg Zsigulimba. Utólag bevallotta, hogy ez nagyon tetszett neki. Először résztvevőnek invitált, azután előadónak. Így ez a kurzus tényleg a fórumunkká vált. Óriási szerencse volt. Ami azért különösen érdekes, mert Harry fülészeti protéziseket gyártott. Elvileg konkurenssek voltunk, hisz mi nem használtunk, csak emberi csontot.

Ami Angliát illeti: a belső hallójárat sebészetét szerettem volna tanulmányozni Los Angelesben, az egyetlen pontján a világnak, ahol ezt akkoriban csinálták. Megpályáztam tehát egy hathónapos WHO-ösztöndíjat. De aki elbírálta Koppenhágában, azt írta, hogy hat hónap sok, Los Angeles messze van, menjek három hónapra Angliába. Így kerültem Londonba. Semmit sem akartam ott látni. És akkor úgy döntöttem, ha nem engedtek ki Amerikába, megpróbálom magam.

– *Így történt tehát, hogy Európának ezen a felén a belső hallójárat első sebészeti beavatkozását ön végezte.*

– Ezt a gondolatsort nem lehet úgy kezdeni, hogy már a régi görögök is, mert Amerikában 1961-ben műtötték először. Az úgynevezett népi demokratikus országokban ilyen-mivel nem próbálkozott senki. Az első beavatkozás hét órán át tartott. Hallatlanul oda kellett figyelni, igen érzékeny terület. Itt fut ugyanis a halló-, az alsó és a felső egyensúlyozó- meg az arcmozgató ideg.

– *Egyáltalán, hol kell elképzelniünk?*

– Ugye, a hallócsontokat ismerjük, nos, a csiga mögött nyílik az agy felé egy körülbelül hat milliméter átmérőjű, két centi hosszú járat. Ez a belső hallójárat. A benne futó idegek két-két és fél milliméteres köteget képeznek. Az úgynevezett hallóideg-daganat, sajnos, elég gyakori: az összes agydaganatok nyolc százalékát teszi ki. Itt valami biológiai zűr van. A perifériás idegek hüvelye ugyanis más, mint azoké az idegszálaké, amelyek az agyon belül találhatók. Tehát, hogy úgy mondjam, változik a szigetelés, és ezen a helyen lép fel a daganat. Nőni kezd. Sokszor előfordul, hogy nem is az idegek felé terjeszkedik, hanem az odavezető ereket nyomja. A leggyakoribb tünet a fülcsengés. Föjléphet halláscsökkenés, szédülés. Régebben ezt a fülészek nem diagnosztizálták.

– *Miért nem?*

– Egyszerűen azért, mert semmitmondók a tünetek. Mert ha az arcideg megbénulna, könnyebb lenne a helyzet, de ellenáll a nyomásnak. A daganat egyébként akkor válik veszélyessé, ha már kinő a belső hallójáratból, átnővi a körülbelül egycentis rést az agytörzsig, és azzal összenő. Ilyenkor az agytörzsről is el kell távolítani, ami kockázatos, mert az erek sérülhetnek, és ebbe a sérülésbe belehalhat a beteg. Magyarul: lényeges volna, hogy a műtetre már a korai szakaszban sor kerüljön. Csak hát a páciens nem nagyon egyezik bele a művi beavatkozásba. Kicsit rosszul hall, kicsit szédeleg, emiatt ne nyissák föl az ő koponyáját! Végül is öt ilyen daganatocskát operáltam, Mérei professzor segítségével. Több helyen publikáltam az eredményeket. Ám az említett okok miatt nehéz rábeszélni az érintetteket. Pedig az eljárás fontosságát jelzi, hogy miután egyik betegünk daganatát diagnosztizáltuk, és nem hagyta magát megműteni, húsz év múlva visszajött, de már egy alma nagyságú daganattal a fejében.

– *Professzor úr említette korábban az Élettani Intézetet, és jelentőségét pályája alakulásában. Szeretném, ha végigvenné az utat, amely az Intézetbe vezetett.*

– Egy-két fordulóponthoz az életemnek kifejezetten szerencsésnek érezhettem magam. Nagyon jó volt például az indíttatásom. A háború után mindenki szegény volt, így a szüleim is, de soha nem éhezünk. Amikor a tanulásban komolyabbra fordultak a dolgok, választhattam a pápai református kollégium és a bencés gimnázium között. A bencések kék sapkát hordtak, az jobban tetszett, így oda mentem. A református kollégium inkább a sportra és az angol nyelvre fektette a fő hangsúlyt, a bencéseknél még a klasszikus tantárgyak – beleértve a matematikát, latint – voltak divatban. Nem törtem össze magam, de jeles rendű voltam mindig. Szigorúbban vehették volna a nyelvvoktatást, később talán töb-

bet hasznosíthattam volna németből és franciából. És az élő latinnal sem foglalkoztak túl sokat, inkább a történelmi, irodalmi vonatkozásokat tanultuk meg. Ezzel együtt nagyon jó iskola volt. Persze elsajátítottunk másféle ismereteket is. Természetesen nem a gimnáziumban. Tűzszerészek is voltunk. Halálpontosan tudtuk, hogy a magyar páncéltörő gránátot nem szabad megütni, mert fölrobban, ezzel szemben a német lövedéket földhöz vertük, úgy szedtük ki belőle a puskaport. Szegény szüleink, ha tudták volna! Még mindig a hideg futkos a hátamon... A német tankokból kiszedtük a rádiókat, és az így nyert nyersanyaggal kezdődtek a rádióamatőr évek. Szinte természetes volt, hogy gyengeáramú villamosmérnöki szakra jelentkeztem a Műegyetemre, Budapestre. Azonban helyhiány miatt nem vettek föl. A Pécsi Orvostudományi Egyetemre viszont fölvettek. Hallatlan szerencse volt. Kizárólag a korábbi cserkész őrvezetőm biztatására adtam be ide a papiromat.

– *Azelőtt járt Pécsen?*

– Jószerével azt sem tudtam, merre van. Ám a művészettörténet-könyvünkben volt egy kép a Bazilikáról. Tetszett, úgyhogy beadtam a kérvényt. Ugyanazon a napon, amikor megtudtam, hogy a Műegyetem nem sikerült, jött félórányi időkülönbséggel a postás, hogy itt helyem van. Mentem apámhoz, mondtam, fölvettem. Beiratkozási határidő huszonharmadika. Tudni kell, hogy mindez huszonkettedikén történt. Apám előszedte az öreg vulkánfíberünket, majd átment a Jankó óráshoz, és eladta az aranyóráját. Kétszáz forintot kapott érte. Visszajött, odaadta a két százast, és azt mondta: „Ennyi pénzünk van, Isten áldjon.” Fölültem a személyvonatra Pápán este tízkor, a Keleti pályaudvaron éjszakaiztam. Reggel, hogy le ne késsem a beiratkozást – Jézus Isten, ezen múlik az egyetem! –, az Árpád sinautóbuszra vettem jegyet. Első osztály, kedvezmény nélkül. A kétszáz forintból nyolcvankilenc azonnali elúszott. Párnás ülésen pöffeszkedtem Dombóvárig. Dombóváron azonban megállítottak bennünket, mert a viadukton kisiklott egy tehervonat. Akkor még meg lehetett tenni, hogy az ember vonattal Kaposvár–Szigetvár felé került. Mesés nap délután volt, de lekéssem mindenről. Pécsre érve berontottam a forgalmi irodába, és kértem egy igazolást arról, hogy miért vártam magamra. Ekkor kaptam az első leckét az egyetemi adminisztrációból, mert amikor beholtam a kapun, megláttam egy klozettpapírt, amire ennyit írtak tintaceruzával: beiratkozás 30-áig meghosszabbítva!

– *A Műegyetemet nem sajnálta?*

– Nem, mert akkor és utóbb is éreztem, hogy túlteng ott a matematika, ami, ha nagyon elvont, nem fekszik nekem. Persze, görbe alatti terület, igen, integrálszámítással meghatározuk a nagyságát, de más módon nem lehet azt kiszámítani?

– *Tehát beiratkozott.*

– Igen, és ezzel megkezdődött a nagyon komoly munka. Máig azt mondom, hogy aki elsőben a csonttant nem sajátítja el, nagyon sok mindenről lemarad, és egész orvosi pályafutása alatt küszködni fog. Úgy tartom, hogy a csonttan az orvosi nevezéktan egyben. Ugyan az idegeknek, ereknek más neve van, de ha a csontban van egy luk, ahol az ér átfut, a nyílás az érről kapja a nevét. Nagyon lényeges az anatómia. Bízna ön olyan szerelőben, aki a klasszikus, bogárhátú Volkswagenben elöl keresi a motort?

– *Elnézést a profán kérdésért: miből élt, professzor úr? Hisz az a maradék száztizenegy forint, gyanítom, hamar elfogyott.*

– Azért ne felejtse el, hogy egyhatvan volt egy kiló kenyér és kettőnegyven tíz deka vaj. És később otthonról is kaptam még pénzt, nem is szólva arról, hogy a kollégiumban ingyenes ellátás volt. A szüleim, amit tudtak, segítettek, de minimális pénzbe kerültünk akkor. Harmadévből pedig kineveztek demonstrátornak az Élettanra. Attól kezdve, nagy büszkeségemre, magam tartottam el magam, hála Istennek.

– *Milyen összegeket lehetett keresni?*

– Hatszáz forint volt a demonstrátori állás javadalma, ami, ha a végzett orvos ezerkét-száz forintos fizetéséhez viszonyítunk, nem is hangzik rosszul. Sajnos, egy hónappal az odakerülésem után ezt megszüntették, és átalakították demonstrációs ösztöndíjjá, ami háromszázötven forint volt, de még mindig messze meghaladta a legmagasabb hallgatói ösztöndíjat. Arany időszak volt. Lissák Kálmán volt az intézetvezető. Ha bementünk hozzá, hogy professzor úr, ezt és ezt szeretnénk, s ehhez ilyen és ilyen műszerek kellene, akkor azokat ő megszerezte.

– *Hogy lett ebből fiül-orr-gége?*

– Megkérdeztem a már emlegetett Hasznos Tivadart, hogy érdemes-e elméleti intézetben dolgoznom? Azt válaszolta, csak akkor, ha úgy érzem, hogy megnyerem a Nobel-díjat. Hát ezt nem éreztem, tehát fülésznek álltam.

– *De miért éppen annak?*

– Gyerekkoromban sok bajom volt a fülemmel. Saját bőrömön tapasztaltam, hogy milyen szakma ez. Eljöttem Szekér Jenőhöz, mint élettanász, hogy volna-e állása? Valószínűleg ősszel lesz, mondta egy késő tavaszi napon. Nagyjából megegyeztünk, de kértem a tanár urat, ne szóljon Lissák professzornak, amíg nem biztos a helyem. Mire visszasétáltam az intézetbe, már vártak, hogy Lissák hivat. Hallom, el akarsz menni, mondta. Szekér professzor ugyanis fölhívta őt, és megköszönte, hogy egy elméletileg jól képzett embert küld neki.

– *Mit tudott felelni Lissáknak?*

– Elmondtam, hogy nem szeretnék mindvégig élettanász maradni, és azért választottam az új területet, mert érdekel a hallás fiziológiája. Jávahagyta, megértette. Amikor azután 1955 októberében átkerültem, Duchon Jenő bácsival találkoztam, aki a „tulajdonképpen miért is jöttél ide?” kérdéssel nyitott. Mondtam, mert érdekel a hallásfiziológia, a hallásvizsgálat, a hallásélettan. Mire megköszönte a torkát, és annyit mondott, hogy talán előbb tanuljuk meg a szakmát. Beláttam, hogy a szöveg, ami Lissáknak jó volt, itt nem vált be. De tagadhatatlanul nagyon jó helyre kerültem, hisz nagy volt a betegforgalom, és nem kellett fél évet várni, mire végre operálhattam. Hallatlanul érdekelt, és nagyon szerettem is csinálni. Még az is tetszett, hogy az én tudásomon emberi sorsok múlnak. A felelősségérzetet nem pótolja semmi.

– *Hogy alakult a karrierje a klinikán belül?*

– Semmit nem kellett tennem érte, komolyan mondom. Az ember baktat fölfelé a szakmárlétrán. Szekér tanár úr ígéretes jelöltnek tartott. Ugye, most öt év a szakvizsga. Ez akkor úgy ment, hogy a professzor két év után kijelentette, tudok annyit, amennyi a szakvizsgához kell. Így viszonylag gyors léptekkel haladtam előre. Néhány éve tagja voltam egy bizottságnak, amely arra lett volna hivatott, hogy meghatározza: mikor lehet valakiből klinikai adjunktus. Kisütötték, hogy tíz év klinikai gyakorlat kell szakvizsga után. Megkérdeztem az egyik tagot, hogy mikor lett adjunktus? Kiderült, hogy már medikus korában az volt. Egy másik pár éven belül előlépett, és így tovább. Akkor miért állítsunk most mechanikus korlátokat?

– *Amit most mesélt, eszembe juttatja, hogy hallottam az úgynevezett Bauer-szabályról, mely kimondja, hogy minden generáció igyekszik az őt követő generáció dolgát megnehezíteni...*

– ...amit aztán a nehézségek ellenére uralomra jutó új generáció az előző generáció működési idejének lerövidítésével torol meg! Igen, ez a megfigyelésem. És igyekszem az ilyen jelenségek ellen tenni. Ha valaki alkalmas, hadd menjen, ne korlátozzuk! A sorsom azután úgy alakult, hogy Alföldy professzor, aki Szekér Jenőt követte a tanszékvezetői székben, ugyancsak nyugállományba vonult. Budapestről épp nem akart ide pályázni senki sem, és a döntéshozók talán megtalálták bennem azt az embert, aki, ahogy mondani szokták, tanszékre érett.

– *Szeretném, ha szólnánk pár szót az Ön rektori működéséről is!*

– Először elég furcsa körülmények között lettem rektor. A miniszter javaslatára a kar megválasztott. Hogy miért furcsa ez? Máig sem tudom, hogy a miniszter javaslatát minek köszönhettem. Valakinek eszébe juthattam. Azután egyszer meghosszabbítottak, de jött a rendszerváltás, és abban az időszakban sok minden nagyon nem tetszett. Néhányan valószínűleg úgy gondolták, hogy borzasztóan kapaszkodom a rektori székbe, és szívesen ki-rúgom az egyetemről az általuk sugalmazott embereket satöbbi. Lemondtam. Viszont amikor az engem követő rektor kétéves regnálása véget ért, immár teljesen demokratikusan újraválasztottak. Rektori működésem legfőbb eredményének talán azt tartom, hogy közbenjárásom révén épült meg a kettes számú belklinika. De amikor lejárt az időm, két hét múlva már meg kellett nézmem a telefonkönyvben a rektori hivatal számát. És így voltam a klinikai igazgatói helyemmel is. Ha már nem az a dolgom, más foglalkoztat. Új, megoldásra váró problémák.

– *Mainapság mi foglalkoztatja?*

– Most már hosszabb ideje kutatom az ionomer cement felhasználásának lehetőségeit. Ezt a fogászatból jól ismert, fehér anyagot ugyanis a szétvált hallócsontoknál ragasztóként lehet alkalmazni. A program öt-hat éve fut, most szeretném tudományos közleményben összefoglalni az eredményeket. És van itt még valami. A kalapács-üllő ízület tulajdonképpen egy miniatűr csípőízület. Könnyű elképzelni. A hangrezgések annyira kis amplitúdójúak, hogy – főleg a halk hangoknál – a dobhártya nanométeres tartományban rezeg. Ezzel szemben légnyomásváltozásnál nagyobbbat mozdul el. Például ha az ember a befogott orrát megfújja, érzi is. Ez milliméteres nagyságrendű. Vagyis ebbe a tartományba esik a kalapács mozgása, és mégsem szakad szét. A magyarázat a pici ízületcskében keresendő, amely szabályszerű porcfelszínnel, szabályszerű tokkal, szabályszerű ízületi folyadékkal rendelkezik, és ötfokos mozgást tesz lehetővé. Tehát a kalapács a dobhártyával ki-be mozoghat. Ugye, ezt az ízületet nem tudjuk pótolni a csontokkal. A tervem régről megvan már erre, tárgyaltam több gyártóval, de még nem haraptak rá. Esetleg majd megcsinálom magam. Hisz alapanyagként a protézisek használhatóak lennének, készíthetnék egy kombinációt, mint a csípőnél, némi teflonnal... Eddig nem került rá sor. De remélem, még van rá időm.

Lélek – tér – kép

(A debreceni Déri Múzeum kiállítása)

Tisztelt megjelentek, érdeklődők,

egy város képei előtt állunk – mondhatnám azt is, hogy a városfalak tövében, de hát a városoknak már rég nincsenek falai (nem tudom, Debrecennek voltak-e egyáltalán – tesszem fel ezt a kissé etno-/urbs-centrikus kérdést), de a képek, ezek a sokkal illékonyabb természetű anyagok, lám, mégis itt vannak, előttünk tornyosulnak. Sőt: ezek a képek ugyanúgy elhatárolók, mégis körbejárhatók, mint a hajdani vaskos városfalak, noha az egykori, kifelé fenyegető tekinteteket rejtő lőréses mára befelé vezető, kíváncsiskodó szempárokat magukhoz vonzó ablakokká szelídültek. Árulkodó a forma is: a város körbejárható – körképe pedig lekerekített panoráma-pillantást kínál az egykori életvilágok kulisszáira, amelyek így mégis valamifajta egységbe rendeződnek, ugyanazt az élő szerveződést védik és fogják körül: a várost.

Azért az a város, amellyel itt találkozhatunk, sok szempontból különleges: ennek a városnak az utcái és terei például tükrökből vannak, épületei pedig szövegek betűtégláiból épültek fel – mégsem Őz és a Smaragdváros áll előttünk, nem is Alice paradoxonokkal teli meseországba nyerünk bebocsátást; ez a hely – bár nem kevésbé szép mesebeli szereplők vélt/valós lakhelye – rajta található a domborzati és közigazgatási térképen, sőt: néha meglehetősen érdekes hírek tudósítanak róla. Ez a város – talán nem meglepő a fordulat – a tizenkilencedik századvégi, 90-es évekbeli Debrecen, úgy, ahogyan ez két regényalak Nyilas Misi és Hitves Zsuzsika élettörténetéből kibomlik – mégpedig a korszak jellegzetes monumentális prezentációs eszközének, a körképnek a segítségével.

A városantropológia által szívesen alkalmazott megkülönböztetés szerint a városnak van egy objektívista, külső szempontokból kiinduló leírása, amely a városról szólva történetileg kialakult, a fizikai tér adott struktúrájával rendelkező településformáról beszél. Ugyanakkor van egy olyan irányzata is, amely a városban élők – jelen esetben: a vidéki városlakók (hogy egy kitűnő debreceni könyv címét is idécitáljam) – várossal kapcsolatos tapasztalatai, szándékai, jelentéstulajdonításai mentén vizsgálja azt, hogyan lesz a város földrajzi teréből valamifajta kulturálisan feltöltött, szimbolikus hely, miképpen jönnek létre a nagy, heterogén városokban önállóan szerveződő miliók.

És e tablókat nézegetve valami hasonlót tapasztalhatunk meg itt is: hiszen nem csupán az önmagában vett városra irányul az érdeklődés, a hatalmas épületekkel körülhatárolt utcákon megjelennek a szereplők: regények árnyalakjai vegyülnek el a tömegben, s hol ráérős, hol sietős léptekkel szelik át a teret, vagy éppen ellenkezőleg: időznek hosszan, jelennek meg mint nap újra. Az ő sorsuk ismeretes és nyilvános – kapcsolattuk a valósággal mégis titkokkal övezett rejtély. S e folyamatos egymásra vonatkoztatás következtében a város és a regény képei mindinkább összefonódnak.

Ez az irodalmi indíttatású kiállítás számomra elsősorban mégis a külső és a belső, a privát és a nyilvános szféra, az imagináció és realitás elválaszthatatlan kapcsolatáról szól – azaz csupa olyan kérdés kerül elő, amely a mai antropológiai-szociológiai városkutatás számára is felettébb relevánsnak tűnik.

Hol húzódnak a privát és a nyilvános közötti határok: ez a kérdés vetődik fel a tükör-utcák nagykörútján járva – a tükör, mint bensőséges terek intim kelléke, itt egy nyilvános köztér megjelenítőjévé válik. Vagy a városi élet mindennapi kulisszái mögé tekintő peep-show ablakocskákon leselekedve. Most, amikor bármelyik köztéren magunkon érezhetjük kíváncsiszkodó optikák opálosan derengő és hangtalanul követő tekintetét, amelyek állandó figyelésükkel még csak szempillantásnyi időre sem hagynak fel. Most, amikor a webkamerák dolgozószobánk falait a háló széles közönsége előtt kitarják, most, amikor a korábbi nyilvános terek szigorúan ellenőrzött enklávékká és parlagon hagyott senkiföldjévé alakulnak át, minden korábbinál élesebben felvetődik a kérdés, hogy mi is a „köztér” – és a térben mi is a „köz”. S hogy ez korántsem ártatlan filosz-témázgatás, „esszé-ízélgetés”, erre világosan utal a kiállítás által választott prezentációs mód is. Hiszen a körkép mint reprezentációs-forma nem csupán a szemnek kínál fel egy kissé imperialisztikus, holisztikus látószöveget, hanem egyúttal egy hatalomgyakorlási módot, uralomtípust is megjelenít: ne legyenek illúzióink, egy panoptikum külső körében vagyunk.

Aztán itt van rögtön a másik nehéz kérdés, amelyet a regény és a város, imagináció és realitás – azaz a helyszín és a színhely (két tükörszó) egymásra vonatkoztatása felvet. Mindannyiunkban ott él az irodalmár, sőt irodalomtörténész, filológus – ő a megrögzött dokumentarista, akit erős kényszer hajt: valamit nagyon aprólékosan, minuciózusan azonosítani. Valóságos „hely-vadász” ő, mármint ez a filológus, s tulajdonképpen mindegy is számára, hogy a hely a szövegben vagy a valós térben található, hiszen a lényeg a nyomozáson és főként a találáson, az azonosításon és rögzítésen van. De ott van a másik oldal képviselője is – nevezzük őt most az egyszerűség kedvéért antropológusnak –, aki kicsit talán óvatosabb, habozóbb, s bizony relativistább is: megkockáztatja, hogy fikció és faktum talán nem is esik olyan távol egymástól; felveti, hogy ezek a valós helyek talán nem úgy léteznek, ahogyan tetten szeretnénk őket érni; lehet, hogy csak különféle imaginációkból rávetülő fénysugarak révén válnak ki a homályból és a megkülönböztethetetlenségéből, s lesznek jelentésteliek, vagy egyáltalán: valóságosak.

És ha már imagináció, akkor egy harmadik szereplő is belép ebbe a történetbe – már csak azért is, mert a történetek általában innentől szoktak érdekesebbek lenni –, s ő a művész. A kiállítás az imaginációgyár részlegeiből főként regényeket és írókat idéz meg – de engedjék meg, hogy a végén kicsit hazabeszéljek. Egy huzatos, szomorú utcára szeretnék utalni, csupán pár sarokra innét, ez is köztér – sőt: egy nagybetűs Utca –, kicsit nyomasztóbb, ablakból kikönyöklő ismerős és ismeretlen emberekkel, akik között sétálva a köztér realitása átalakul valami mássá, műalkotássá, imaginációvá: reménytelen, múlni nem akaró évek, évtizedek emlékművévé. Szinte napra pontosan harminc éve állította fel ezt az emlékművet Schaár Erzsébet és Pilinszky János, s talán éppen e kiállítás apropóján érdemes lesz azt is újra elővenni és elgondolkodni rajta.

Nem maradt más feladat, mint meginvitálni Önöket: tegyünk egy sétát a városban, a kiállítást megnyitom.